

palócföld

irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat LIX. évfolyam 2013/5.

Áfra János, Nagypál István, Tandori Dezső

TARTALOM

“kávéházi szegleten...”

● Áfra János	Otthonról el	3
● Nagypál István	Abschied	4
● Papp Dénes	Virágvásárnap / Tűnődés / Coda	6
● Oláh András	elhalasztott utazás / fölégetett hidak / hogy rejtve megmaradj	9
● Molnár Lajos	Gauguin vagy és kikötsz a Körös partján / Most már írhatsz	12
● Kadlót Nikolett	Javíthatatlan	14
● Bíró József	MÁS' MÁS	15
● Kendra Adams	Moxyland (SF-monológ, H. Nagy Péter gyűjtése)	16
● Tandori Dezső	Firkálások és cirkálások (u. a. befejezéssel 2 helyen)	17

Tarján Bulvár

● Debreceni Boglárka	Tetovált lány	27
----------------------	---------------	----

Próza és vidéke

● Tétényi Csaba	A szeánsz (Regényrészlet)	29
● Büki Mátyás	Utolsó előtti utazás	34
● Szávai Attila	Régi sínek	41
● Filó Mariann	Balkán / Sötétkamra	44

Kutatóterület

● Barna Péter	A lírai én közvetett konstruálása és dekonstruálása Áfra János <i>Glaukóma</i> című kötetében	47
● Bakos Gábor	Gaál István filmnyelvének kapcsolata a modernista népművészettel	53
● Sulyok László	Isten veled, szabadság!	64

Találkozási pontok

● Nagy Csilla	Tekintetek és távlatok Beszélgetés Nagy Lászlóval	78
---------------	--	----

Kép-tér

● Somogyi Tamás	Márkus Péter kiállítása elé	81
-----------------	-----------------------------	----

Ami marad

● Szekeres Szabolcs	A szeretet ereje (Finy Petra: <i>Madárásszony</i>)	84
● Tóth Lilla	Fordítás, vagy amit akartok (Szele Bálint: <i>Szabó Lőrinc Shakespeare-drámafordításai</i>)	87
● Csongrády Béla	“Az infósztrádáról Gutenberg világához” (<i>Portrék Balassagyarmaton innen és túl</i>)	91

A borítón és belső illusztrációként Gugánovity Gabriella fényképei és azok részletei szerepelnek. Az alkotások megtekinthetők a művész honlapján: www.gabrielafineartphotography.com

A 81. és 84. oldalon Márkus Péter szobrai láthatók.

Főszerkesztő:
Mizser Attila (attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Nagy Csilla (csillester@gmail.com)

Lektor/Korrektor:
Tóth Kinga (tothxkinga@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (Párizs)
Pál József (Salgótarján)
Tózsér Árpád (Pozsony)

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat
Közgyűlése

Készült a Polar Stúdióban
(Salgótarján)

Támogatónk:

Médiapartnerünk:
Nógrád Megyei Hírlap

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó: Molnár Éva igazgató

Fenntartó:
Salgótarján Megyei Jogú
Város Önkormányzata

● Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ● Telefon: 32/521-560 ● Fax: 32/521-555 ●
Internet: www.palocfoldfolyoirat.hu ● E-mail: palocfold@gmail.com ● Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ● Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban, a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt ● Megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrásy út 45.), Balassagyarmaton a Kincsestár Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), valamint Losoncon (Szlovákiában) a Phoenix Könyvesboltban (98401 Losonc, Kubinyi tér) ● 2013-ban megjelenik 6 alkalommal ● Egy szám ára 500,- Ft ● Előfizetési díj egy évre 3000,- Ft, amely a postaköltséget is tartalmazza ● Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza ● ISSN 0555-8867 ● INDEX 25925 ●

ÁFRA JÁNOS

Otthonról el

Sajnálkozásod lassan átfordul nevetésbe,
szemeid közé nézek, és szóródni kezdenek
az emlékek törmelékei ránk. A plafon mégis
örökre a fejem felett marad, csak neked
sikerül elhagyni a szobánk.

Néhány napja még zokogó hangon kérted,
hogy figyeljem a legfinomabb rángásokat is,
amíg lapockádon tartom kezem. A szív igaza
morzézva hagy nyomot, de visszavonul,
amint felnyílik a szem.

Most régi mozgásokból bábuvá érzéktelenedsz.
Hagyom, hisz ez is egy döntés, a felejtés eljövele.
Lassan távolodik tőlem a szád. Kezembe adtad
a kulcsot, szélesre tárom az ajtót, mégis csak
az egyikünk szíve fér át.

NAGYPÁL ISTVÁN

Abschied

„véle van tele az óra - ami nem remél, s mi nem fáj”
Gottfried Benn

1

egy tizenéves lány vezet, s nem kézen fogva.
nem vagyok biztos benne,
melyik koncentrációs táborban halt meg,
melyik gázkamrában végezte,
melyik sonderkommandós skalpolta meg fekete hajáért,
melyik tömegsírba dobták és
ki volt, aki rátalált elkobzott tárgyaira,

2

de azt tudom, nem szenvedett a gázkamrában,
nem esett pánikba,
és élvezte a forró fürdőt,
nem érdekelte, kihez kerül
a hajkefeje, a hajcsatja, a hajráfja,

3

tetvektől sebes fejbőrén a haja
úgyse ért már semmit se,
ő istenért így imádkozott,
csomóban kitépett hajszálait szorongatta,
mint a rózsafüzért –
hajhagymába csimpszkodó bogártetek

4

nem volt magyar, német volt,
ezért se értem mindig, mit szeretne elmondani

ezekkel a gyötrő fájdalmakkal,
miért emlékeztet még mindig a holokausztra ,
miért hiszi, hogy közöm van hozzá, pedig lehetne,

5

mielőtt meghalt volna, egy fiút láthatott,
azt hitte, a sárga csillagot levágta a kabátja ujjáról,
ezért vitt el az SS, a KZ foglya ugyanis
nem csillagot viselt, egy háromszöget,
alig látta arcát ez a gyönyörű fekete hajú lány,
azt érezte, a fiú könnyörög neki,
szőke volt és kékszemű, akárcsak én,
könnyögött, pedig mindenki beletörődött a sorsába

6

de ez fiatal fiú ott állt, nem sírt,

7

ha buszon utazom,
ha felszállok a kettes vagy az egyes villamosra,
érezem, ahogy a bombázó repülők
az időzített bombákat kiengedik és
belecsapódnak, mint Drezdában,

8

folyton forró, égető fürdőt veszek,
nem tudok kádban ülni és várni

9

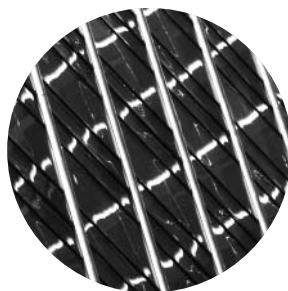
ez a lány fogja kezemet gyerekkorom óta,
de egyszer se fordult meg, hogy
lássam, ahogy rám mosolyog,
és ne csak fekete haja csillogjon
hajnalban, a l'heur bleu idején

PAPP DÉNES

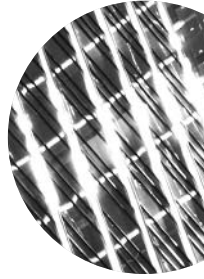
Virágvasárnap

Nem beszélek nyelveket.
Sem idegent, sem a tiédet.
A megváltott világ sarkig
tárja szemem ma éjszaka.
Mi öltük meg Jézust.
Ő és te és én. Tudom, hogy
megtesszük mindig és újra,
hiába virrasztok itt hajnalig.

Elég egy véghezvitt tett,
kimondott szó,
elgondolt gondolat,
ahogy egy elmulasztott tett,
elhallgatott szó,
el nem gondolt gondolat.

Túnődés

Itt, a négysávos út mellett,
ahol éjjel-nappal dübörög
a forgalom, fölkavarva port
és ontva mérges gázokat,
az ódon társasház lakói
sokat köhögnek, hiába
törölgetik otthonukban
a levegő szennyyét, mely
mint fekete vattacukor
rakódik le mindenütt.
A robogó gépek zaja
feszültté és tompává tesz,
a gondolatot megfojtja,
a képzeletet tűhegynyi
kalodába zárja.

Életirigység szedi áldozatait,
bőr alá fecskendezett csönd,
friss lélegzet kísért fehér ingben.
Hová tűnt el, ami nincsen?

Coda

*„Emberek kegyetlensége velem határos.”
(Bujdosó kuruc kesergője, 1711)*

Elhagyott a babám egy szombat reggelen.
Szerettem, de ez nem számít.
Pár nap múlva Tiszaújvárosba utaztam
egy munka kapcsán, bár mindig
rühelltem a gyárat. Arra gondoltam,
új életet kezdek, egy új helyen
gyökeret ereszték. Aztán leültem
a kávézó teraszára, hogy rendeljek
egy feketét. A felszolgáló lány
kedvesen elém tette a csészét,
dekoltázsa látni engedte a bőrére
tetovált feliratot – *Akarat*.
Ez a látvány új lendületet adott.
Az állásinterjút rövidre zártam,
otthagytam az egész kócerájt.
Utaztam tovább nagymamám temetésére.
Az egyik sírásót egészen megsajnáltam,
nem bírta a hőséget. Most itt vagyok
egy lakásban, ahol leghosszabb
párkapcsolatom éltem. Nemsokára
összeszedem néhány holmim és
eltűnök innen. Ahogy a versből is.

OLÁH ANDRÁS

elhalasztott utazás

ölelésedből menekülök
remélve hogy a zápor majd tisztára mos
mert esik ma is és bennem most már örökké esni fog
egyszer már elhalasztottam az utazást
de párnánk alól kisiklottak az álmok
sokallták talán a csöndet az örökös várakozást
kitárt karnak hittelek késedbe dőltem
ma sem értem miért így szerettél
lecövekelt bennem a kishitűség
lelkünket összecserélve éltünk
gyerekkori könyvek betűi közé simulva
mint régen amikor áporodott levegőjű várótermek
ablakából anyám kezébe kapaszkodva
néztem a kifutó vonatokat
de nem akarok a lekéssett csatlakozások
fölött keseregni hisz tudom
hogy számomra már nincs több mentesítő járat

fölégetett hidak

magaddal tudtál spórolni csak
kikoptál belőlem
már az utolsó veled töltött
éjszakán is nélkülöztelek
azóta csak hallgatom
ahogy a jégcsapok fájdalmas
reccsenéssel elengedik az ereszt
este felhívlak
egykedvű tárcsahanggal
nyugtatva lelkiismeretemet
kint akarnok szelek pustolják havat
eldobott csikkek haragja szédít
szólalj meg ha ott vagy
de a kagylóból is kibotorkálsz
és itt hagysz engem örök hiányban

hogy rejtve megmaradj

sokáig várt bennünk a sírás
takaréklángon égtünk egy szárnyaszegett tavaszban

durcásan feleltél a kérdéseimre
de cselet vetett félelem s eltűnődtem
komolyan gondoltuk-e a kitörést
a halogatás szakadékából

és mekkorára kell még összehúzni magunkat
hogy a mélyre hulló árnyékok eltakarjanak
s mint egy bélyegalbum fortélyos összevisszasága
lotyók és tolvajok közt bennem rejtve megmaradj

nem ismerlek – csak a hibáidat tudom –
lekéstelek de annyi mindent lekéstem már

hallgatom misztikus szerenádját az ősznek
felforgatom a temetőket
s ha újra engedélyt kapok hozzád: majd megtanullak

addig olcsó pótcselekvés az élet
s innen néha már Istent sem hallani

MOLNÁR LAJOS

Gauguin vagy és kikötsz a Körös partján

Az Ócániein fedélzetén kifutsz
a tengerre, fejedre széles
karimájú kalapot rajzolsz,
alóla kilóg a hosszú hajad,
tépdesi a szél elnagyolt madara.
A reményt feloldotta a vízfesték.
Az asszonyok fűzőbe, a férfiak
a felkínált szerepbe szorítják
magukat. Két halántékuk
között vitorláznak. Széles
a tenger. Kikötsz a Körös
partján. Panpungfák lombja
és kókuszpálmák sudár törzse
a dagálytócsák tükrében. Az aranybőrű
maori lányok között Téhura
sétál a fűben. Tahiti
vagy Körös-part: a szabadság földje
a talpad alatt.

Most már írhatasz

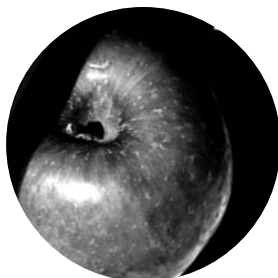
Most már írhatasz. Megkeresed a papírmalmot, te leszel az első papírmerítő. Tintát készítesz lámpakoromból, a lúdtól ellopod bal szárnya evezőtollát, tollkéssel hegyesre metszed. Most már írhatasz. Válhatasz Csontváryvá, tevé hátán lovagolsz be, vagy Matthias Rexé, sohasem halsz meg. És 990 évvel korábban leszel Atilla is, és nem értik, hová tűntél el nyomtalanul. Keresnek kőlapok réseibe bújva. Ha már mindez voltál, elmehetsz Sanghajba, és a Century Avenue 92. emeletén a bárpultra könyökölve most már írhatasz.

KADLÓT NIKOLETT

Javíthatatlan

Ha most megbocsátanál,
többször biztosan nem tennék ilyet:
a dühömet ajtón kívül zárnám és
eldobnám a kulcsot is.
Ígérném, hogy ez végleges,
majd amikor elalszol,
kisettenkedek a szobából és
visszaengedem az ablakon.
Bújtatnám a szekrényben,
fiókban a bugyik között,
az evőeszköz-tartó alatt
vagy a zsemlemorzsás zacskóban,
amíg akkorára nem nőne,
hogy újra meg kell váljak tőle.

BÍRÓ JÓZSEF

MÁS' MÁS

(– féligmeddigvisszazártvers ... *Liptay Katalinnak* –)

pormacskák / sprőd padlószőnyegen
ülünk kopott farmernadrágban
specimagnetofonod szalagja surrog

kézirataim / betűképeim körülöttünk
borozgatás közben hangpróba
megilletődve mondom hosszúversem

hallga / szomszédom lépcsőházműsora
óbéogatásától visszhangzik újpest
utánozhatatlan lumpentelepi keserves

botcsinálta / vacak rajzolóként
felskiccelem arcodat emlékezetből
gyötrelmes idők füstköd – fátylára

pormacskák / szúette fejőszékemen
ülök kopott farmernadrágban
mondom *ÁRNYNEKED* hosszúversem

pislákol / gyertyaláng vénül
látlak éjféλι szobafélhomályban
harminc esztendő sivár – távolából

KENDRA ADAMS

Moxyland

– SF-monológ –

Az emberi agy mindig újraírja magát. Így működik.
Az asszociációk rétegei helyekhez, emberekhez kötődnek.
És mindegyiket rugalmasan körbeöleli az új tapasztalat.
Egy egész várost fel lehetne építeni az emlékek súlya alapján.
Ahogy a gyilkos mozgását követik a kis gombostűkkel.
De a kapcsolatok egyre sűrűbbek, vastosabbak és bonyolultabbak.

Úgy érzem, mintha a ponyva felszívna az érzelmi üledéket is.
Öt hónapja még tetszett, hogy kitartott nő vagyok, az milyen nagyvilági.
De most már állott és megfáradt és naiv a testem.
A nanót úgy fejlesztették ki, hogy minden abnormalis fejleményt felkutasson.
Maratoni méregtelenítés és hosszú finomhangolás.
Én vagyok a demó a demográfijukhoz. Az áhított álomnő.

Látom, ahogy vér keveredik a folyadékba, mint tinta a vízbe.
A világ jobbra billen, aztán minden mintha rám szakadna.
Felkaspaszkodnék a növekvő sötétségen át, de magába húz.
Nem tudom nyitva tartani a szemem. Nem tudom mozgatni a karom.
Aztán a csend. Mint búvárkodás közben. Hirtelen nagyon félek.
Követem a buborékokat, és tudom, hogy nemsokára felbukkanok.

H. Nagy Péter gyűjtése

TANDORI DEZSŐ

Firkálások és cirkálások (u. a. befejezéssel 2 helyen)

Klasszikus páros

Párosban igen sok igazi
dolgot tudtunk összehozni;
csak igazi párost
nem tudtunk összehozni?

Gondolat = érzet?

Az egzisztencialitás tematizálhatatlan.
Nem gondolni valakire, valamire: már
tematizálhatatlan?

Nem leszek kisigényű

Nem hiszek benne, hogy az
a tematizálhatatlanság,
ha nem gondolok valakire- valamire,
már egzisztencialitás.

Ha az egzisztencialitás =

a tematizálatlan,
hol kezdődik?
Ha körben minden tematikus.
Hogy a mások hitének a jó istene...!
mert Isten nevével nem élek vissza.

A sors szeszélye

A sors se-séje.

Megismerni

egy – úgymond – közeli, szeretett
hölgyet: telefonálj – ne legyen biztos benne,
ki vagy – ahogy beleszól, megismerhetsz
valakit, akit... ejha. Mint még szerelem idején?
S van vak, vad remény?

Ha a legkisebb dolog

sincs, kibírhatatlan üresség.
Ha a legkisebb dolog is
van, halálos teher.
Szerencse, hogy előre nincs halál.
Utóbb nincs kibírhatatlan.

Nem, hogy 1-1

ferde napot megengedünk magunknak,
de 1-1 normál napban bízunk.

Nem bírom. És ahhoz

képest jól. Hogy egyáltalán
nem.

A megoldások még

megtalálnak. De már nem
szívesen írok.
Nem szeretem.

Semmi se jut

eszembe. Vagy csak elfelejtettem,
mi is
lenne az.
Nem mondhatom: Legalább lenne az!

Ez egy olyanféle

írás lesz, amilyenféle
írás ez lesz.
Etalon. Ld. az imént.

Hát ha ez így van,

nincs „hátha
másképp”.

Eddig a befejezést

leveleztem.
Most a levelezést
befejeztem.

Örök tavasz. A rózsza mindig =

a rózsza: a rózsza. Konkrétabban:
eredetiben, Stein:
„A rose is: a rose = a rose.”

Egy olcsó rozé = egy

olcsó rozé. Egy drágább stb.

Fordítsd le: egy Stein-rózsza

Egy kőrózsza.
Attól függ, miből.
Kőből.

Persze, mindenki

napról napra él. De én
napról napra élek. Biztos,
hogy ez kétféle igazság egyszerréje?
Semmi se biztos. Egyetlenek az egyszerréje főleg.
Biztos-nem-biztos se.

XXX

Jaj, Schwitters; Schwitti, Schwitti.

Mi lenne jó?
Legszűkebben vett. sic!
Életemben mi lenne jó?
Kellene-e jó?
Legszűkebben vett életemben
kellene-e jó? Jól?
Nem kellene külön semmi jó,
semmi több jól.
Semmi se jó.
Ahogy jó helyett akkor
így még, de csak
legszűkebben vett életemben
szólva, nem is szólva,
ha már az úgy rendesen nincs,
nincs, hogy megbeszélni műhely dolgokat
ha a legszűkebben vett meglevőké,
egy ilyen MEGVAN, változatlan
meglenne, az lenne akkor még jó,
ha egy nap, egy perc hirtelen
nem fosztana szabadságtól,
nem kezdene elrombolni,
az lenne jól, ah, Schwitters, hát nem,
az lenne jó, hát nem egyedül ez, ketten stb.
lenne jó, épp nem egyedül, abban egyedül is, ketten se,
olykor akár, de madárkánkkal, kutyánkkal, Főmedvéinkkel,
ennyi, ha meglenne, megmaradna, ez lenne jó. Ez lenne.
Nem lesz.

(Jaj!

Ugye, milyen jól érezhetően
zagyvál, hadar, kavar itt a vers,
az esszencia, a vélt evidencia,
a közlendő, a téma, a temati-
záltság :)

De csak így

mondható el, hogy:
„Nem mondom: csak így maradna!”

Hogyan mondhatnám. Vicc.
Mégis:
csak legalább maradna így!

Íme,

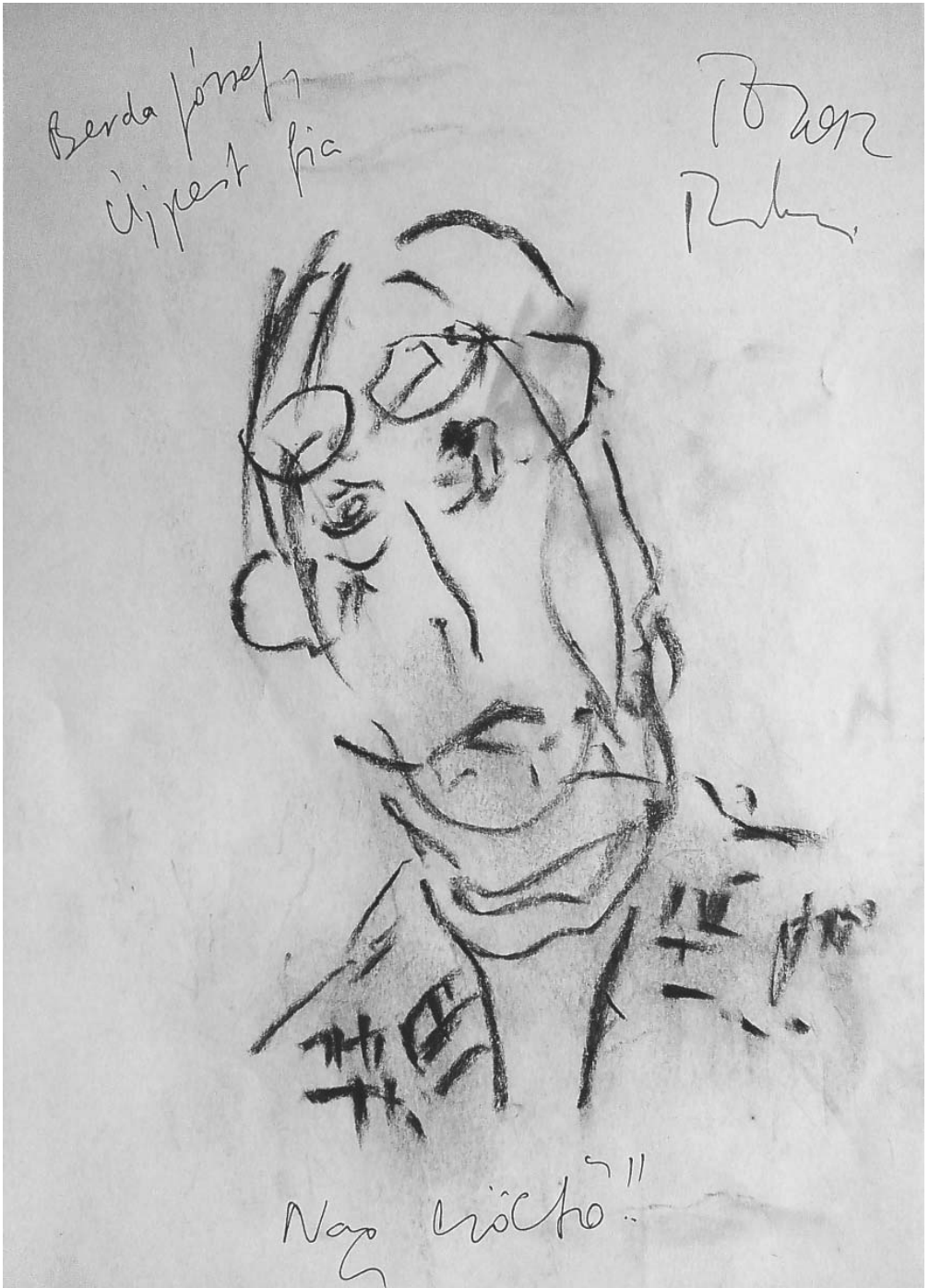
a tematizáltság, az esszencia,
bármilyen téma, tárgy:
nem. Nem közölhető. Pár éve még
az én gondolatomban se volt ilyen érzet.
Miért lenne másé más, ki lenne másképp
ezzel; másképp, mint ő van.
A tematizálatlan a nem közölhető!
Ott van a szövegben, a versben,
mint a szöveg, a vers benső
szerveződése.
Ne legyen azonnali-sikerre-a-szerző éhe.
Ha nem tud tematizálni, ne akarja
tematizálva kapni a hatást. S a meghalást?
Ez a nagy hamleti kérdés. Az vajon tematizált-e? S ha
lealvász,
elalvász: is? se? Isten az is, se?

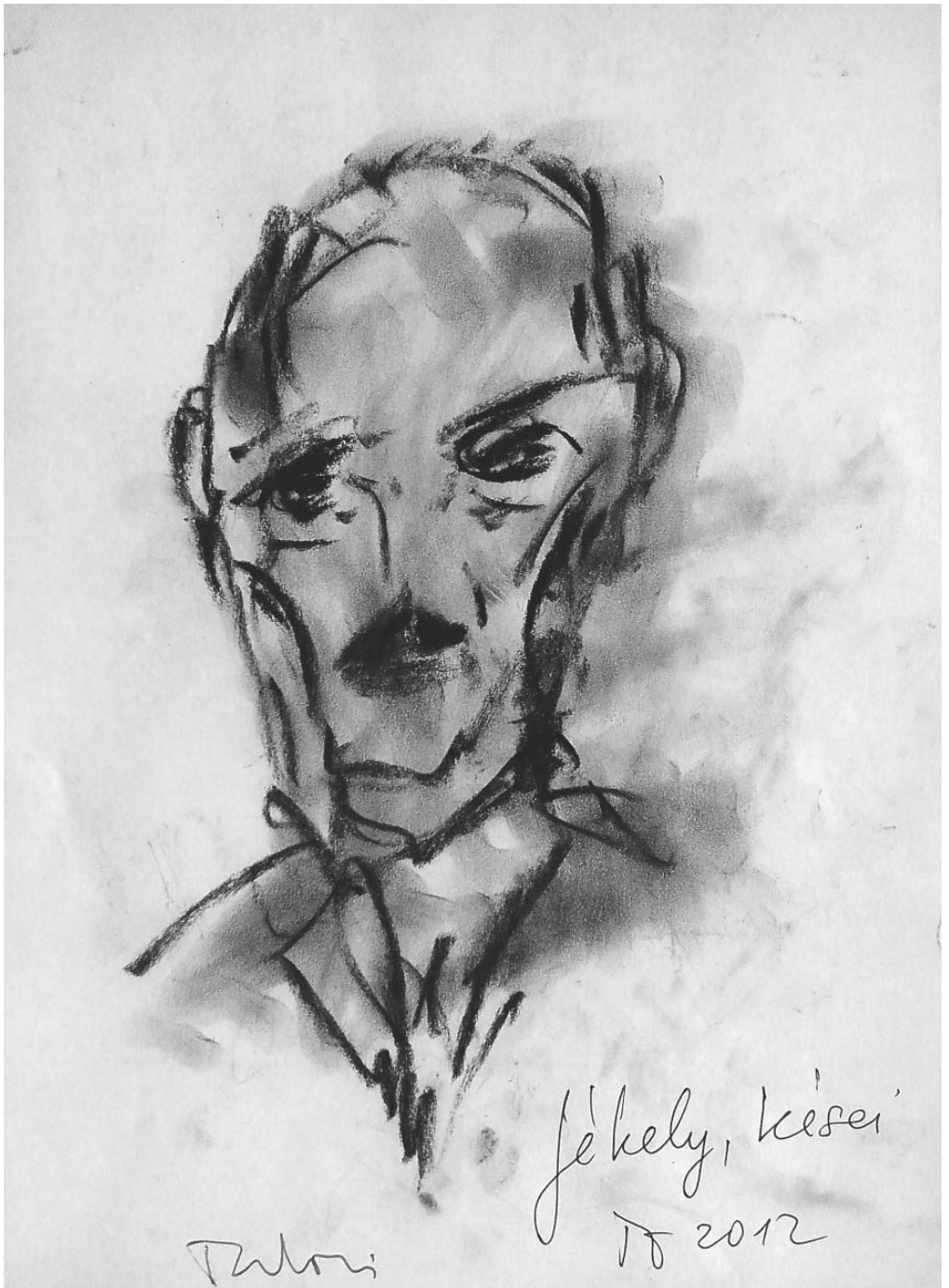
IDE AZ ÚGYNEVEZETT MŰBEN...

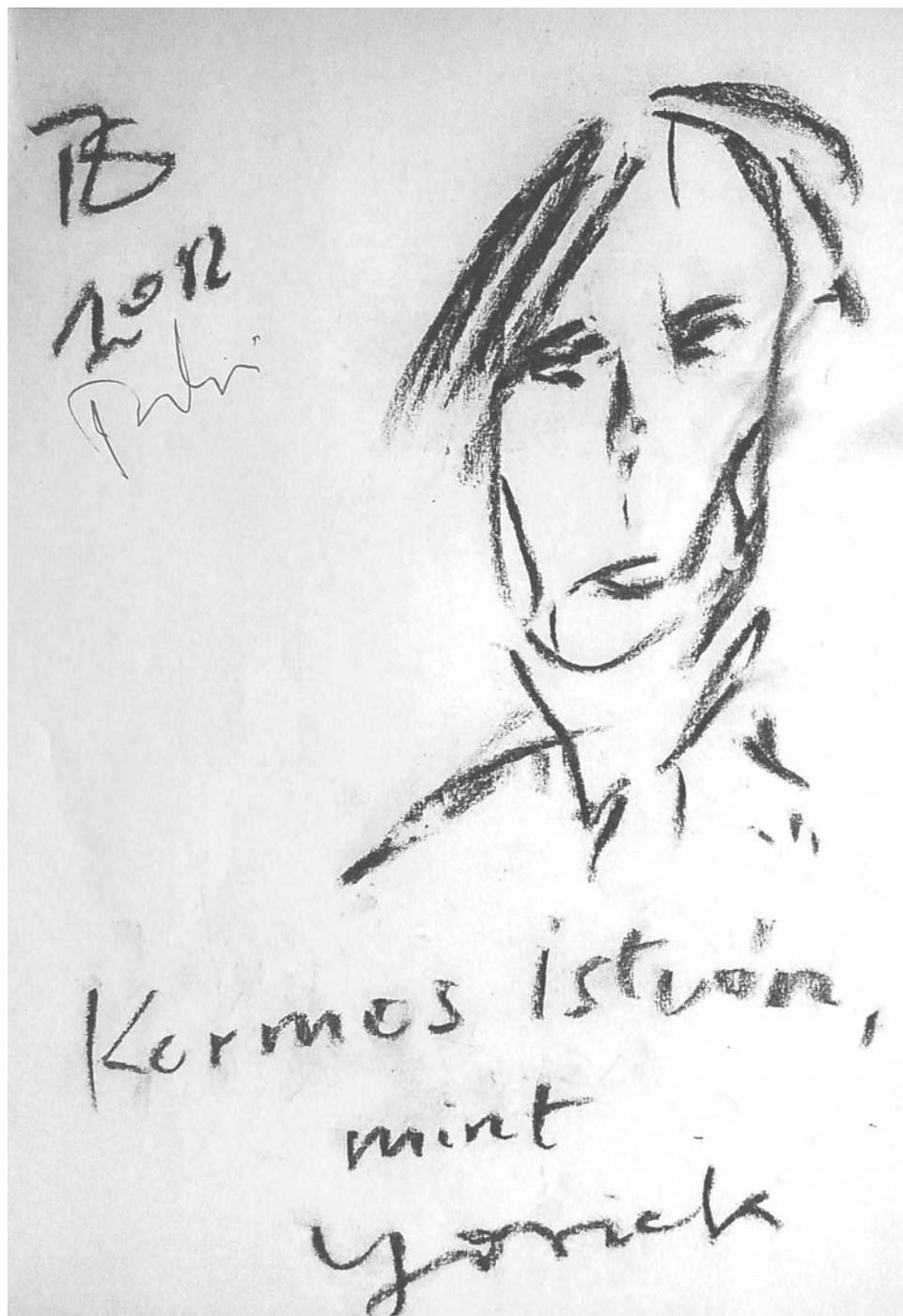
...már nem jönne semmi. Egyáltalán semmi nem jönne sehoh. De olyan nincs, ilyen nincs. Ide jön hát, ami nincs, nem is lesz, mégis van. Hogy két írás két különféle helyen (Alföld, Palócföld épp) ugyanúgy végződik. De akkor: tényleg: ugyanaz az írás? Ez erős esszenciállogikai és nem formai kérdés.

Miért firkálok tollal, cerkával füzetekbe, melyeket magammal hordozok, a lakás különféle pontjain tartok, miért ébrednek éjnek éjén arra, hogy valamit fel kell jegyezni. Mert írnom kell. Bár nem akarok, nem szeretek már közölni senkivel semmit, ülök pl. egy teraszon, ld. „Hamlet”, pörgetem v. nem pörgetem poharam, nem szórakozottan, v. mégis, és azt gondolom, jönne valaki, nem hívnám asztalomhoz, a piacok egyikén valaki természetesként kér, tolakszik, hogy néznénk ketten át valami irodalmi, zenei akármit, persze, az ő javára, s én azt gondolom: ismer ez engem? Hát nem tudja, hogy az írás is az nekem, hogy kész nevetség vagyok, J. A.-t lazán idézve, hogy a lehető legjobban akarok, kényszeresen, megcsinálni valamit, amit nem akarnék, de ha már... akkor örökké magam betegítően stb., a legjobbat, megfeszített erővel. Miért? De annyi ilyen példa van. A nagyszerű amerikai író Delmore Schwartz, például, jellemző módon a „Már álmunkban szólítanak” c. novellájában, 1969-70 táján eléggé pontos címet fordítottam neki... miért gyötrődötteti srác-figuráját, hogy a lehető leghívebben... az életet... az összetartozást... adja. Átok írás! Akkor hát! De az írás sem átok, csak ha ilyen alapon írunk – jó, ezren megírták, amikor ír az ember, pont akkor: nem írni volna jó, és Wittgenstein, és ezrek, mondom -, ha már írunk, ott az írás átka is. A lélektől lélekig: nem átok. Verébkénk, kutyánk: lélek... tesszük értük, amit szívünk ad. De nagyon. Ám hogy az írás... mint „akkor már”, s ennyi?

Ne. ó, ne.

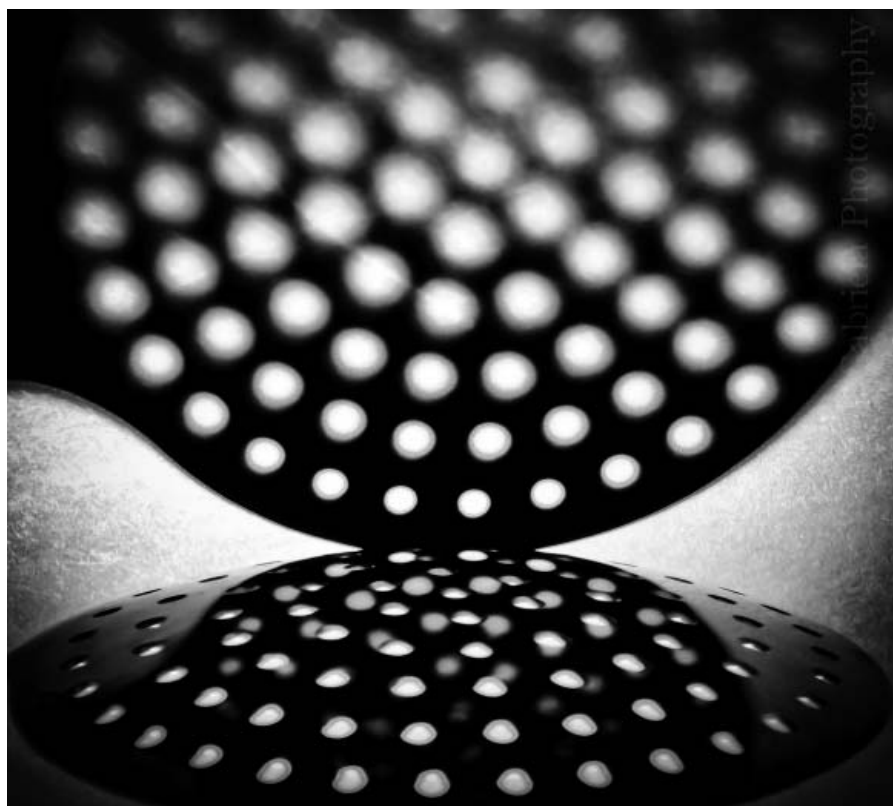

Tetovált lány

DEBRECENI BOGLÁRKA

Amikor Veronika betöltötte a tizennyolcat, egy angyalt tetováltatott az alkarjára. Az angyal a védelmezője, vezetője lett, ártatlan tekintettel kulcsolta át vajszínű lepellel takart combját, térdére hajtotta fejét és békésen pihentette szárnyát a kézfejen. Minél tovább nézte őt a lány, annál biztosabban érezte, hogy küldetése van, adnia kell másoknak valamit, reményt, útmutatást, egy történetet, ami lehetne bárki más története is, mégsem az. Egy héten keresztül rajzolt, majd bevitte a tökéletesen kidolgozott sablont a Stúdióba. A gladiátortermetű, maorimintás srác elismerően bólintott, tintával áthúzta a skiccpauszon tekergő vonalakat, kicserélte a gép csőrébe rögzíthető tűt sterilre, lefertőtlenítette, felmatricázta a felületet és hozzálátott a kontúrok elkészítéséhez. Gyorsan, precízen, profin dolgozott. A festék Veronika bőre alá kúszott, a minták egyre többet mutattak meg a magánmitológiából. Az ablak a bezártságot, az éveken át tartó magányt jelképezte, a spirituális világ felé való nyitást. A beavatás szimbólumává vált, rálátást engedett a kifürkészhetetlen jövőre, az indaszerűen kanyargó, semmibe vesző, legváratlanabb helyeken felsejlő, macskaköves útra. Egy vékony pókfonál a láthatatlan ajtóhoz vezette Veronikát, át kellett lépnie a küszöbön, hogy elindulhasson az ismeretlen felé. A bejárat előtt életet jelölő, rózsaszín bimbókkal díszített cseresznyeág ringott. Megújulás és remény. Nyuszi úr arany zsebóráját nézegette, miközben szaladt, „Sietek, mert elkések!”, mondta, fehér szóbuborék nőtt az orra mellé, és Alice az EAT ME! feliratú süteménybe harapott. A lány két karja virágba borult, az azáleák úgy sokasodtak, mint a magyar népmesék beköszöntőjének hímzett, galambbegyből font motívumai. Egymás után bújtak elő testéből

a bársonyos szirmlevelek. Borostyánok, liliomok, vörös rózsák, tavirózsák, búzavirágok, pipacsok bódító illata hatotta át a szobát, aromás illóolajat szívtak magukba a falak. A növények közé gyümölcsök, állatok, tárgyak képe ékelődött. Cseresznye, alma, delfin, csillag, denevér, dobókocka, kereszt, szerelem, tudás, kísértés, csók, üdeség, védelem, alkotás, halál, feltámadás, halhatatlanság, szenvedély. Teremtő nőiesség a gyöngyszem, a kaland vitorlás hajó. RISE ABOVE! A francia kártya furcsa lapja a kör királynővel és a káro királlyal a titkos tudásba való beavatást és a kockázatot jelezte. Veronika önbizalma visszatért. Felülemelkedett az önmagára erőltetett korlátokon, ártatlan lélekkel, elszántan nézett szembe mindazokkal, akik megbántották, eltaszították, kisémmizték őt. Intenzíven élte meg az érzelmeket, játékos volt és vidám, merengő és álmatag, lánggra lobbant, felhevült, frissesség töltötte el, majd elérte a testi-lelki harmónia állapotát, áradt belőle a nyugalom. Átment a fejlődés minden fázisán, hogy végre szabad legyen. Felszabadult. Miután elkészült a nagy mű, boldogan lépett ki az utcára. A kisváros lakói azonban képtelenek voltak elolvasni, viszolyogtak tőle, mert más volt, senkit sem érdekelt a története. Egy pillanat alatt meggyűlölték, hát átdöfték egy törrel mellkasára varrt, tűzvörös szívét és a LOVE feliratot.

A szeánsz*

TÉTÉNYI CSABA

Elsőként Mrs. Elisabeth Wilkinson érkezett meg. Kovac kinyitotta az ajtót, és önkéntelenül elvigyorodott, amit a hölgy kedvességnek vélt, holott a házigazda a divatjamúlt kosztüm és a leengedett haj láttan húzta fel a szája szélét; a testes asszonyosság rendszerint kontyba fogta össze ősz haját, és háziköntöst viselt. Ki volt pirulva, mint egy kamaszlány, pedig már jócskán elmúlt ötven éves. Egyfelől maga az esemény, másfelől a dac hozta lázba, mivel férje, Malcolm, a ház gondnoka egyenesen gyerekes ostobaságnak nevezte a találkozó célját. Kovac betessékelte a vendéget, aki, mint mindig, elmosolyodott a férfi enyhe akcentusán. Lelkesedése kissé alábbhagyott, mikor a szobában meglátta a másik bérlőt, a füstbe burkolózott Juan Ramírezt, akit nem kedvelt és gyanúsnak tartott, bár határozott oka nem volt az ellenszenvének. Nem értette, miért hívja mindenki Pablónak, és hiába kérdezgette a többi lakót, azok sem tudták, így a férjével arra gyanakodtak, hogy a férfi álnevet használ, ami összefügghetett katona múltjával. Mrs. Wilkinson mindenestre Mr. Ramíreznek szólította, és nem nagyon bizalmaskodott vele. A szoba másik oldalán ült le, de azért elfogadta a Kovac által kínált teát. Kovacot finom úriembernek tartotta, és ezt igyekezett mindig a tudomására hozni, amivel többnyire meglehetősen zavarba hozta őt. Ezúttal is áhitattal figyelte, ahogy szervírozta a teát.

Ismét kopogtak. Kovac kiment, hogy beengedje az újabb vendégeket. Ketten voltak, az egyikük, egy alacsony, fehér bőrű és barna hajú fiatalember azonnal be is lépett az előszobába, vállon veregette a házigazdát, kuncogva reményét fejezte ki, hogy nem késett le semmiről, majd továbbment a szobába, és üdvözölte a jelenlévőket. Ezután lerogyott egy székre, rágyújtott, és némileg kaján arckifejezéssel végigmérte Mrs. Wilkinsont és Pablo

Ramírezt. A másik érkező csak Kovac köszöntésére jött beljebb. Alacsony, fehér bőrű, ősz hajú férfi volt, az ötvenes évei közepén járt, az ajtónyílást bottal tapogatta ki, de bizonytalanság nélkül lépkedett tovább a nappali felé. Sylvester Pidgley volt a neve, a földszint hármas számú lakást bérelte; abból élt, hogy környékbeli bárokban zongorázott. Elnyűtt zakója, nadrágja és cipője némi bohém jelleget kölcsönzött megjelenésének. Kovac őt is helyel, majd teával kínálta. Mr. Pidgley leült, botját a széknek támasztotta, a csészét az asztalra helyezte, majd zakója zsebéből kis laposüveget húzott elő, és a benne lévő barnászörös italból lötytyintett egy keveset a teájába. Mrs. Wilkinson rosszállóan nézte, de nem szólt. Pablo elnyomta a cigarettáját, krárogott néhányat, és tovább figyelte a vak zongoristát. Az megkeverte a teát, majd sodort cigarettát húzott elő és rágyújtott. Hátradőlt a székében, és amennyire helyzete engedte, végignézett a jelenlévőkön. Kovac az ajtófélfának támaszkodva azon morfondírozott, vajon hogyan látja őket Mr. Pidgley.

Egy autó fékezett az épület előtt, fiatal hölgy szállt ki belőle, becsapta az ajtót, búcsút intett a sofőrnek, az pedig elhajtott. Sophie Kraft, a második emelet négyes számú lakás bérlője kissé gúnyos mosollyal pillantott fel a szürke, háromemeletes ház homlokzatára. Úgy döntött, még egyszer rágyújt, mielőtt bemegy. Amúgy is várni akart néhány percig, hogy csillapodjék az ital hatása, amit az autós utazás némileg felfokozott. Megigazította divatos szabású zakóját és blúzá, végigsimított a nadrágja szárán, kifújta a füstöt. Még az iménti élmények hatása alatt volt. Egy egyetemi csoporttársa társaságával meglátogatott egy speakeasyt, ami egy meglepően előkelő bár alsó helyiségében működött. A bár tulajdonosa, a csoporttársa apja meglehetősen taszító alak volt, harsány és lekezelő közvetlenséggel igyekezett a fia barátainak kedvében járni. Sophie figyelte a vendégeket, ivott, cigarettázott, hallgatta az ismerőseit, mindeközben váltott néhány szót velük, és nem mulasztotta el megemlíteni, hogy este egy spiritiszta szeánszra hivatalos, amivel egy időre jelentős érdeklődést keltett. Jól érezte magát, ugyanakkor nem tudta eldönteni, a hely, a vendégek, az élet ezen módja imponálnak neki vagy viszolyogtatóak a számára. Hagyta, hogy eldöntetlenül maradjon. Élvezte, hogy egyelőre csak benyomásai vannak, a fárasztó reflexiók később majd úgyis rájuk rakódnak. Mikor majd egy ideig megint nem történik semmi. Eldobta a cigarettát, egy gyors mozdulattal megigazította a haját, fújta egyet, azzal elindult a ház kapuja felé. Figyelte magát, ahogy közeledik.

Kovac némi pírrel az arcán betessékelte Sophie Kraftot. A lány mosolyogva belenézett a férfi kék szemébe, azt kutatva, vajon izgatott-e az előttük álló esemény miatt, majd belépett a szobába, és kissé hangosan üdvözölt mindenkit. A halk viszonzástól és a nyomott hangulattól némileg megtört lendülettel leült Pablo közelében, szája bal sarkát elhúzta, a

szemeit tágra nyitotta, mintha csodálkozna. Sorban rápillantott a többiekre. Pablo mélybarna szeme vérekes és kifejezéstelen volt, bár Sophie néha úgy gondolta, csak ő nem érti ezt a tekintetet. Mr. Pidgley látszólag visszazérett rá, Sophie ezúttal szívesen megkérdezte volna, hogy igazán vak vagy csak eljártssza. Mrs. Wilkinson szokás szerint gyanakodva figyelte, az volt a véleménye, hogy a lány jó családból való, s így valami sötét oka kell legyen annak, hogy ezen a környéken bérel lakást. Férjével arra jutottak, hogy valamiféle erköcstelenség lehet a háttérben, de hiába leskelődtek utána, mivel Sophie soha nem fogadott vendégeket. A szemközt ülő fiatalember elég szemtelenül mérte végig a lányt, de ő nem zavartatta magát, visszamosolygott, bár mosolya enyhén gúnyosra sikerült. Kovac odahajolt Sophie-hoz, hogy letegye elé a teáscsészét.

– Ki ez az alak? – súgta a fülébe a lány, kihasználva a közelséget.

– Bill – suttogta Kovac. – Bill Regis. Tenyérbemászó pofa. Bulvárlapokba ír cikkeket. Itt lakik a környéken. – Felegyenesedett, cigarettával kínálta Sophie-t, mindketten rágyújtottak.

A házigazda komoly arccal a társasághoz fordult. Újra üdvözölte őket, és ismertette velük összejövetelük célját. A szeánsz megrendelője Mrs. Wilkinson volt, aki kapcsolatba szeretett volna lépni rég elhunyt nagynyja szellemével. Ehhez kérte a jelenlévők segítségét, elmélyült és kételyek nélküli részvételét. E kurta bevezető után Kovac hozzálátott, hogy megtegye a szükséges előkészületeket. Eltette a füzetet, a hamutartót és a teáscsészéket. Széles, kopott selyemterítővel fedte le az asztalt, egészen a padlóig. A terítőn vörös alapon számtalan ezüstsínű csillag, inda, hullám és más furcsa vonaldísz alkotott bonyolult ábrákat. Ódon, karos gyertyatartót vett elő a szekrényből, és középre helyezte. Ezután gyertyákat illesztett a tartóba, egy apró könyvecskét és egy ceruzát tett mellé, majd megkérte a vendégeit, hogy az általa elképzelt ideális rendben üljenek az asztalhoz. Ők hangos széknycorgás és parkettarecsegés kíséretében engedelmeskedtek. Bill úgy vigyorgott, mint aki valamiféle pajzán játékra számít, Sophie várakozón felhúzta a szemöldökét, és úgy is tartotta, de halvány félmosolya elárulta, hogy nem veszi egészen komolyan a történéseket. Mrs. Wilkinson Kovackal szemben ült, balról Sophie, jobbról Bill Regis került mellé. Kovac bal oldalán Pablo, jobb oldalán Mr. Pidgley helyezkedett el. Senki sem szólalt meg. A házigazda lekapcsolta a lámpát, aztán behúzta a nehéz, barna függönyt, amitől meglepően sötét lett, néhány pillanatig az orrukig se láttak, ám mire a szemük megszokta volna a homályt, sercegve lángra kapott egy gyertya kanóca, majd sorban a többié is, úgyhogy az asztal körét leszámítva minden árnyékba burkolózott. Kovac elfújta a gyufaszálat, leült, és álmatag tekintettel kotorászott a zsebeiben. Vendégei közben megéreztek a gyertyákból áradó nehéz, édeskés, egzotikus virágillatot. Mrs. Wilkinson csillogó szemmel bámulta a médiumot, Pablo mélyet szippantott a gyertyafüstből. Sophie

kíváncsian figyelt, és úgy érezte, talán mégsem lesz olyan kínos ez a szeánsz, mint ahogy várta. A következő pillanatban viszont önuralomra volt szüksége, hogy fel ne nevéssen, mert Kovac hirtelen mozdulattal kirántotta a kezét a zsebeiből, és apró, csillámló papírdarabkák szárait szórta az asztal fölé. Mrs. Wilkinson felcsuklott. Kovac ekkor felszólította őket, hogy fogják meg a mellettük ülők kezét, és így alkossanak kört. A milliméteres papírdarabok lassan pörögtek lefelé a levegőben, és amelyek a gyertyák lángjához ért, szikrázva elenyészett, a többi az asztalra hullott, és vízcseppnyi tükrökként verték vissza a gyertyafényt. Kovac lassú, monoton hangon beszélni kezdett. Sophie furcsának találta, hogy önmagát harmadik személyben, Cerberos néven említi, mikor bejelenti, hogy kapcsolatba kíván lépni a túlvilággal. Nem tudta eldönteni, hogy Cerberos kéri vagy parancsolja, hogy jöjjön létre a kapcsolat, s hogy kihez beszél, ha egyszer ő Cerberos. De nem sokáig gondolkozhatott ezen, mert mikor Kovac megnevezte a keresett személyt, pontosabban annak szellemét, és felajánlotta neki, hogy szóljon az ő szájával, Mrs. Wilkinson alaposan megszorította a kezét. Amúgy is eléggé zavarta a kontraszt; a gondnok feleségének izzadt tenyere és erős ujjai jobbról, Mr. Pidgley hűvös, finom keze balról tartották őt a körben. Egyszerre jó és nyomasztó volt az érzés. Kovac, azaz Cerberos behunyta a szemét, felemelte a fejét, és fátyolos, de határozott hangon a keresztnevéen szólította Mrs. Wilkinson nagyanyját, hogy adja jelét jelenlétének. Rose, ismételte magában Sophie, Rosie, és önkéntelenül elmosolyodott. Egy percnyi feszült csend után Cerberos megismételte a szöveget, ezúttal valami mást is hozzátéve, amit nem értettek a többiek, értelmetlen hangsornak tűnt. Nem történt semmi. Sophie körbepillantott. Pablo és Mr. Pidgley maga elé meredt, Mrs. Wilkinson feszülten nézte Cerberost. Beleütközött Bill tekintetébe. Az kaján vigyorral figyelt, és mikor találkozott a tekintetük, Sophie-ra kacsintott. A lány épp nyelvet akart nyújtani válaszul, amikor a férfi arca megváltozott, jobbra fordult. Sophie is észlelt valamit, de nem tudta, hogy mi volt az. Néhány másodperc múlva megrebbentek a gyertyalángok, megmozdultak az árnyékok a mennyezeten. Cerberos nem lehetett, és huzat sem okozhatta, az ablakok és az ajtó csukva voltak. Sophie Pablóra gyanakodott, ezért a következő alkalommal rásandított, de Pablo csukott szájával, mozdulatlanul meredt a gyertyákra. A lány óvatosan körülkémlelt, de semmit sem vett észre, ami magyarázatul szolgált volna. Ebben a pillanatban megmoccant az asztal. Csak apró döccenés volt, arra azonban épp elég, hogy mindenki megdermedjen. Cerberos azonnal megszólalt, Rose-t kérte, hogy jelezze, ő jelent meg a körükben. Az asztal ismét dobbantott egyet. Sophie önmagát is kissé bosszantva amiatt aggódott, hogy felborul a gyertyatartó, ám annak oly széles és nehéz talpa volt, hogy jóformán meg sem billent. A kis papírfecnik vadul csillogtak. Cerberos ekkor felajánlotta Rose-nak, hogy ha akar, szóljon az ő szájával, eközben továbbra is felemelt fejjel és csukott szemmel ült.

Mrs. Wilkinson keze izzadt és remegett, ő következett, fel kellett tennie az első kérdést. Sophie arra gondolt, szívesebben ülne most Cerberos mellett, kíváncsi volt, ő vajon szorítja-e a szomszédai kezét. Úgy egy perc múltán Cerberos felszólította Mrs. Wilkinsont, hogy kérdezzen. A hölgy halk, meg-megbicsakló hangon az iránt érdeklődött, jól van-e a nagynyja, és hogy látja-e most őt. Idegesítő csend következett, csak Bill krárogott. Ekkor Cerberos feje megmozdult. Ismét előre nézett, szemhéja felemelkedett, egyenesen Mrs. Wilkinsonra szegezte a tekintetét. Már jól vagyok, mondta fűlsértő, rekedt hangon. Nem látlak, de érzek, folytatta, s hangja olyan idegen volt, hogy Mrs. Wilkinson erősen összeresztett. Sophie valamiért mégis komikusnak tartotta a választ, egyúttal tetszett is neki a helyzet, és mosolyogva figyelte a médiumot. Cerberos szemei nem változtak ijesztő tűzgolyókká, sem csillogó, fekete kövekké; pont olyanok maradtak, mint Kovacéi, és ezt bizonyos szempontból tanulságosnak találta. Mrs. Wilkinson egy darabig képtelen volt megszólalni. Cerberos ismét lehunyta a szemét, és felemelte a fejét. Sophie érezte, hogy a gondnok felesége igyekszik összeszedni magát, és feltenni egy újabb kérdést. Az asszony végül, még mindig remegő hangon azt tudakolta, miatta veszett-e össze az anyja és a nagynyja azon a karácsony estén, amikor ő nyolcéves volt. Sophie a szeme sarkából látta, hogy Bill vigyorog. A médium leeresztette a fejét, és hidegen a kérdezőre nézett. Rémes rikácsolással közölte vele, hogy nem ő, hanem a megdöglött macska volt a veszekedés oka. Sophie-nak erőfeszítésbe került, hogy fel ne nevessen. Majdnem biztos volt benne, hogy Kovac gúnyt űz Mrs. Wilkinsonból. Szívesen hátradőlt volna kezében egy cigarettával, de nem akarta megszakítani a szeánszt. Ráadásul izgatott szorítást érzelt az ujjain. Gyerünk már, noszogatta magában, és nem is kellett sokáig türelemmel lennie. Mrs. Wilkinson kisvártatva zavartan érdeklődött, mi lett a nagyszülei ékszeres dobozával, amit gyerekkorában annyiszor megcsodált. Sophie elhúzta a szája szélét. Némi csend után az asztal finoman mozogni kezdett, és nem hagyta abba. A médium üres tekintettel meredt a vele szemben ülőre. Aztán még az eddiginél is rémesebb és hangosabb rikácsolással azt válaszolta, hogy a ládikát a nagyapa eladta a hetvenhatos válság idején. Ekkor nagyot ugrott az asztal. Mrs. Wilkinson felsikoltott, és önkéntelenül elengedte a mellette ülők kezét. Az asztal lassan lecsillapodott, Sophie meglepve látta, hogy a gyertyatartó nem dőlt el. Kovac még mindig tartva a mellette ülők kezét felnézett a mennyezetre, úgy festett, mintha egy légy fáradt röptét követné a szemével. Mr. Pidgley még egy darabig fogta a lány kezét, aki ezt már kissé terhesnek érezte. A kör végül felbomlott, az öreg zongorista megropogtatta az ujjait.

* Részlet *A ház maga* című regényből.

Utolsó előtti utazás

BÜKI MÁTYÁS

1981 szeptemberében hegedűtanárként kis fizetésemhez mérve hatalmas adósságba vertem magam. Egy ötven négyzetméteres OTP-öröklakást vásároltam, hogy feleségemmel és fél éves kislányommal végre saját lakásunkban lakjunk. A szerződéskötéshez szükséges beugró összeget idős hegedűtanáromtól – apám helyett volt apám, mert szüleim ekkor már nem éltek – kértem kölcsön. Egy éven belül meg akarom adni a pénzt mondtam, kicsit szorongva, mert abban a pillanatban nem sok remény látszott arra, hogy ez sikerüljön is.

Ekkor talákoztam egy zenész ismerősömmel. Beszélgettünk erről-arról, majd mellékesen megkérdezte, hogy nincs-e kedvem elszerződni egy finnországi szimfonikus zenekarba. Jelenleg ott van állása, de lehetősége lenne Németországba menni. Kicsit közelebb van és melegebb vidék, mondta. Ha esetleg volna kedvem helyette elvállalni a munkát, akkor három napon belül szóljak neki. A szerződést át lehet íratni a nevemre. Az ő személyéhez nem ragaszkodnak, azoknak ott északon végül is mindegy, ki utazik. Lehetőség van a cserére.

Ez az egész ügy egyáltalán nem illett elképzeléseimbe. Nem voltam kalandvágó ember, semmi kedvem sem volt idegen országban élni, idegen nyelvet nem ismertem, sosem akartam gazdag lenni.

Természetesen nem voltam már álmodozó gyerek, világos volt, hogy a levegőből nem lehet megélni. Az általánosan elfogadott csereeszköz, a pénz, nélkülözhetetlen. Természetesen azt is tudtam, miféle előnyökkel jár

egy ilyen nyugat-európai munkavállalás. Nem csak olyan használati tárgyak megszerzésének lehetőségével, amelyek kincseknek számítottak még nálunk – nyugati márkájú autó, vagy egy minden hájjal megkent sztereórádió, videokamera. A két ország pénzneme közötti árfolyamkülönbség is tetemes hasznot ígért. Akkoriban a finn pénznem hétszer annyit ért, mint a miénk. A fizetés – meggyőződhettem róla, mert ismerősöm megmutatta a szerződést – valóban nagyon kedvező volt, még a menedzselési díj levonása után is. És azt is megtudtam, mennyibe kerül egy kis lakás bérleti díja, mennyiből lehet megélni.

Két napi tépelődés után, és a barátaim rábeszélésének hatására – voltak közülük olyanok, akik ezzel a szerződéssel kapcsolatban isten lábát emlegették, melyet meg kell fogni és nem szabad elereszteni, nekem azonban erről más volt a véleményem, inkább a mammon lábáról van szó, gondoltam aggodalmasan – telefonáltam az ismerősömnek. Ha valóban ilyen egyszerű az egész, mondtam, pusztá névcseré egy papíron, semmi egyéb, akkor utaznék.

Feleségemmel megállapodtunk, hogy ők is velem jönnek, az otthoni lakást kiadjuk, aztán majd meglátjuk, hogyan alakulnak a dolgok. A kislányom éppen a legizgalmasabb korban volt, járni kezdett, és erről nem akartam lemaradni. Ilyen körülmények között vártam, mi fog történni, a hatóságok megegyeznek-e egymással, átírják-e a nevemre a szerződést vagy sem.

Október végén aztán kaptam egy levelet a menedzseri irodától, amelyben az állt, hogy menjek be aláírni a következő év január elsejétől érvénybe lépő, két évre szóló szerződést. S miután ezt megtettem, nem volt más dolgom, a mindig soron következő feladatot elvégezni, az utazás technikai részét átgondolni, mivel utazunk, kitalálni, mit kell majd elcsomagolni, hogyan szállíttatjuk azt ki, és várni az indulás napját. Mivel sok időm volt még, gőzerővel elkezdtem finnül tanulni, mert arra gondoltam, hogy ha már Finnországba megyek, nem baj, ha azt a nyelvet beszélem, amit ott a legtöbben ismernek.

Odakinn a harmincezer fős lakosú városban kis garzon várt minket, melyet a városi kulturális hivatal utalt ki számunkra, majd tavasszal az a felismerés, hogy fizetésem három személyt képes eltartani, de arra, hogy félre is tegyünk belőle, már nem elegendő. Hiába az otthoni lakás kiadásából származó bevétel. Tehát – vált világossá – amennyiben a családom kinn marad, amit pedig valamennyien szerettünk volna, akkor semmi értelme annak, hogy külföldön dolgozzam. Adós vagyok, rab, csapdába kerültünk, mondtam a feleségemnek, amikor együtt maradásunk esélyeit latolgattuk. Elképzelhető, milyen nehezünkre esett a búcsú, ami végül kikerülhetetlenül bekövetkezett.

Miután feleségem és kislányom április elején haza utaztak, nem volt más választásom, mint azt bizonyos lábat az eddigieknél is szorosabban, még erősebben markolni. Így a szerződésben előírt munkán kívül megragadtam minden lehetőséget, hogy pénzt keressek, magyarázatosan elszegődtem a városi színházba is, valamint a helyi rádióban könnyűzenei felvételeken működtem közre. Ezekről a bevételeimről a magyar hatóságok nem tudtak, tehát egyenesen a zsebembe, illetőleg a bankszámlára vándoroltak. Egyre fáradtabb lettem, ám ez kevésbé zavart, ilyesmi előfordul, gondoltam, ha az ember dolgozik. De nagyon egyedül voltam és néha attól féltem, hogy idegileg nem sokáig fogom bírni.

Elovadt a hó, síelni már nem lehetett, szodába jártam, hogy eddзем magam, ugyanakkor barátkozni kezdtem a zenekari kollégákkal, akikhez eddig nem sok közöm volt. Némelyikük meghívott magához, bemutatta a családját, másokkal jobb híján kocsmába jártam, amit nem szerettem, ugyanis a szervezetem nem bírja az alkoholt. De mélyebben merültem a finn életbe, mint addig, amit az is lehetővé tett, hogy erre az időre már túrhetően beszéltem finnül. Áldottam az eszem, hogy otthon olyan szorgalmas voltam.

Ilyen körülmények között természetesen nő is a látókörömbé kerültek. És habár igyekeztem hűséges lenni feleségemhez, egy idő után nem bírtam tovább és egy-egy kínálkozó lehetőséget nem hagytam elveszni. Vigyáztam azonban arra, hogy ne bonyolódjak hosszabb kapcsolatba. Nem akartam feleséget és így családot váltani. Várt az otthon és a haza.

Ekkor kerültem közelebbi barátságba azzal a negyvenéves kollégámmal is, aki mellettem ült a zenekarban. Alkoholista volt, amely emberfajta – mi jól tudjuk ezt – Finnországban sem ritka. Betegsége csak fölerősödött, amióta a felesége elvált tőle, és két gyereket – mondta ő – elidegenítette tőle. Szorongásait fokozta, hogy a zenekar vezetősége is rajta tartotta a szemét. Közölték vele, hogy ha nem kezelteti magát, kirúgás fenyegeti. Mattinak hívták, s talán nevünk hasonlósága és azonossága – nekem Máté a nevem, de a finnek Mattinak szólítottak – hozzájárult ahhoz, hogy barátok lettünk.

Matti nem csak egyszerűen szimpatikus volt nekem. Amikor márciusban odakerült a zenekarhoz, és először ült be a zenekari pult mögé, fellélegeztem. Végre valaki, akire rá lehet nézni. Úgy éreztem, otthonosabbá válik az idegen ország a feltűnésével. Szemüveges és szakállas arca rokonszenvet keltett. Gondolkodó és érzékeny embernek látszott, és ezt a benyomást a későbbiekben sokszorosán igazolta is. Többet ér, mint a többiek, a jobb emberek közé tartozik, fogalmaztam magamnak.

Zavart, hogy a honfitársai lenézték és kiközösítették. Akkoriban még ott a jóléti és demokratikus északon is – ahol a pszichológusi szakma

jóval elismertebb volt, mint nálunk –, a legtöbben akarategyengeségnek, bűnnek tartották az alkoholizmust. Sokat beszélgettünk, hálás volt, hogy valaki szóba áll vele. Gyakran esett szó a szakmánkról is, melyet ő szentnek nevezett, s állandóan azt bizonygatta, hogy az amatőrökkel létrehozott produkció a lemezipar szempontjából semmit sem ér, ám annál többet az angyalok szempontjából. Enkeli, hangzik finnül az angyal. Körülrepülnek az enkelik láthatatlanul azokat, akik a jót, a szépet, még ha eszközeik gyarlók is, létre akarják hozni. A virtuozitás hideg és gépies, a hibákat isten szereti. Szép szavak voltak ezek, nem vitás, értettem is őket, ám azért magamban kicsit sandán mosolyogtam rajtuk. Arra gondoltam, hogy voltaképpen hazabeszél a barátom, saját gyengeségeit idealizálja. Hiszen ebben az időben már egyetlen ép hangot nem tudott kicsiholni a hangszeréből, mert vagy az alkoholtól vagy annak kínzó hiányától remegett a keze. Ha nem az, aki, akkor én is azt mondtam volna, hogy azonnal rakják ki a zenekarból. A második hegedűszólam vezetőjeként nekem is szavazati jogom volt a zenekari tanácsban, tehát megtehettem volna ezt is. Sok mindent kellett latolgatnom. Be kellett látnom, hogy a zenekar, amely természetesen nagyon messze járt a világszínvonaltól, ilyen bizonytalan munkaképességű zenészt nem tűrhet.

Újsütetű barátom szegény volt, nem csak az alkohol vitte a pénzét, hanem a gyermekek után fizetendő tartásdíj is, magányosan élt egy albérleti szobában, a kétemeletes panelház a város szélén állt, a franciaerkélyről fenyőerdőre nyílt kilátás. A már említett nyugati országbeli kincsek közül neki csak egy lemezjátszója és egy kazettás magnetofonja volt, azok sem a legújabb és legnépszerűbb márkák. Ezen a két hanghordozón hallgatta részeg eufóriáiban az általa tisztelt mesterek zenedarabjait.

Mivel érdeklődést mutattam a finn zene iránt, lelkesen elhatározta, hogy szemináriumot tart nekem Sibelius műveiből, elmagyarázza, mit jelent ő és tevékenysége a finnség számára. Így néhányszor elmentem hozzá zenét hallgatni. De rosszul éreztem magam, mert Matti rendszerint részeg volt, hol nagyon, hol kevésbé, a valóság – és abban én is – alig érkezett el hozzá. Mivel sajnáltam, csak azért, hogy hamarabb elfogyjon az ital, egy-egy pohárával én is lehajtottam a híres finn vodkából, már csak azért is, mert Matti erőszakosan kínált. Megsértődöm, mondta, ha legalább egy pohárral nem iszol. Így néha számomra rosszulléttel végződtek nála a látogatások. Haragudtam magamra, és – igazságtalan, tudom – haragudtam rá.

Az évad végén, júniusban hazautaztam és szép, felhőtlen nyarat töltöttem volna otthon, de mivel nyomasztott a gondolat, hogy még nem jött össze annyi pénz, amennyinek kellett volna, ezért előbb utaztam vissza.

Éltem valahogy, heti rendszerességgel írtam a leveleket feleségemnek, melyekben beszámoltam a velem történt eseményekről, cseperedő lányom felől érdeklődtem, félrelépéseimről azonban hallgattam.

Elkezdődött az évad, és Mattit két hónapig nem láttam, mert végre rászánta magát, hogy bevonuljon a kórházba. Amikor újra találkoztam vele a próbán, boldog és kiegyensúlyozott volt, ugyanis felesége visszafogadta őt.

Október elején aztán ketten jöttek el hozzám, hogy közöljék, újból együtt vannak. Pénzt is kértek, kölcsönbe, mégpedig sokat, pontosan annyit, amennyivel otthon tartoztam, mely összeg egyébként erre az időre már össze is gyűlt. Úgyhogy már azon gondolkodtam, felmondom a szerződést, és végre örökre hazautazom, soha külföldre nem megyek.

A pénzt bútorvásárlásra fordítanák, hogy másodszori életkezdésüket szebbé tegyék velük. Senki egyebük nincs, akihez fordulhatnának, csak én, aki egyedülként a zenekarban, sőt, a városban, olyan barátságosan és megértően bánok Mattival. Kölcsönözhetnének a bankból is, ám az ottani kamatfeltételek jelenlegi és jövőbeli helyzetükhöz mérve nagyon szigorúak. Zavartan magyarázták, hogy tudják, nekem is van családom, és adósságom, ám nincs más választásuk, meg különben is, – mondták egymás szavába vágva – két hónap múlva meg tudják adni a pénzt.

Alig fejezték be mondókájukat, barátom, aki a józanságtól és a boldogságtól – ha úgy tetszik – pityókos volt, még a lábaimhoz is vetette magát. Egy fejjel magasabb volt, mint én, vékony testalkatú, két karjával átölelte a térdeimet, úgy nézett rám esdeklően. Mindjárt megpróbáltam kitépni a lábamat a szorításából, nevettem kínomban, dühös lettem. Undorító, ízléstelen jelenet, gondoltam. Legszívesebben belerúgtam volna a finn barátomba. Széttaposom a kezét, villant belém.

Talán megérezte, hogy mi játszódik le bennem, elengedett, és így, néhány másodperc után – már lecsillapodva – elmondhattam, amit azonban nem kellett volna, és ma sem tudom, miért tettem, hogy részemről semmi akadálya, adok kölcsön, akár holnap a mehetünk a bankba, ahol a pénzt kiviszem és átadom nekik. Hamar megbántam, szinte azonnal, amit mondtam, de nem volt visszaút. Egész éjjel nem aludtam. Nyilván azért mentem bele ebbe a bizonytalan kimenetelű kalandba, gondoltam, mert túl akartam lenni az egész jeleneten. Meg talán azért, mert Matti felesége is ott volt, kemény vonású, de szép nő, akivel akár dolgom is lehetett volna. Bizonyára azért is, mert talán – gondoltam – teljes lelkemmel mégsem veszek részt a pénzgyűjtő életben. Valójában talán mindent vissza szeretnék csinálni. De mennyire mindent? – kiáltottam fel. És ez már olyan riasztó gondolat volt, hogy el is hessegettem magamtól. Végző soron nem vagyok

bizonytalan ember és a túlzott lelkiélet nem kenyerem.

A pénzt nem kaptam vissza két hónap múlva, mert barátom újra inni kezdett. Mikor egyszer részegen jött be a próbára és leesett a székéről – én kaptam el a hangszerét, hogy ne törjön össze –, a zenekari tanács hazaküldte, az elfektetett fegyelmi iratokat elővették, a fegyelmit letárgyalták, és a határozatot meghozva kirakták a zenekarból. A szavazásnál tartózkodtam. Mattinak így munkanélküli-segélyen kellett élnie. Magántanítványokat próbált ugyan szerezni, de egyetlen szülő sem vitte hozzá a gyerekét, hiszen a városban mindenki tudta, ki és mi ő. Csavargó, elesett, társadalmon kívüli lény. Mattipojka, ahogy a finnek mondják. Közben a felesége megint elhagyta, eddig tartott köztük a békesség. Mindazonáltal egyik este Matti feljött hozzám, sírt, hozott egy saját maga által megfogalmazott, dülöngélő betűkkel megírt ígérvényt, amelyben az állt, hogy ő, ez és ez, kötelezi magát, hogy a tartozást fél éven belül megadja, ha pedig nem, akkor én, ez és ez, perelhetem. Ennek semmi értelme sincs, mondtam. Nekem a pénz kéne, pajtás, nem pereskedés, és szomorúan néztem rá. Vidd a papírt, hiszen nem is kötelez senkit semmire. Kétségbe voltam esve, céltalanul ódöngtem a városban. Pénz híján karácsonykor sem voltam otthon. Feleségemnek megírtam, mi történt, nincs pénz, talán lesz, ha ugyan lesz. Ő azt írta vissza, hogy jól vannak, anyagilag kicsit szűkösen, de remélik, hogy egyszer talán én is hazajövök. Kislányom gyakorta nézi a fényképemet, lassan megtanul beszélni, azt mondja rám, bácsi, maga fésülködik. Mindenesetre, írta még a feleségem, azt azért nem gondolta volna, hogy ilyen gyakorlatlan vagyok az élet dolgaiban. Gondoljak esetleg a családomra máskor.

Húsvétkor, amikor a finnek is bízni kezdenek az értelmes életben, jön a tavasz és a fény, ám talán éppen ezért sokan közülük öngyilkosok lesznek, Matti is összeomlott és kiugrott a lakásának második emeleti ablakából. Meghalt, elmentem a temetésére. A finn temetők sokkal szebbek, mint a magyarok, nyírfaliget, húsz centi széles márványlapok, élükkel beleállítva a sírok fölött a földbe, a kövön az elhalálozott neve. Matti Koskenniemi.

Április végén levelet kaptam a feleségemtől, beadta a válópert, írta, mert már nem bírta egyedül. Nyugodjak meg, lányomnak jó mostohaapát talált, aki valószínűleg nem ad szíre-szóra senkinek kölcsön. Alig emésztettem meg a levél tartalmát, – mit jelent mindez, mi a teendőm, menjek haza harcolni, a lányoméért és a lakásért, vagy egyezzek ki valamilyen építő béke érdekében – amikor az egyik nap megjelent hirtelen Matti öccse. A temetőben már láttam, addig nem ismertem, közel sem volt olyan rokonszenves, mint a bátyja. Bocsánatkérések közepette átnyújtotta a pénzt, amit a barátom nem tudott megadni. A család adta össze a pénzt. Tudtak a kölcsönről. Kiderült az is, hogy Matti írt egy búcsúlevelet, amelyben azt írta, hogy nemcsak

feleségével, gyermekeivel, hanem utolsó éveinek egyetlen igazi barátjával – velem – is felelőtlenül bánt, és ezt nem tudja elviselni. Ez kínos volt, ezt nem akarhattam. Ha otthon tudom, gondoltam, hogy amikor aláírom a szerződést, egy általam akkor még tökéletesen ismeretlen, rokonszenves ember halálára is szerződöm, biztosan messze elkerülöm a tájékát is a menedzseri irodának.

A nyáron nem utaztam haza. Ott ültem a városban, adósság nélkül, újra megvolt a pénz, és el is küldtem a tanáromnak. Szégyenkezem, írtam, a késelem miatt. Ő valóban megbocsátó volt, igaz, írta, jó lett volna, ha egy évvel ezelőtt kapja vissza – ahogy voltaképpen szó is volt róla. Akkor nagyon nagy szüksége lett volna rá, felújította a lakását. Most már mindegy, talált más megoldást, ezt az összeget majd beteszi a bankba, úgymint ott volt, most hát hazaért.

Dolgoztam, mert a szerződést a városi zenekar meghosszabbította, elégedettek voltak velem, nem akartak elengedni. Otthon a zeneiskola sem gördített az ittlétem elé akadályt, fizetés nélküli szabadságon voltam, finnországi tartózkodásom teljesen legálisnak minősült. De fogalmam sem volt, mit kezdjek magammal.

Végül itt ragadtam. Találtam második feleséget, és van két gyermekem, akik már felnőttek. Nemrég állampolgárságért folyamodtam, letettem a megfelelő vizsgákat, most várom az értesítést arról, mikor mehetek a városi hivatalba a papírért. Első lányom régebben meg-meglátogatott, fizettem az útját, de láttam rajta, hogy nem hozzám, az apjához jön, hanem csupán turistaként Finnországba. Már jó ideje nem utazik ide, bár megtehetné, még nincs családja. Vele computer útján váltok néha levelet, első feleségem sosem ír. Egyszer hazautaztam a gyerekeimmal, megmutattam nekik a Dunát, a Balatont, Budapestet.

Jól élek. Néha eszembe jut, hogy negyven éve mit gondoltam Finnországról, a szerződésről, a keresetről. Mikor ezen viccelődöm egy kicsit, – mit fogok én? – a finn feleségem értetlenkedve néz rám.

Régi sínek

SZÁVAI ATTILA

Ősz. Szőrös hajósemperek bolgár uszályokon hordják el a dunai nyár emlékeit. A lomha vastestek lassan haladnak el a szombat délután folyóparti bámulói előtt. Uszálygyomrukban hanyagul összedobálva minden, ami még belefért az időbe indulás előtt. Odabent fémszagú gépek húzzák halomra a nyármaradékot, jobban férjen, kell a hely a következő kikötőben felszedendő, további nyármaradékoknak. Szuszogó pneumatika, ragadós olajszag, monoton gépszorgalom. Aztán az egészet elviszik délre. Az érzékenyebb hajósemperek érdeklődve figyelik az uszály keltette hullámokat, majd lassú, széles mozdulatokkal integetnek a parton ámuló gyerekeknek és kiskutyáknak. A gyerekeket és kiskutyákat nagymamák figyelik.

*

Őszi nagymamák a padon, örülnek, vagy csak simán büszkék, hogy megint itt egy ős, megúszták végbéltükrözés nélkül a nyarat. Fejükben nyári emlékek: lecsófőzés, belvárosi séták, megfejtett rejtvények kedveslassú poénjai. Megbeszélik az idei befőttek készítését. Megbeszélik a politikát, fiatal szomszédjaik ruhaviselési, zenehallgatási, szeretkezési szokásait. Nem értenék, ha elmondanád nekik, hogy befőttesüvegek ők is, amikbe – bizonyos kezek – érni tették a dús húsú gyümölcsöket, persze megfelelő előkészítés után. Nem mindegy, kibe mit tesznek. Az ősi receptek nem tévednek. Aztán már csak idő kell, hogy beérjenek a belső dolgok, hogy legyen miért kifutniuk az angyaloknak a spájzba (hűvös téli napokon), mikor a jó esti filmet megszakítva testápoló- és tamponreklámot ad a nagy közszolgálati.

*

A jó esti film előtt még sokan kutyát sétáltatnak. Az őszi kutyás lányok kisebb ívben dobják a színes labdákat a lobogó fülű vizsláknak, kisebb ívben pisilnek a részeg gimnazista fiúk, lassabban áll meg a vészfékező buszok fékringása. Lassan kihúlnak a nyári szerelmek és a nyári szerelmekben összeizzadt nyári lepedők. Messzire szállnak a szférákba a lelkes, nem mindig őszinte puzicuppanások. Puszflokká milliói repülnek az ég felé. A nyári írók nem írják meg azonnal a nyári szerelmüket, elteszik őszre, legyen mihez nyúlni a szűkösebb napokon. Egyelőre a millió cuppanást kísérik hunyorgó tekintettel, ahogy azok lassan egygé válnak a nagy késsel.

*

Ősszel magányosabbak a kerékpártárolókban hagyott bicajok. A mozdulatlan hajtókarokban még frissek a nyár eltekert kilométerszázai. A kerékpárút kanyarjaiban még ott vannak a nagy nyári bedőlések emlékei, a nagy nyári dekoltázsok kanyonjai, a nagy benézések, a gyerekkacagások. Ott vannak még, de már kevésbé érzékelhetőek. Eltűnnek lassan a reggeli ködökben. Felszívódnak. Vissza oda, ahonnan származnak: a semmibe. A többi megvalósult lehetőség közé.

*

Vannak egészen különleges megvalósulási lehetőségek. Ezek templomokba kerülnek aztán. Ősszel másképp reccsennek a templomi padsorok, másféle lendülettel prédikálnak isten szolgái, másképp mondják: áldott a te méhednek. A freskók szentjeinek arcvonásai szelídebbek a megváltozott fényviszonyoktól. Szent Mihály lazábban fogja marokra az lábai előtt fetregő Sátán hajzatát. *Ki olyan, mint az Isten?!* –gondolja közben, újra és újra. Ezerszer és ezerszer. Egy őszi templomban jobban érzékelhető az évszázadok alatt felgyülemlett emlék. A szerelem és a gyász rezgései és a kettő elegye: a béke. Ez a közös origó. Valahogy békésebbek az őszi templomok, főleg a kis kápolnák. Kiváltképp, ha arra jártadkor nem túl távol avart égetnek. A finom, szelíd füst illata bejár a fák közé, a gondolatok közé. Hogy ott elindítson valamit. Elindítson valamit, ami mindig is mozgásban volt feléd, csak te kitértél, elszaladtál.

*

Van valami különös egy több száz méteres vasúti területben, ahol visszabontották a síneket, elvitték a vasakat és rendre egymásra dobálták a talpfákat. Tipikus őszi kép ez is, lelassulnak a percek, ha elidőzől egy ilyen

helyen. És nem mészol el túl sokáig azon, hogy bizony, van úgy, hogy fel kell szedni a régi síneket, újakat kell hozni, vagy másik nyomtávot kell kijelölni, mert a régi már nem túl korszerű. Nem nagy egyenlőségjelet gondolni ez és valami más közeli dolog között.

*

Ősszel tele van a levegő az ihletre váró irodalmi ötletekkel, ott tolongnak a felhőkben, ott moccanak a lehullott falevelek alatt, ott vannak a lelkes kiskutyák nyálcseppenéseiben, a részeg bakterok fejtartásában, fiatal lányok éjszakai sikolyaiban. Ott sétálnak ablakod alatt.

Kinézel az ablakon és látsz egy szakadt figurát, ötvenes férfi, berasztásodott hajjal, mocskos ruhában, ahogy egy vele egykorú babakocsit tol maga előtt. Az egyik kerék ritmikusan nyikorog. Van két másodperc, mikor ez a nyikorgás betölti az egész teret, minden szférát, nem tudsz másra figyelni. A babakocsiban a férfi lomjai vannak egymásra hányva, szatyrokban, zsákokban, ki tudja miféle kacatok, miféle fertők. A férfi kínos lassúsággal tolja hulladékrományát, mintha saját életét. Néha megáll. És néz előre mereven. Ilyenkor mintha kikapcsolnák. Hogy van egy nagy kéz, ami ilyenkor megnyomja a gombot. A férfi talán erőt gyűjt ilyenkor, talán eszébe jut valami fontos. Mint egy rovar, ami szaladás közben meg-megáll. RovareMBER. Van arca, de nincsenek vonásai. Csak a mocskos csomagok. És a nyikorgó kereke. Talán épp egy íróra vár, hogy megfogalmazza. Szöveggé válását várja talán, hogy ott élhessen tovább valami normálisabb életet, egy normálisabb sztoriban.

Balkán

FILÓ MARIANN

Tarnóczyi Jakabnak

Osztermajer E.-né, aki eladónő volt a belváros egyik pékségében, letette a mobiltelefonját a pultra, majd izzadó homlokát megtörölve nagyot sóhajtott. *Mindig csak azok az eszetlen férfiak, gondolta. Sosem lehet őket elérni, ha igazán szükség lenne rájuk.*

Odakint lassan felrobbant a Nap, a hatalmas parázsló csillagból lomhán csapkodtak a Föld felé a vöröslő lángnyelvek. Osztermajerné megint sóhajtott, és betolt egy tepsi zsömlét a sütőbe.

Pontban akkor, amikor az ötvenharmadik kisebb meteor lépett a légkörbe, egy ballonkabátot viselő kalapos férfi, aki szerette Gershwin zenéjét, betoppant az üzletbe. Rendkívül udvariasnak tűnt; az ajtót óvatosan behúzta maga után, és a poros cipője talpát a lábtörlőbe dörzsölte, mielőtt a pult elé állt volna.

– Jó napot kívánok!

Osztermajerné éppen a sajtó derekát tapogatta a vevőnek hátat fordítva, és a másnapi ebéd körül jártak a gondolatai. Összerezsent.

– Jó napot kívánok! Mit parancsol?

– Egy lekváros buktát kérek.

– Sajnos azzal nem szolgálhatok. Elfogyott – mondta Osztermajerné, és szánakozva vállat vont.

– Akkor egy fonott kalácsot.

– Elnézést, uram, fonott kalácsot sem tudok adni.

– Az Isten szerelmére, ez a világvége mindenkit kikészít? Ez már a második pékség, ahol buktát vagy kalácsot szerettem volna vásárolni, és nem

kaptam – fakadt ki a férfi, és idegesen lekapta a kobakjáról a fejfedőjét. Fényes foltban világított a bőre a feje búbján, hiszen már hetedik éve kopaszodott.

– Ne haragudjon, de tudja, hogy az apokalipszis idején sok ember... öh... – Osztermajernének a nyelve hegyén volt, hogy azt mondja, sokan „megbolondulnak” ilyentájt, de végül csak biccentett egyet, ahogy általában a befejezetlen mondatainak véget szokott vetni.

– Most már Ön szíveskedjen kiszolgálni valamivel.

Odakint éppen sáskajárás pusztított, és a békaeső is jól rákezdte. Osztermajerné agyán átvillant, hogy otthon hagyta a védőszemüvegét és az esőkabátját, majd gyorsan összeszedte a gondolatait, és a vevőre koncentrált.

– Nos, van... sajtos pogácsám...

– Tepertős nincs?

– Nincs – amikor az előbb a pékség hátsó részében tartózkodott, Osztermajerné a szeme sarkából látta, ahogy a tepertős pogácsás ládát éppen elsodorja az utcán hömpölygő és a pékségbe kis híján beömlő özőnvíz.

– Pizzás tekerecs?

– Azt a múltkori óta nem süttünk. Nem vitték.

– Jó, csak érdeklődtem, a pizza hidegen hagy. Kakaós csiga?

– Van! Nem is kevés!

– Végre! Rendben, kettő darabot szeretnék.

Osztermajerné megkönnyebbülten kihalászta a fogóval a kért péksüteményeket, és sietve belecsúsztatta őket egy papírzacskóba.

– Tessék. Kétszázhetven forint lesz.

– Hetven?

– Igen.

– Köszönöm. Vizontlátásra! – köszönt el a férfi, miközben visszanyomta a fejébe a kalapját, és Gershwin „Rhapsody in Blue” című szerzeményére gondolt. Háta fordított, ámde megtorpant.

Osztermajerné észrevette, hogy tétovázik.

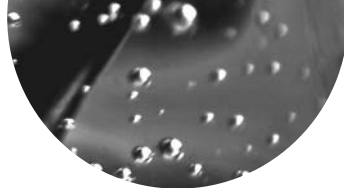
– Nem akar esetleg még egy kakaós csigát? Úgy nézem, sokáig fog ez a mostani itéletidő tartani – bökött a teljesen kihalt utca felé, ahol a tornádó éppen akkor kapott fel egy piros Opelt.

– De, lehet, hogy nem ártana... emlékszem, a négy évvel ezelőtti világvége is két hétig húzódott... - motyogta elrévedve a férfi.

– Igen, arra én is emlékszem – helyeselt Osztermajerné, és gyorsan kivett még egy péksüteményt a pultból. – Parancsoljon, ezt fél áron is odaadom.

– Köszönöm. Viszlát!

– Viszlát!

Sötétkamra

Arcomba mart a hideg és szaggatta a számat a keleti szél, ahogy lesétáltam az utcán az elágazáshoz. Odanyúltam a járomcsontomhoz; még mindig szégyenteljesen égett. Megálltam és megnéztem magam egy parkoló kocsi visszapillantójában; ott vöröslött a tenyere nyoma az orromnál, mint a szétkenődött rúzs.

Felemeltem a tekintetem és körbepillantottam, hogy lát-e valaki, aztán lehúztam a cipzárt a kabátomon és szétnyitottam. A pulóveremen terjengő vérfolt sikoltott az oldalamon

– vagyis valami más hang hallatszódott –,

mire hirtelen eszembe jutott, hogy merednek rám ilyenkor mindig a posztereim, és hogy bámul vissza üresen a világitótorony a falinaptáramból. Szúrt valami a szememben.

Talán ő.

Egészen addig vonszoltam tovább magam, amíg el nem értem a padhoz az elágazásnál. Leültem, egy kicsit pihenni és gondolkodni; közben a tornacipóm talpáról kapargattam azt a rohadt rágógumit, amibe még régen beleléptem. A térdemre hajtottam a fejem és elaludtam. Álomban egy elszenesedett autópálya mellett haladtam, és a járműveket figyeltem. Foszforeszkáltak, és én velük akartam menni.

Tompán puffant valami, mire felriadtam. Megborzongtam... ma éjszaka, amikor csak forgolódtam az ágyban, úgy tűnt, mintha lázas lenne a szobám. Forróság uralkodott, és amikor egyszer kitámolyogtam a fürdőbe, ahogy hozzáértem, azonnal éreztem, mennyire izzad az ajtófélfá. A vállam gyengén feszült neki; puha vagyok, akár a rongylabda.

Feltápáskodtam, indulásra készen. A csövek végre hiányoztak a testemből, és megszűnt a zaj.

Apa, a világitótoronynak fehér fénye van.

BARNA PÉTER

A lírai én közvetett konstruálása és dekonstruálása Áfra János *Glaukóma* című kötetében

„Egy gyerek mellett minden árva / pillanatban újra felismerheted, / más emberek tekintete dönti el / létezésünket” (*Megkerült vonzás*, 15.) – tulajdonképpen ez a gondolat Áfra János 2012-ben megjelent első, *Glaukóma* című kötetének¹ kulcsmondata. Maga a szerző is számtalanszor megnyilvánult már ezzel kapcsolatban, kötetével pedig poétikai alapot is ad egyik alapfilozófiájának: a minket körülvevő emberek elbeszélései, rólunk alkotott képe határozza meg személyiségünket. Ennek függvényében alakítjuk önképünket, de kontraszt is kialakul a saját magunkról alkotott kép, és a rólunk, mások által kialakított kép közt. Áfra debütáló kötetében ezt a közvetítettséget jelöli. Saját mitológiát teremtve beszél el a lírai alany életét, születésétől fogva öngyilkosságáig.² Maga a tárgy, a kötetben majdhogynem mindig csupán közvetve megjelenő lírai alany jellemzői, tulajdonságai és élete úgy rajzolódnak ki, hogy mindent a külső beszélők: szülők, nagyszülők, szerelmek, barátok, osztálytársak, ismerősök narrációi által tudunk meg. A szerepvers műfaja tehát az, ami ennek a közvetítettségek formát ad. Az idézett kulcsmondat pedig mise en abyme-ként funkcionál, és különböző változatokban, de mindig ugyanazzal a példaértékkel vonul végig a kötetben.

A cím mint szimbólum is ezt a kulcsgondolatot jelöli. A glaukóma magyarul zöldhályogot jelent, és bár a kötetet elsősorban test-poétikaként olvasva ez sem egy elhanyagolható szempont, olvasatomnak nem ez a legjelentősebb aspektusa. A közvetettséget, az abból következő rétegzettséget jelöli. Mindenki szemén egy hályog van, és nemcsak akkor, ha beteg. Életének minden percében. Ezen a hályogon, ha tetszik, a saját nézőpontunk által létrehozott hályogon keresztül látjuk a világot, látjuk az embereket. Ez határozza meg személyiségünk alapvonásait és determinálja azt is, hogy másokat hogyan látunk, hogyan hozzuk létre mások személyiségét. Semmit nem látunk tisztán, minden egyfajta szűrőn keresztül csapódik le bennünk.

Érdekes, mondhatni váratlan koncepcióhoz nyúlt Áfra. A *Glaukóma* egy rendkívül személyes, érzékeny, intim témákat feszegető kötet. A szerző mindezt úgy valósította meg, hogy a lírai alanyt egyszer sem szólaltatja meg E/1 személyben. (Vannak a kötetben E/1 személyű versek, azoknak a beszélője azonban nehezen beazonosítható.) Mivel külső elbeszélők segítségével jelenítődik meg az alany, a lírai én teljes mértékű megjelenítése soha nem megy, soha nem mehet végbe teljes mértékben, ugyanis csak részleteiben, az elbeszélés szegmenseitől, a megjelenítő szereplőktől függve rajzolódik ki. Az olvasó így részese a lírai én közvetlen felépítésének, konstruálásának, ugyanakkor leépítésének, dekonstruálásának is.

Ez a narratopoétikai technika kétélű. Hiába a külső elbeszélő a domináns, narrációja által a „néma” lírai alany kerül a középpontba. Másrészt hiába ő kerül a középpontba, mivel a szereplők szoros viszonyban vannak egymással, az ő életükről is számos részlet válik világossá. Ennek következtében több versnél megfigyelhető a fókusz eltolódása. A *Begyűjtés* és *A torzulás íve* címűeknél például a versek kétharmadáig a narráció középpontjában az elbeszélő alany áll. A szövegek végén aztán hirtelen megfordul a perspektíva és a lényeg az előbbinél a nagypapa egészségének romlásán, utóbbinál az édesapa halálán lesz. Így nyer hitelt maximálisan az előbb idézett kulcsgondolat, és így kap bizonyosságot újra az alapfilozófia: nem létezőnk mások gondolatai nélkül, és mások sem léteznek a mieink nélkül. Szintén jó példája ennek az *Azonos csúszás* című, amely azon kívül, hogy egy elbeszélővel dolgozik (édesanya szeretője) számos más szereplőről és élethelyzetről árul el részleteket: „hát mert ilyen volt ez a kölyök, / nézett és kérdezgetett, mindenért húzta / a száját, hogy micsoda szaggal, meg milyen / ótvar módon, meg *milyen emberekkel*, / mindennap, *hova*, amúgy meg nem lehet / semmi szava, ha az anyjával szeretjük / egymást, neki kellene alkalmazkodnia / az emberhez, ha kell, hát adnia pénzt, / és elvenni hagynia, én legalább törődök / azzal, aki megszülte, *ő* meg csak kiabál vele, / hogy miért nem főz, miért nem sétál egyet, / miért nem fürdik meg, velem legalább / szokott, mosdatom, mert azért mocskosan / mégsem, és most már csak nálam, legalább / nyugodtan, ha fáj is a tüdőm, a hátam,

/ régebb óta, minthogy a gyerek elvette / a kulcsom, mert kölcsönöztem a szekrényből / valamennyi pénzt, nekem már mindegy, / az orvosok azt mondják, bár nem náluk, / de úgylis rákban döglök meg, / mint az apjuk" (Azonos csúszás, 49.)

Az eddigi recepció pozitívan értékeli, elsősorban egy újabb testkötetként értelmezi a Glaukómát. Bár véleményem szerint a könyv legfontosabb, legérdekesebb és legjobban kidolgozott szegmense a versek retorikai felépítettsége, narratív tulajdonságai, valóban releváns interpretációs lehetőség a dominánsan jelenlévő test-tematikát, valamint a poszthumán filozófiát középpontba állító elemzés. A poszthumán létállapot elsősorban a léten kívüliségkor, az élet megszűnésének pillanatában és a nemlét, a megsemmisülés eljövetelekor jelenik meg. Így az *Elzárt nézés* című versben, ahol érdemes megfigyelni a kiazmust: „tudjuk, hogy nincs hova / tartani, de folyton törnek / csontok falban, vezetékek / emberben, ennyiből értjük, / miért jut mindennapra romlás”. (*Elzárt nézés*, 91.) Továbbá a záró költeményben: „miután kiégett, nem lilult el / a feje, két nappal a halál után / csak a szaruhártya száradt be, / épp ott, ahol a halál pillanatában / elektromos kisülések torlódnak / egymásra” (*Nincs más hátra*, 92.)

A kötet erőssége mégsem a testiség tematizálásában rejlik, hanem a narratopoétikai felépítettségben. Ennek egyik legfőbb bizonyítéka a *Kivonulás* című vers. Érdekes megfigyelni, hogy az exbarátnő narrációja által konstruált lírai alany kétszer is megszólal, igaz, implicit módon, függő beszédben.³ A megértést a kurziválás segíti: „miután elmondtam / halkan, amit átgondoltam, »vége«, ahogy könyörög, / hogy az isten szerelmére, ne hagyj el, még ne, // hisz megígérted, hogy soha, hogy sosem lesz vége!” Az utolsó szakaszban aztán megszűnik a dualitás, a beszélő egyedüli szereplőként van újra jelen. Nincs megjelenítettség, az utolsó sorok példaértékéből arra következtethetünk, hogy a narrátor fiktív próbálkozásainak köszönhetően egy elvontabb, enigmatikusabb lírai én konstruálódik, aki a narráció szintjén csak „egy tökéletesen idegen test” formájában van jelen, azonban teljesen elszakad az eladdig felépített vagy éppenséggel leépített éntől. A szakítás, az elválás konstruálja és dekonstruálja az ént. A kezdő jelenetben, a beszélő szobába lépésekor ugyanis megrajzolja, ha részleteiben is, de felépíti azt, a végső ítélet kinyilatkoztatásakor pedig abszolút leépíti, olyannyira, hogy az utolsó versszakban már hiányként sincs jelen, helyébe, ha csak képzeleti szinten is, de más lép. Mégis, mintha narrációjába bele-beleépülne magának az énnak a szóhasználata, annak függvényében, hogy figyelembe vesszük a női és férfi retorika szóhasználatának jellemzőit. A „szar”, a „hányom kellett attól a háztól”, az „utoljára szoptam le” például tipikusan a maskulin retorika nyelvi regiszteréből származó kifejezések.

Releváns olvasat lehet a kötetet egyfajta fejlődéstörténetként olvasni, a fejezeteket bevezető arcképek vizuálisan is rásegítenek a felépülő alany

arcadására. Érdekes párhuzamot mutat a szövegekkel, ahogy maguk az arcképek is előbb konstruálják, életre hívják a lírai ént, hogy aztán az utolsó fejezet bevezető arca már egy halotté legyen, előre vetítve ezzel a főszereplő öngyilkosságát. A személyiség fejlődésének egyik legfontosabb állomását tematizálja az *Üveggolyók* című vers, mely a nővér szemszögéből idézi fel epigrammai csattanóval a felnőtté válás egyik legjelentősebb állomását, a szexuális aktussal való szembenézést: „pultot töröltem, mikor ő még óvodába járt, / gyakran vittem magammal délutánokra, / [...] jópofiztak vele barát nők, aktuális pasik, / mert tudták, aztán majd játszhatnak velem, / így kerültek közel hozzám, amennyire csak lehet, / majd egyszer egy ilyen közeli reggelen nyitott / be öcsém, és azóta ő is mást ért játék alatt” (*Üveggolyók*, 33.) A játékról, játszásról kialakított kép a gyermek fejében gyökeresen átalakul, amikor szembesül azzal, hogy a felnőttek világában mit is jelenthet a szexuális játék. A felnőtté válás folyamatában, de ezúttal is igazolást találunk a kulcsmondat példaértékére. A másik nélkül itt sem következne be a szemléletformáló élethelyzet. A játék-metaphora a vers végére átalakul, nem az üveggolyókkal való gyermeki játszadozáson, hanem a szexuális játékon lesz a hangsúly.

A kötet végéhez érve lehet némi hiányérzetünk. Mintha túl gyors lenne a lezárás, mintha az egész, pontosan megkomponált kötetkompozíció, és az aprólékosan véghezvitt központi szubjektum felépítése túlságosan kapkodva lenne lebontva. Bár a halál gondolata végig a levegőben lóg, és a záró fejezetet bevezető arckép is egy halotté, az öngyilkosság, a szubjektum felszámolása túlságosan rapid. Az önfelszámolás aktusát beteljesítő vers mindenesetre a kötet egyik legötletesebb alkotása, melyben egy TV-bemondó számol be a járványszerűen terjedő öngyilkosságokról. A lírai én itt sincs egyedül, minden bizonynyal hatnak rá mások tettei. Vallásos diskurzust bevonva beszédes a cím: a teremtés befejezését követő utolsó, pihenőnapot jelöli. Éppen ez az a nap, amikor egymást követik a tragédiák, minden nap meghal valaki. Érdeemes hosszan idézni a sodró lendületű sorokat: „csütörtökön kisebb meteor csapódott a főútra, / ahol két járókelő vesztette életét, egy kislányt / súlyos sérülésekkel szállítottak kórházba, / szombaton tinédzserfiút támadtak meg / állatok, a legfrissebb szövettani elemzések / szerint emberek, a harapásnyomok azt mutatják / sokat nem szenvedhetett, nem sokkal azelőtt / múlt ki, hogy az erdő szélén észrevették / véres ruhadarabjait, legfrissebb információink / szerint ma hajnalban huszonöt éves fiút találtak / albérleti szobájában lakótársai, szobalámpáról / lógott le, íróasztalát lábával elérhette, / de rángatózásnak semmi jele, a helyszíni / szemle során idegenkezűséget / nem állapítottak meg!” (*A hetedik napon*, 90.) Az önfelszámolás apokaliptikus kontextusban következik tehát be. A példaértéket objektivizálva az egész teremtés elhibázott, kicsengése maga a káosz.

Az előbb felvonultatott értelmezési stratégiák is bizonyítják, hogy a *Glaukóma* nem értelmezhető egyetlen diskurzus alapján. A pszichoanalitikai olvasásmód legalább annyira érvényesíthető, mint a test-tematikát előtérbe helyező, de traumakötetként, vagy – a verseket egymás folytatásaként olvasva – a lírai én fejlődéstörténeteként is interpretálhatjuk a verseket. Mindegyik értelmezési stratégia kiegészíti egymást, de akkor sem kapunk csonka eredményt, ha csupán egy alapján indulunk el. Bár Áfra Jánosnak ez a debütáló kötete, nem a kísérletező hangnem a domináns. Áfra versnyelve nem használ sok metaforát, hasonlatot, költői képet, sokkal inkább épít retorikai, stilisztikai alakzatokra. A legjobb soroknak és legpontosabban megírt szakaszoknak sodró lendülete van. A lírai én személyiségfejlődésének szakaszai pedig mindenki által ismert dilemmákat, problémákat vetnek fel, vagy éppen mutatnak rá újakra. Mégis, egyik legnagyobb előnye a kötetnek, hogy bár a versek beszédmódjából, témáiból kifolyólag könnyen átfordulhatna a versbeszéd egyfajta tanító jellegű idézetgyűjteménnyé, a *Glaukóma* költeményei még csak véletlenül sem didaktikusak. A beszélők nem értékelik helyzetüket, bármiféle sallangtól mentes, puszta emlékidézéseket, helyzetjelentéseket olvashatunk. Érthető, ritmikailag és gondolatritmikailag jól megkomponált darabok ezek, melyek jól sűrítve, filozófiai, lélektani, egzisztenciális problémákat feszegetnek. A versek jól megkonstruált, tudatosan felépített költemények, melyek azon kívül, hogy külön-külön is olvasási élményt okoznak, kötet-konceptióban, tágabb kontextusban értelmezve állják meg legjobban helyüket. Összességében elmondható, hogy kevés hibájával együttvéve is, Áfra János *Glaukómája* az utóbbi évek egyik legjobban sikerült első kötete.

Jegyzetek

¹ ÁFRA János: *Glaukóma*. JAK-füzetek, Budapest, 2012.

² Ezt a mitológiát zárja keretbe az első, valamint a két utolsó vers, amelyeknek beszélője beazonosíthatatlan, valamint amelyekből hiányzik az elbeszélői közvetítettség. A kötet indítóverse megelőzi az első fejezetet, „kívülállásáról” árulkodik, hogy kisebb betűmérettel van szedve. Az egymásról és a saját magunkról alkotott kép dualisztikus természeteként megjelenő problematikát bizonyítja, hogy már a teremtés során az egy szem megosztott lett: „a mi időnk előtt adatott a szem, / de mindent látott, így semmit / a maga voltában nem ismerhetett, / ezért hártát vontak köré, hogy ne / a végtelenre nyíljon, megvágták, / metszett bőrt húztak fölé, és hasonlóan / adtak formát sűrű elfolyásainak, / hogy innentől ketten, megosztva / lássák a felmerülő tárgyakat” (*Az első*k, 7.) Érdekes ezt összevetni a kulcsmondatként

apoztrofált sorokkal: „Egy gyerek mellett minden árva / pillanatban újra felismerheted, / más emberek tekintete dönti el / létezésünket” (*Megkerült vonzás*, 15.) A szem és a látás teremtéséről, jellemzőiről szóló kezdődarabbal ellentétben az utolsó két vers aztán már az elmúlást, a halált tematizálja: „mert a bomlásban / keressük a megoldóképletet, / hogy mi végre a születés / és a nemlét mihez vezet” (*Elzárt nézés*, 91.)

³ Hasonló megoldás figyelhető meg több versben is: „ő majd tényleg / megért engem, mert az ő apja halott, / az anyém elhagyott, amikor egymástól / messze írni tanultunk padra, fűzetbe, / *de jó, hogy egymásra találtunk, így ilyen... / ennyire sorsszerűen*, és volt kedve eljönni / a szanatóriumhoz” (*Közös fesztáv*, 66.); „*el bírnád viselni, ha lenne kocsim, / slusszkulcsom*, az ilyen beszólásait utálom” (*Felesleges kör*, 64.)

BAKOS GÁBOR

Gaál István filmnyelvének kapcsolata a modernista népművészettel

A magyar új hullám megszületése

A modern magyar film stilisztikai és tematikus világát egyszerre befolyásolták (hasonlóan a képzőművészethez) tradicionális és „aktuális” nyugati művészeti mintázatok. Ilyen forrásvidéknek számított a folklór, népi kultúra; az avantgarde hagyomány; az európai modernizmus, az új hullám különböző válfajai (Antonioni és az absztrakt formalizmus; Alain Resnais és az új-regény; cinéma direct és (új)dokumentarizmus; francia nouvelle vogue, cseh új-hullám).

A népművészeti és archaikus stilizáció típusai

A hatvanas évek magyar új hullámos filmképének egyik fősodorbeli stílusváltozatát alkották azok az alkotások, amelyek az archaikus-népi forma- és kultúrkincset sikeresen emelték be filmjük vizuális szövetébe és tartalmába (Gaál: *Sodrásban, Tisza – Őszi vázlatok, Krónika*; Kósa: *Tízezer*

nap). De ide tartoztak a „tisztá képben hívő”, primér vizuális elemeket használó „kinematográfusok” is, akik az „öszozi” primitív ereje által sikeresen idézték meg az archaikus életforma és ősi kulturális viszonyrendszerek ontologikus szintjét, amikor az ember, az állatvilág és a természet testi-lelki szimbiózisban alkotott egy nagy egyetemes egészet (Sára Sándor: *Cigányok*; Huszárik: *Elégia*; Gaál: *Pályamunkások*).

Népművészeti avantgárd és a szötsi expresszív-szerkezetes áthagyományozás

A fikciós mozgóképben – kissé késve – megszületett archaizáló nyelvű avantgarde¹ irányzat legjobb filmjét Huszárik Zoltán *Elégiáját* szellemiségében Pernecky Géza a harmincas évek szentendrei művészei (Vajda Lajos, Korniss Dezső, Bálint Endre) által elkezdett népművészeti új-hagyományosításhoz rokonítja, melynek képzőművészeti „munkáin a tények archaikus mélységekben megfürdetett és avantgarde indulattal magasba dobott feldolgozása tűnik szembe (...) lényege, hogy a bartóki kérdésre adjon korszerű válaszokat: milyen ősergiával lehet az intellektus új felismeréseit hatékonyra tenni és a hamis tradíciókat megsemmisíteni (...) s nem az, hogy miként őrizhető meg a paraszti világ tradicionális morálja és értéksemlélete a megváltozott értékek között.”²

Vincze Teréz tanulmánya, amely a Szöts Istváni hagyományok vetületében vizsgálja a hatvanas évek – elsősorban új hullámos – filmjeit, arra a megállapításra jut, hogy a filmek konstruktív módon stilizált képi világa egyenes ági folytatója Szöts negyvenes években készült, egyszerű parasztemberek nehézkes életét bemutató két filmjének (*Emberek a havason*, 1942; *Ének a búzamezőkről*, 1947), melyek vizuális koncepciója, mégpedig a tudatosan felépített, expresszív képi látásmódja, egy látványalapú filmes gondolkodásmód alapjait képezheti. „Szötsnél találkozunk a magyar filmben először nagyon geometrikus, a képet plasztikus síkok egymásnak feszüléseként értelmező látványfelfogással.”³ Ezt az architektonikus-szerkezetes képi tudatosságot⁴ viszi tovább Sára Sándor operatőr (operatőrként – *Sodrásban*, *Tízezer nap*, *Pályamunkások*; rendezőként – *Feldobott kő*, *Cigányok*, *Vízkereszt*). Ő plántálja át, teszi újból aktuális vizuális trenddé a kisarjadó modern magyar filmben a „tisztán geometrikus, absztrakt ornamentikára emlékeztető képi megoldásokat.”⁵

A némafilmet idéző expresszív beállítás-szerkesztéssel Szöts újra tudatosan megkomponált látványként értelmezte a filmet: „kemence belsejéből, a kemence nyílásán át felvett képek az Ének a búzamezőkről-ben,

sírgödör aljáról fényképezett képek az Emberek a havasonban, az állandóan visszatérő erőteljes alsó gépállás – szokatlanságával és absztrakt jellegével nagy erejű direkt érzelem-ábrázolásra képes. Szótsnél mindig érezzük, hogy a filmkészítés legfontosabb pillanata a beállítás megválasztása. Ennek mindenképpen folytatásai a Sára által készített és/vagy fotografált hatvanas évekbeli filmek⁶, amelyekben kibomló „lírai-hajlékony, mitizáló-geometrikus”⁷ érzékenységgű képalkotói hagyomány által a rendező-operatőr a hatvanas években, talált adekvát mozgóképes formavilágot a paraszti világ archaizáló jellegű feldolgozására. Sára ábrázolásmódjában a geometrikus térélmény és az egymásra rétegződő sík-dekorativitás speciális egybemosásából kialakult konstruktivista elemzőmódját, a líra érzelemgazdagságával puhítja fel.⁸ Ez a vizuális elképzelés csatolja őt a korszak két, progressziónak indult, jelentékeny festészeti tendenciájához, amelyről az évtized végén Pernecky Géza írt egy sommázó cikket:⁹ a tágabb élményvilágot magába foglaló lírai és a szigorúbb formarendet magáénak tudó konstruktív áramlathoz.

A modernista és vagy primitív művészet

Az új, modernista – transzformatív – primitív művészet az ősi világokat elsősorban érzelmi oldalról támasztotta fel. Ezt többféleképpen valósította meg. Vagy elvont, organikus természetszemléletből kibontott spirituális-animisztikus elemi erejű emóciók felébresztésével (Henry Moore és követői; Borsos Miklós, Keserü Katalin), vagy az archaikus: törzsi, népművészeti ikonográfia egyéni típusú kidolgozásaival (Jakovits, Keserü Katalin, Ország Lili, Samu Katalin, nonfiguratív „Jel-művészet” bizonyos típusai, Csutoros Sándor). Ennek legfontosabb műformája a képzőművészetben a mágikus-rituális mű, amely leginkább filmes oldalról a spirituális-transzcendens elbeszélőformára (Tarkovszkij), vagy a folklórra, vagy a rekonstruált ősi/primitív tradícióra (Antonioni *Napfogyatkozásának* „Afrika-”jelenete) és mitológiára építő erősen stilizáló ornamentális műformának (Paradzsanov, Pasolini késői korszaka, *Media*, *Oidipusz király*, Fellini: *Róma*, *Satiricon*; Jancsó Miklós, Wajda: *Menyegző*) feleltethető meg. Ennek a rekonstruált archaikus múltidézésnek az egyedi módját fedezhetjük fel Gaál és Sára korai filmnyelvében és ikonográfiájában, amit a dokumentarizmus egyéni nyelvezetű stilizációjával értek el.

A felsorolt művek és alkotók az archaizáló műtípusba illő műveire jellemző, még ha egyéni forma és eszmefuttatások eredményei is, hogy „a bennük összpontosuló és kikristályosuló érzelmek nem annyira

személyesek, inkább közösségek; a társadalomhoz nem külső világ ábrázolása fűzi őket, még kevésbé a művész egyéni tudatának vagy érzelmeinek kifejezése, hanem az, hogy a közösségi tudat katalizátorai.”¹⁰ A művészek olyan jelkép-műveket¹¹ szándékoztak létrehozni, amelyek által az egész emberiséggel közös hitük és érzelmviláguk kifejezésre juthatott. A modern archaizáló mű gyakorlatilag követi a Gauguin által méltatott ősi értékrendet, és a művész őseredeti vadságát, a kollektív tudattalan ösztön- illetve képzeletvilágát akarja újból művészetével felszínre csalni, azt óhajtja, hogy archaizáló formavilágát szétfeszítse az elementáris, tiszta teremtő erő, és azt hirdeti, hogy a művészetnek inkább a szuggesztivitást kell keresnie, mintsem leírást adnia – akárcsak a zenének.¹² Következésképpen a modern archaizáló művészek művükkel érvényszerzően kapcsolódni tudtak a nemzeti identitást és egyetemes kultúrközösség érzetének megteremtését célul kitűző társadalmi gyakorlathoz.

Az archaizáló filmpoétika modernista múltidézése Magyarországon

A filmművészeti avantgárd és modernizmus egyes alkotásai egyaránt erősen köthetőek a modern értelemben megidézett mágikus-rituális művészettel, ami az archaikus ábrázolásmód stilizációs technikáit elsajátító alkotások szemantikai szintjein érhető tetten.

A filmek a népi kultúra tárgyi világának összes jellemzőjét használják. A népi avantgárd (*Tízezer nap*, *Vízkereszt*) absztrakt-ornamentális síkművészete, a népművészet esztétikai díszítő funkciója alapján teremti meg mesterségesen elrendezett dokumentarista világát. Az archaikusan stilizált mítoszképzés filmjei (Gaál korai filmjei, Jancsó ornamentális filmjei [*Szegénylegények*, *Csillagosok, katonák*; *Csend és kiáltás*] Sára *Cigányokja*, Huszárik *Elégija*¹³) a közösségi azonosságteremtésért vagy fenntartásáért felelős mágikus funkció rituális nyelvi eszköztárának szimbolikus-allegorikus jelentésszintjeit próbálják az univerzális múltidézés érdekébe állítani.

Sára Sándor és Gaál István a *Cigányokban* jut a legközelebb a modern archaikus mágikussághoz. Ők nem a Jancsó-féle puritán és szigorúan absztrakt, ornamentális stilizáció mentén érik el az ősi világ létezőit, hanem éppen ellenkezőleg, a dokumentarizmus lírai feloldásában. A film disszonáns, barbár képvilágában hitelesen elevenedik meg az ősi létmód, amikor a kezdetleges civilizálódásnak indult ember még nem szocializálódott teljesen állati létmódjából. Sáraék nem szociológiai módon térképezik fel a mélyszegénység alját képviselő cigányfalu közösségi portréját, hanem játékfilmes kameramozgással és arcképekből

összerakott montázs-szekvenciával emelik fel a nyomorult helyzet leírását a dokumentarista tényrögzítésből az általános létsors érzékfeletti szférájába. Nem kommentálják az ősi, tradicionális, zárt „természetközösség” elesett és végtelenig elmaradott léthelyzetét, csupán a játékfilm, dokumentumnyelv és fotó markáns összhatásából próbálnak „vizuálisan hozzásimulni” a földközeli, babonás, archetipikus életmódhoz. A siratás aktusa, a „rítusidéző” kovácsműhely hagyomány-cselekvése, a versmondás mozzanata, a rendezetlen úton járás totálképe, melyek a tárgyas szemléletmódot és lírát összekovácsló, de egyben rögzösen barbár filmnyelv metaforalkotó megfogalmazásának motívumegyüttesét alkotják, egy elvontabb, a természetből kiterjesztett szimbolizmus rétegeit jelentik.

Gaál István korai filmjeinek legfontosabb vonása a népi tradíció illetve archaikuslétmódújræ értelmezettætörökítése. Ennekközvetlen és bújtatottabb példáját egyszerre találjuk meg a *Sodrásban* műteremjelenetében. A vízbefúlt barátja halála miatt végtelenül összezavarodott képzõmûvésztanonc, Luja meglátogatja műtermében a Csóhány Kálmán alakította népi-paraszti szobrászt. Közös jelenetükben Csóhány egy monumentális ülõszobrot formáz agyagból, mely egy nõ és a térdén ülõ kisleány merev, archaikus kettõsébõl áll. Az egyik sarokban egy idealizált, hajához nyúló nõi gipszalak. A falakon a készülvõ óriásszobor kontúrrajzai, és népmûvészetet idézõ állatok, valamint figurák. (Luja a mesteréhez hasonlatosan érzékeny lelkivilágú, a természethez magát közel érzõ, tépelõdõ, bizonytalan személyiség, aki az élet általános irányelveinek megfogalmazása után érdeklõdik [Ebben a filmben a személyes sors iránti felelõsségre, és az élet és mások tiszteletére döbben rá.].) Majd késõbb megérkezik Laci, a leendõ fizikus, aki Luja karakterének-habitusának pont az ellentéte: õt a hideg, racionális okfejtés logikája irányítja. Ez a két egymást követõ jelenet dramaturgiai illetve narratív szempontból kulcsfontosságú, mivel itt válik nyílttá a dráma: itt fogalmazzák meg szóban is a karakterek az események végkimenetelét. Luja elõször szobrászmesterének szünni nem akaró egzisztenciális bizonytalanságáról beszél: amióta ok nélkül meghalt Gabi, azóta az addig lineárisnak és könnyednek tünõ élete kiszámíthatatlanná, bizonytalanná és hiábavalóvá vált – a biztonságot jelentõ életkoordináták felbomlottak. Minden kusza és érthetetlen, sõt értelmetlen: megdöntötte az ifjúsági magasugrórekordot, pedig sosem volt jó ebben a sportágban; Gabira igazából már nem is emlékszik pontosan, csak jelentéktelen foszlányok vannak meg neki (Erre feleli Kálmán szobrász Goyát idézve: „Pedig csak emlékezetbõl lehet.” És rögtön hozzáteszi, hogy a monumentális agyagszoborhoz ötször fogott már hozzá, „és még mindig nem az igazi”). Majd Luja arról kezd panaszkodni, hogy már a jövõjével sincs teljesen tisztában, régen bármit lerajzolt, mindenre azt mondták, milyen szép, és jól csinálja. „Eddig minden simán ment. Olyan egyszerű volt. Lerajzolni egy

cserepet. Másolsz – teszi hozzá Kálmán –, sokáig így lesz ez. Még főiskolán is másolni fogsz. Aztán majd eljutunk valamerre, valameddig.” Ez a jelenet kimondja az élet bizonytalanságával való szembenézés aspektusát: a valódi életben a zárlatok sokszor nem egyértelműek. A szereplők a művészetet az emlékezés rendteremtő fontosságával és a bizonytalanság leküzdésével kapcsolatosan említik, így rámutatva két legfontosabb funkciójára: 1. Az élet egzisztenciális rendetlenségének káoszából próbál esztétikai alapon valamilyen rendet kovácsolni. Ezért játszik központi funkciót a művészetek történetében a *kompozíció formaproblémája* és megoldási lehetőségei. A művészi elrendezés szempontjából ezért helyezi a kép megfelelő rendjének megtalálására a legnagyobb hangsúlyt a formaérzékeny Gaál is, hiszen egyetemes gondolkodásmódjának legfontosabb célja, miként lehet a világot az igazság rendjébe belefoglalni. 2. A művészet második legfontosabb funkciója az *emlékezés* fenntartása. Egy ember, egy személyiség, egy élmény, egy állapot, egy érzés, egy impresszió, egy esemény, egy korszak, egy létállapot – ha úgy tetszik – „mágikus” (hiszen ami már nincs, újból előttünk lesz – az immateriális materializálódik a művészet hordozóanyaga által) alapon újrateremtődik / idéződik. A megidézett emlék(mű) a saját idejében és terében létezik, ami független a hagyományos tapasztalati realitástól, mivel azt pusztán mint indítóókot vagy alapanyagot használja. 3. A művészi alkotó-megismerő folyamat két fő funkciója (formálás és emlékezés aktusa) adja a műalkotás lényegét: a létezés idejének formába öntését. A művészet feladata: az időben és térben kibomló élet egyes (lélek) állapotait az emlékezés szubjektív formaerejével megörökíteni.¹⁴

Ontologikus művészetelméleti kinyilvánítás mellett a műteremben játszódó epizód tartalmaz archaikus nyelvezetű véleménynyilvánítást is. A lelki karakterként egymás ellentétének számító Laci és Luja végső polémiájuk során megfogalmazzák a közösségi sors, felelősség morális tételét. Az anya gyermekével ikonográfiájú szobor több szempontból is többletet visz bele a drámai tetőpontként szolgáló cselekménybe. Egyrészt konkrétan megjeleníti az Anya Gyermekével ikonotípusát, másrészt szimbolikus hangsúllyal képileg poentírozza a drámai magot, vagyis asszociatív módon eszünkbe juttatja a gyászoló Anna néni és a halott emlékké merevedett Gabi ikonikus meta-viszonyát. Miközben az előtérben Laci és Luja az élet elemi szintű természetes körforgásáról, életről és halálról beszélnek, a műterem hatalmas félköríves vaskeretes ablakán a középtérben két paraszt látható, aki rakja a boglyát.¹⁵ A kép hátterét nyárfasor vonala zárja, amely „*talán jelképezi azt a munkát, amelyben az élet állandó folyamatát, lüktetését fedezhetjük föl, amely velünk együtt, de rajtunk kívül megy előre az időben.*”¹⁶

Hagyományélesztők: Csohány Kálmán és Gaál István művészetének metszéspontjai

A népművészeti indíttatású kortárs képzőművészek közül Gaál István szellemi rokonának Csohány Kálmán tekinthető, akivel Pásztón gyerekkorát együtt „csellengte”; továbbá olyan művészek, akik nem estek a folklorisztikus művéség csapdjába, hanem megpróbálták valamilyen egyetemes szólamú, mégis nemzeti gyökerű, népi motívumokat modern szellemiségben újraértelmező, korszerűsített tradíciót képviselni (Jakovits József, Kassák népi motívumok-sorozata, Keserű Ilona „sírköves” képei).

A közösen vallott világlátás „gyökerei” azonosak mindkét alkotóművésznél: az archaikus, humanista, egyetemes érvényű, természetközeli értékrend, amelyet a paraszti kultúrából örökítettek át műveikbe. Az „archaizálás” fogalma egyiküknél sem merül ki a folklórmotívumok vagy ornamentika dekoratív önisméltésében, helyette inkább a paraszti kultúra örökérvényű szellemiségének korszerű átörökítésén dolgoztak. Vagyis náluk a paraszti motívumok (tárgyak, szokások, emberek, kulturális művek és vonások) stilizált átdolgozása (Csohánynál lírával oldott expresszív szürrealizmus; Gaálnál strukturalista kompozíciós logika mentén működő modernista elbeszélőmód, illetve ezt a szerkezetes-konstruktivista működési elvet emocionális lírikussággal megtöltő avantgárd, dissznarratív etűd-poétika, amely zenei ritmusok és képkompozíciók formaelvén működteti a többértelműséget nyert képrendet) csupán leír valamit az általuk képviselt ősi tudásból, nem bájosan szépeltő módon újraábrázolja őket.

Kép-műveik, líraian hangolt vizuális metaforáik legteljesebb pillanataikban a „kitaláltatás-sejtetés népköltészeti sajátosságát” idézik, amikor a poétikai sűrítettség miatt inkább csak sejtetni, mint tudni lehet a konkrét jelentést. Ha formai motívumtárukban mégis felhasználták a népi formaképzés ornamentikáját, akkor törekedtek a tetszetős dekorativitástól távol tartani magukat, és a mértéktartó önmegtartóztatás képességét magukra erőltetni: stilizációs készségüket a régi, paraszti formaképzés „célszerű szépségének” alárendelni, ahol a formavilág harmonizál a díszítőelemek kialakításával.

Csohány komponálásának zenei befolyásoltsága több irányú: formai illetve motívikus érzékenységű. Edzett ritmusérzéke megmutatkozik a színadagolásban és a vonalvezetés „dallamosságában”, a fekete-fehéreinek zenei ellenpontozottságában, a metafizikus dimenzió megteremtésében. A mondanivalót hangsúlyozó formák motívikus ismétlése, de a páros vagy páratlan számú motívum is előhívhatja a zenei ütemrendszer ritmikái képzettársítását. Ezek olykor a művek címében is ütemjelzőként hatnak (*Hat madár, Hét madár*) de mindenképpen az előadásmód többszólamúságát

jelzik (*Három napkeleti*, rézkarc; *Síratóasszonyok I.*, rézkarc). A zene mint paraszti/ősi közösséget összekovácsoló „mágikus erő” nyíltan kulturális programként jelenik meg néhány, a látványélményt szubjektivizáló, spontán, szabad vonalvezetésű grafikáján (*Táncosok*, rézkarc; *Cigánydalok sorozat*, tollrajz, tus).

Gaál Istvánt kétféle tájbrázolás jellemezte. Volt, mikor a látványt modernista módszernek megfelelően elsősorban mint vizuális formakinálattot fogta fel (pl. A Tisza-part vidékének vagy valamilyen építészeti formavilág konstruktivista-szerkezetes bemutatása). Más esetben az alapvetően expresszionista indíttatású, romantikus tájélmény metonimikus érintkezés által azonosult az alakok lelkivilágával. (Lírai-balladai hangvételi képsorok Anna néni Tisza-menti gyászmenetének halott-kereséses betétjében; panteisztikus tájrészletek a költői logikát követő etűdökben.) Csohány Kálmán expresszív indulattal átszínezett, panteisztikus világa mindvégig a természet hasonlatain belül marad. Az *Őszi fények* (1967) látomásos rézkarcán a fák őszrobbanásszerűen ábrázolt fénykoronája szívük dobbanását fejezte ki.

A két alkotó barát líraian modulált művészetét a személyes visszaemlékezés ereje táplálja. Azonban modern művészekhez illően, érzelmi-indulati gazdagságuk heveny erejét kellőképpen visszatartja az élmény intellektuális jellegének feldolgozása.

Gaál hatvanas évekbeli filmjei közül a *Keresztelő* számadásdrámájában bontakozik ki a legteljesebb formában az egyéni emlékezés problémája. Ez a film már nem a képek asszociatív vagy jelentéssűrítő erejére épít, hanem az időváltás pontjait elimináló, az egyes időszakok mértékét nem jelző, többrétegű, bonyolult flash-back szerkezetű elbeszélőmódra, melynek „asszociációs fűgarendszerében” mutatkozik meg Gaál zenéhez fűződő komoly vonzalma is. Supka Magdolna művészettörténész Csohány időkezelésének függvényét az eseménytől való távolságtartás illetve közelben maradás emocionális fel-/lefokozásában jelöli ki. „Az időnek így tolmács szerepe van a néző felé (...) ha a művész egy élményt úgy akar feleleveníteni, hogy élesedjék a kép – s vele a mondanivalója –, távcsövet kell csinálnia az időből. Ha túl közeli az élmény, vagy személy, akkor azt a messzelátó aránya felé kell igazítani, ha túlságosan távoli, akkor a közellátóba kell behoznia, a fontos az, hogy emberközelségbe, érzelmi térbe kerüljön.”

Mindkét alkotó univerzális-kozmosz világgépének időtlenségét az emlékezés személyes visszafordulásának hitelességéből nyeri, ahol a visszatekintés tűnődése lehet archaikusan kollektivista és egészelve rejtvényfejtő is. Az emlékezés táplálkozhat konkrétan átélt élménypulzusokból: ahogyan Gaál Tisza-menti lírai útirajzaiban, vagy a hatvanas években készített trilógiájában, vagy ahogyan Csohány pásztói, közönséges zsáneremlék-töredékeiből kiemeli az örök változatlant a

Régi fényképek (1967) rézkarcsorozatában, továbbá a *Pásztói emberek* (*Bandukolók*, 1967) karcain, ahol elérte azt a fajta időn túli dimenziót, amelyik felülkeveredett az időszerűtlenen.

Az emlékezés időtlenségének lebegő dimenziójába mártott csohányi valóságfeletti világban, az életműben egyre átfogóbb jelentésűvé terjedő vándormotívumok és élménytársítások, olyan tömör jelképrendszert hoztak létre, ami a tartalom és forma szétválaszthatatlanságát eredményezte. Itt a létezési szférák csak egyetlen egészként tudnak egzisztálni. Ezt az egészelvű, – az ősi művészethez hűen – a dolgok tiszta lényegére koncentráló, expressziven álomba bódult univerzumot mi sem képes jobban leírni, mint egy Euripidésztől vett Gaál idézet, amelyet egy Pintér Juditnak adott interjújában mondott: „Ki tudja, nem az-e az élet, amit halálnak hívnak, és nem az élet-e a halál?”¹⁷

*

A kelet-európai modernizmus legfőbb eredményének számított a kulturális hagyományok modernista beolvasztására adott számos formai és konceptuális lehetőség megtalálása. Ezt Magyarországon azok a hatvanas évekbeli magyar alkotások teljesítették sikeresen, akik a hagyománybresztés kritikáját és átörökítésének járható útját nem teljesen a népművészetben keresték, hanem csak az általa hordozott szellemi „ősi, romlatlan, ösztönös, elementáris” értékrendet olvasztották bele modernista formatárukba, amikor is expresszionista hajlamukat a primitivizmus intuitív mágiája felé irányították. Ha mégis a folklór tradíciójához nyúltak vissza, akkor igyekeztek purista módon, etűd-szerkezetű keretben kiemelve, a maga tiszta formájában bemutatni, ahol az archaikus motívumok és a folklór termékeny hatása mellőzött minden dekoratív népiességet. Ilyen ábrázolásúak a *Sodrásban* halottkeresés és -siratás párjelenetei, illetve a paraszt nénik és bácsik ikonikus közelije Gaál korai rövidfilmjeiben, vagy a természetben munkát végző ember ikonográfiája (*Pályamunkások*, *Tisza-ősi vázlatok*; *Sodrásban* műterem-jelentének háttérképében újra rendezett Limbourg testvérek miniatúra képe).

Jegyzetek

¹ A tradícióőrzésre épülő folklór- és a hagyományok felülírását megcélzó avantgárd-szellemiség összekapcsolódása már a klasszikus avantgárdra visszavezethető, mivel itt zenei és képzőművészeti téren is kölcsönhatásba kerültek már egymással. Majd a politikai szerepvállalást magára vállaló népi irodalomban is

felfedezhetőek közös összefonódási pontjaik.

² PERNECZKY Géza: *A szépség mítosza, a harmónia széttörése, a köznapok költészete. Magyar filmképek stílusváltozatai*. Filmkultúra, 1968/6. 26-30.

³ VINCZE Teréz: *Szóts István és a hatvanas évek magyar filmművészete* [online]. Metropolis 1998/2. www.emc.elte.hu/~metropolis/metropolis.html.

⁴ „Tulajdonképpen Szóts festőműveszi szintű és érzékenységű komponálási tehetsége nem meglepő” – nyilatkozta róla egy interjúban Gaál István, hiszen képzőművészetin kezdte pályafutását és Aba Novák volt a mesetere két évig. De filmes pályafutása során sem távolodott el a képzőművészettől. Emigrációja során Bécsben Klee-ről és Schiele-ről is készített dokumentumfilmet. Ld.: *Fényírók*. Színes, magyar, dokumentumfilm. Rend.: Medgyesi Gabriella, 2008.

⁵ „A teljesség köréhez hozzátartozik, hogy a Gaál – Sára – Kósa alkotópáros munkáiban nemcsak Szóts expresszív-konstruktivista képkomponálási módszere hagyományozódik át, hanem a mester műveszi értelemben megfogalmazott népi-paraszti tematikája is” – szögezi le Vincze Teréz. VINCZE Teréz: *i. m.*

⁶ VINCZE Teréz: *i. m.*

⁷ GELENCSÉR Gábor: *Oldások és kötések – Alkotói poétikák a hatvanas évek magyar filmművészetében*. Kézirat.

⁸ „Az öncélú artisztikum helyett, a megformálás pontosságát, és szigorúságát tartom elsődlegesnek. Minden művészet a valóság elemeiből építkezik, de mindig transzponálja, átformálja azokat. Hogy nálam inkább a lírai hangvétel a jellemző, ez a részben egyéni alkat, részben a vállalt feladat következménye. Ez a líraiság munkáim közül a Sodrásban és a Tízezer nap esetében érvényesül talán a legteljesebben.” *Filmköltészet és képkompozíció – Beszélgetés Sára Sándorral*. Filmkultúra, 1967/1., 9.

⁹ Vö. PERNECZKY Géza: *A líraiság és a konstruktivizmus új útjai a magyar festészetben*. Képzőművészeti almanach, 1969/1. 54-59.

¹⁰ Herbert READ: *A modern szobrászat*. Corvina, Bp., 1968. 66.

¹¹ „A múltban hosszú korszakokon át virágzott a szimbolikus művészet, a helyettesítés művészete. Ezért kézenfekvő volt a modern művészek számára, hogy e múltban keressenek olyan jelképeket, melyek a modern ember érzésvilágához alakíthatók. (...) vagy, hogy egyáltalán elmúlt korokban keressék igazolását annak a meggyőződésnek, hogy léteznek objektív szimbólumok, amelyek egyetlen szerepük az érzések világának kifejezése.” Herbert READ: *i. m.* 54.

¹² Werner Hoffman idézi Gauguint. Werner HOFFMAN: *A modern művészet alapjai. Bevezetés a modern művészet szimbolikus formáinak világába*. Ford. Tandori Dezső. Corvina, Bp., 1974.

¹³ Nagy Ildikó szerint a korszak ösztönös, a kollektív kulturális tudattalan archetipikus mezőiről vadászó, archaikus természetélményen alapuló ősművészetét olyan alkotások zárják, mint a vásárhelyi iskola „állatközpontú” szobrásznője Samu Katalin, aki a népies képzőművészet egyetlen nagy alakjának tekinthető Medgyessy-féle időtlen népeszményt volt képes átplántálni három állatfigurájába. „Végéhez közeledett egy életforma, és vele együtt egy mítosz. Az életformát olyan művek búcsúztatták, mint az *Elégia* (Huszárik Zoltán) vagy a *Búcsúzik a lovacska* (Nagy László). Medgyessy „népies képzőművészete” helyébe folklorisztikus művek léptek, és több mint egy évtized telik el, amíg a természetélmény ismét hiteles művekben ölt testet. Ez azonban már más természet, más generáció és gyökeresen más

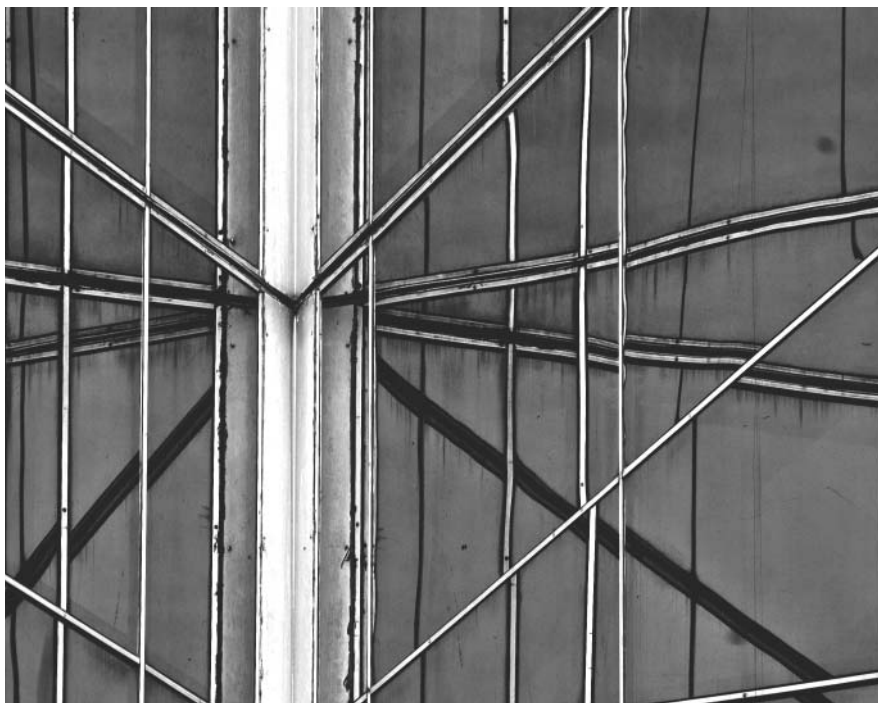
szemlélet (Samu Géza, Bukta Imre).” NAGY Ildikó: *Hagyomány és megújulás. A magyar szobrászat fordulata a 60-as években.* Ars Hungarica, 1990/2. 252.

¹⁴ Fülep Lajos az emlékezetet tette meg a művészet-elméletének gyűjtőpontjának. Szerinte az „emlékezés kettős szerepű: megőrző és átalakító, s közvetlenül az utóbbiból következett a művészi formálást és kompozíciót.” Ld.: KESERÜ Katalin: *Emlékezés a kortárs művészetben.* Noran, Bp., 1988. 21.

¹⁵ 1960-ban először volt Párizsban Gaál, egy barátjánál aludt, és kezébe került Berry herceg a gótikus udvari művészet stílusában készült órás könyve, amit a Limbourg testvérek készítettek. A *Júniusi aratás* miniatúráképen egy mélységbe rendezett mezőn szénaboglyákat gereblyéznek parasztasszonyok. Ez a kép ihlette a *Sodrásban* végső konzekvenciákat levonó dialógusjelenetének legfontosabb, mélységbe komponált, több terű, az eseményeket vizuálisan is összefoglaló képét, amely egyben önreflexív, önvallomásos kép is arról, hogy Gaál filmkészítési módszerének kézműves jellegét egy jól működő parasztgazdasághoz hasonlítja, aminek vannak melléktermékei, „azonban semmi nem megy veszendőbe, mindennek helye van”. (PINTÉR Judit: *„Ember ne félj a haláltól!” Beszélgetés Gaál Istvánnal.* Metropolis, 2005/3. 103.) A jelenetet központosító beállítás közvetlen előterében, oldalt az anya gyermekével szoboregyüttese áll, az ablak előtt a két fiú együttes erővel dőbben rá az egyéni felelősség fontosságára, a háttérben két parasztférfi végzi a betakarítást; az élet folytonosságát magába foglaló képi gondolatsort, a háttér végét a nyárfasor merev sora zárja le ellentmondást nem tűrően.

¹⁶ ZALÁN Vince (szerk.): *Gaál István krónikája.* Osiris, Bp., 2000. 131.

¹⁷ Részlet Gaál István *Tűnődés* című, a budapesti Olasz Intézetben elhangzott előadásának szövegéből. 1999. november 9.

SULYOK LÁSZLÓ

Isten veled, szabadság!

„Suhov meglepéssel hajtja nyugovóra a fejét. A mai nap sikeresen végződött. Nem ültették a szigorítottba... délben feketén szerzett egy különadag kását, a brigadéros magas százalékot sajtolt ki, vidáman ment a falazás, a pengével nem bukott le a hippisnél... és dohányt is vett. Nem is betegedett meg, legyúrte a bajt. Eltelt egy felhőtlen, majdnem boldog nap.”

(Alekszandr Szolzsenyicin: *Ivan Gyenyiszovics egy napja*)

Az emberiségre annyi szenvedést és nyomorúságot rázúdított XX. század végén a magyar Parlamentben nagyarányú többséggel megszületett a döntés: a kommunista diktatúrák áldozatainak is legyen emléknapja. Az Országgyűlés 58/2000. (VI. 16.) sz. határozata alapján a következő évtől kezdődően — ez már a szépreményű XXI. század — a középfokú oktatási intézményekben minden február 25-én megemlékeznek a kommunizmus áldozatairól, a kegyetlen bánásmód és a kínzások miatt elhunyt, megnyomorított, a kivégzett vagy bírói végzés nélkül meggyilkolt embertársainkról, a politikailag másként gondolkodott magyarokról és más nemzetiségűekről. Az iskolákon kívül, 2008 óta, a salgótarjáni December 8. téren is megemlékezést tartanak a városi önkormányzat és a Magyar Politikai Foglyok Nógrád Megyei Szervezete közös szervezésében. Ez az a tér, az úgynevezett vásártér, és a megyei rendőr-főkapitányság felé eső százméteres fűtcai szakasz, amely 1956-ban szinte példátlan vérfürdő színhelye volt a hatalomba idegen katonákkal és fegyverekkel visszalőtt, visszaerőltetett kommunisták arroganciája, féltelen bosszúvágya következtében.

A honatyák dátumválasztását egy 1947-es justizmord magyarázza. Ezt a szovjet megszálló katonai hatóságok hajtották végre február 25-én, a világháború más győztes nagyhatalmának a hallgatóságával. Amelynek képviselői ugyanúgy benn ültek a Budapestre küldött Szövetséges Ellenőrző Bizottságban. Miért hagyták; miért lapítottak akkor (is) a demokráciájukra oly mérhetetlenül büszke amerikaiak, angolok és franciák? Gyengeségből, nemtörődömségből, Sztálintól való félelmükben? A lényegyet tekintve egyre megy: hallgatásuk további bátorítást jelentett a diktatúrára törekvő honi és idegen erőknél.

Kovács Béla, a Független Kisgazdapárt életerős, fiatal főtitkára mindvégig igyekezett megakadályozni a kommunisták törvényes és törvénytelen eszközeit egyaránt felhasználó, brutális előrenyomulását, egyeduralmi törekvéseit. S minthogy nem hallgatott sem szóra, sem a figyelmeztető jelekre, erőszakkal távolították el a politikai életből. Elsőként az Államvédelmi Hatóság belekeverte az úgynevezett Magyar Közösségügybe, de a Nemzetgyűlés nem volt hajlandó felfüggeszteni bűn nélküli tagjának mentelmi jogát. Ekkor avatkoztak be a „felszabadítók”, a kommunista pártfőtitkár, Rákosi Mátyás kifejezett kérésére. Kovács Bélát most szovjetellenes kémkedéssel és ellenkormány alakításával vádolták meg, és kifigyelve, lesből letartóztatták. Mindenki tudta, hogy hamis a vád, hogy önkényes és jogtalan a letartóztatás. Mégis megtették, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy mások is tanuljanak belőle. Rövid idejű magyar és ausztriai börtönök után a Szovjetunióba hurcolták a kisgazda politikust, és csak kilenc év elteltével súlyos, mondhatni halálos betegen engedték haza. Röviddel ezután, 1959-ben, mindössze 51 éves korában hunyt el Pécsen. Budapesten 2002-ben szobrot avattak a tiszteletére.

Kovács Béla büntetéséből hat évet Szibériában, a Gulágon húzott le. A „Gulág” orosz mozaikszó, magyarul a Javító Munkatáborok Főigazgatóságát jelenti. A munkatáborrendszert Sztálin építette ki birodalma szerte azoknak a szovjet és külföldi állampolgároknak a megbüntetésére, illetve átnevelésére, akik nem fogadták el kritikátlanul a bolsevik politikát, vagy valamiképp szembefordultak vele. De ide hurcolták azok nagy részét is, akik politikai vetélytársai voltak a bolsevik kommunistáknak, vagy személy szerint egy-egy fő beosztású országos és helyi pártvezetőnek. A vonatkozó rendelkezéseket a legszabadabban lehetett értelmezni, így a hatóságok akarata szerint bárki, bármikor ellenséggé válhatott, saját eredeti szándékától függetlenül. Minden Gulág-táborban kemény fizikai munkát kellett végezni, napi 10 meg 12 órában. Ilyen munkához több mint 3000 kalóriára lett volna szükség minden egyes rab számára, a napi fejadag azonban, pontosabban az átlag, csak 1200 kalória volt. Betegségek sokasága kínozta, ritkította a lágerlakókat. Amit tetézett az örök kegyetlensége.

Történészek szerint körülbelül 20 millió halottja volt a Gulág-táboroknak,

köztük mintegy 200 ezer magyar. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az elhurcolt magyaroknak csupán a kétharmada térhetett haza.

Ezek egyike volt az a magyar fiatalember, akinek visszaemlékezéséből az alábbiakban adunk közre részleteket.

15 éves lehettem, amikor a testvéremmel Budapestre utaztunk. Meglátogattuk az angolparkot is. Emlékszem a különféle érdekes létesítményekre: elvárásolt kastély, hullámvasút. Az egyik nyílt sátonnál egy beolajozott vasgolyó volt az asztalon: jövődömondó. Ez érdekelt bennünket. A tenyeremet rányomták a vasgolyóra, utána egy tiszta papírra, s fél óra múlva kellett menni az eredményért. Azzal kezdődött, hogy az ön életútja idegen országok határain át vezet, de mindenhol szerencsésen hazaérkezik. A többi jóslásra már nem emlékszem, de ezt az első mondatot nagyon megjegyeztem. Be is teljesedett. Kilenc év hosszú, szibériai út...

Hogyan történt?

Kassán laktunk. A belváros egyik kaszárnyaudvarán, 1944 novemberében, összehívták az összes 17 éven felüli diákot. Közeledett az orosz front, s a fiataloknak evakuálni kellett Németországba. Apám jó ismerőse volt a tűzoltóparancsnoknak, s elment hozzá, tudna-e alkalmazni, ideiglenesen, valami kisegítőnek. Örömmel felvett.

Pár hetet dolgoztam, amikor december közepén ott is bejelentették, a tűzoltóságnak is muszáj evakuálni, délután indulnak Késmárkra. Semmi kedvem nem volt velük menni. Senkit nem ismertem közülük, tűzoltó kiképzésem sem volt. Hazaengedtek összecsomagolni. Hazafelé menet találok a szomszéd hentessel, egy őrmesterrel, s ajánlkozom neki katonának. Nagyon szívesen vette. Otthon csak anyukám tartózkodott. Búza bácsi, így hívták a hentest, megnyugtatta anyukámat, nyugodtan mehetek velük, vigyáz rám. Jászón egy házban voltunk elszállásolva, a katonák pedig hátul, a csűrben aludtak. Fogatos osztály volt. Vagy tíz lovas szekérből állt az egész alakulat. Apám még otthon csináltatott nekem katonai anyagból zakót, erre Jászón katonai gombokat varrtam, csizmám volt, úgy néztem ki, mint egy kis hadapród tiszt. Persze sehol nem evidáltak, mivel még nem voltam katonaköteles... Másnap elindultunk Stósz felé, szerpentin utakon, szekerekkel. Mindnyájan gyalogoltunk, mert a lovak nagyon gyengék voltak. Végül beértünk Telgártra. A falu kiéve, csak a végén állt éppen egy-két ház és a malom. Szállásadó háziasszonyunk apámnál járt iskolába. Az egyik este elmondta, hogy apám szigorú tanító volt, megkövetelte a tudást, de ezért nem haragudott rá senki... A telgárti malomban rengeteg katonát szállásoltak el. Mi is odamentünk szilveszterkor. Éjjel 12-kor aknavető robbanásokat hallottunk, közlőről. Riadó. Kint a hóban feküdtünk. Nem volt hideg, lehetett hallani a patak csörgedezését. Egy idő után elsundizhattam, mert körülöttem már senki nem tartózkodott. Mentem vissza a malomba, az

Őr rám kiáltott: Állj! A puskám végén volt egy fehér rakéta, csak nekem, nem tudom, hol szereztem. Azt nagyon irigyelték. Az őr megismert a holdvilágnál a fehér rakétáról. Az esetet jelentette a parancsnokának, aki leszidta a tettéért, mert szerinte neki lőnie kellett volna. Erre én felmérgesedtem, és elhatároztam, hogy másnap hazamegyek. Se Gyuszi, a hadnagy, se Búza bácsi nem tudott visszatartani.

Nyílt parancsot kaptam, és másnap vonatra ültem. Margitfalvától tovább már nem ment a vonat. Teherautókat állítottam meg, az egyik éppen Kassára tartott, felvett hátulra. A farakás mellett maradt fél méter hely a számomra. A berakott fák mögül beszélgetést hallottam, gondoltam, katonaszökevények, de engem nem érdekelt. A Csermelyben állt meg a teherautó. A sofőr kirakott mindenkit, nem mert továbbvinni. Nekem ez éppen kapóra jött, mert a Csermelyben laktunk.

Csengetésemre egy német gestapós tiszt nyitott ajtót. Mi a fene, mi már nem lakunk itt?! A német bement, és anyukám jött ki ijedten: Miért jöttél haza; hogy fogjuk nekik ezt megmagyarázni, hogy nem vagy katonaszökevény? De apám valahogy megmagyarázta. A gestapósok egy szobát foglaltak le a földszinten, az ebédlőt. Talán egy hét után, egy reggel aztán eltűntek. Közben apám találkozott az egyik szomszédunkkal, Fischer Tiborral, valamikor együtt jártam vele a premontrei gimnázium első osztályába. Ő szabadon járkált. Hogy-hogy? — kérdezte apám. Hát, van egy igazolványa arra, hogy itthon maradhat. Nem tudna a fiainak is szerezni egyet? Dehogynem... No, ez az igazolvány lett aztán sorsdöntő az életemben.

Pár nap múlva behívtak egy lakásba, ahol már többen is tartózkodtak. Éjjel fegyveres kíséret mellett el kellett hagynunk a várost. A dzsungelhidat a németek aláaknázták, de egy kis tárgyalás után futva átengedtek bennünket. Úgy húsz perc múlva, már fent voltunk a hegytetőn, a Hvalabohán, amikor hallottuk a robbanást. Még éjszaka megérkeztünk az első faluba, Budimirba. A faluszéli iskolában aludtunk, csak úgy ruhában. Őreink, akik nem katonák voltak, nagyon vigyáztak ránk, még szükségét végezni is egyesével kísérték oldalra. Reggel nagy lövöldözésre ébredtünk: partizánok támadtak ránk. Őrizőink megszöktek Eperjes felé, mi pedig visszaindultunk Kassára. A front épp ott volt, majd gyorsan elvonult északra, és mi lassan bebandukoltunk a városba. Vagy száz méterenként berúgott orosz katonák állítottak meg. Mindent elvettek tőlünk, amit csak lehetett. Leszedték rólam a télikabátot, és odaadták másnak.

Velem tartott Máté Laci is, egy szintén 17 éves fiú. Az apja tanító volt Korlát községben, Abaúj megyében. Nem tudott hazamenni, ezért meghívtam magunkhoz. Apám nem félt, jól beszélt oroszul, az iskolában is tanította a nyelvet. Gyakran jöttek hozzá orosz tisztek, nem bántották. Odaadta nekik háborús érmeit, melyeket még az első világháborúban szerzett, ellenük harcolva. Öngyújtót kapott tőlük, meg bumáskát, hogy semmiféle orosz

katona ne zavarja.

Néhány nap elteltével betoppant két orosz katona egy tolmáccsal. Igazoltatási formalitás, mondta, menjek velük. S minthogy Máté is ott volt, jöjjön ő is, nemsokára úgymint visszajövünk. Megvárták, míg eszünk valamit, és felöltözködünk. Anyám könnyezett... A szedriára vittek. Már ott voltak a többiek is, akiknek ugyanaz az igazolványuk volt, mint nekem. A kihallgatásra egyenként vezettek elő bennünket. A kihallgató tiszt, egy hatalmas hasábfát tartva a kezében, sétált fel-alá. Elmondtam neki, hogy azért vagyok itt, mert otthon akartam és otthon akarok maradni; persze ő egészen mást írt le aztán. Nem bántott. Visszamenve a cellába, a többiek azt beszéltek, hogy hamis vádak akartak aláírni velük, ám hogy nem tették, félholtra verték őket. Képzelték, mondta ez is, az is, azt állítják rólunk, terroristák vagyunk, akiket a németek direkt itthon hagytak, hogy majd mint földalatti organizáció harcoljunk az oroszok ellen; mi, akiknek fegyver sem volt a kezünkben soha, még katonakötelesek sem vagyunk; de ezeknek mondhatod! Benes Laci, ezt hallva, kijelentette: Ha kényszerítenek rá, nem bánom, aláírom még azt is, hogy Hitler fia vagyok.

Nemsokára felvittek egy emeleti kis helyiségbe, és egy lépcsőzetes emelvény elé állítottak bennünket három sorban, egyszerre tizennyolcunkat. Előttünk két asztal összetolva, mögötte három katonai bíró és egy tolmács ült. Az asztalokon vizes kancsók, poharakkal. Hat sötét képű, mérges tekintetű katona őrködött, ránk szegezett géppisztollyal; hárman az ajtóban, hárman az ablakoknál álltak, s kezdődött egyenként a kihallgatás. Mindenki ugyanazt mondta: itthon maradás céljából szerzett papírt. Hogy a tolmács mit fordított, azt nem tudtuk ellenőrizni, sem hozzászólni nem tudtunk. Védőügyvédet nem adtak. Volt köztünk egy ungvári főiskolás fiú, aki a védelmére, perfekt oroszul, legalább tíz percet beszélt. Egyszer csak azt látom, hogy a vadképű örök mind sírnak. Azonnal leváltották őket, és újabb sötétképűek jöttek. Ekkor már rossz sejtelméim voltak. Ha még ilyen fickók is el tudnak érzékenyülni, akkor itt valami nagy baj lehet.

A katonai bírók átvonultak a szomszéd szobába. Mi lesz most? Ha olyan szigorúak, hogy nincs semmi pardon, vagy három hónapos hólapátolással fognak büntetni, gondoltam... Majd bevonult a bíróság. Ítéletük a büntetőtörvénykönyv 58-as paragrafusának a 8., 9. és 11. pontja volt, azaz: terror, diverzió és csoportosulás. Kilencen halálbüntetést kaptak, köztük az ungvári főiskolás fiú és Fischer Tibi is, beszerzésért, toborzásért. A többiek 20 és 25 évet kaptak. Mi ketten, Mátéval, mint legfiatalabbak, 15 évet kaptunk... Az ítélethirdetés után a kilenc halálra ítélt kezét az örök azonnal összekötötték, drótokkal, spárgával hátra. A halálkamra nem lehetett messze tőlünk, mert állandó imádkozást hallottunk onnan. Valaki a Miatyánk, ki vagy a mennyekben-t mint előhangot imádkozta, a többiek pedig mondták utána kórusban. Meg azt, hogy: Asszonyunk, Szűz Mária,

Istennek szent anyja imádkozzál érettünk, bűnösökért, most és halálunk óráján, ámen. Ez ment szünet nélkül, egész éjjel.

Hajnalban minket teherautóra ültettek. Vászonnal fedett amerikai teherautók voltak. Egybe bepréseltek vagy harmincunkat, guggoló ülésben. Körülbelül egyméteres helyet kellett hagynunk a négy géppisztolyosnak. Megállás nélkül vittek Zakopanéba. Egy villa pincéjében tartottak legalább egy hétig. Semmi tisztálkodás. A cipőt, a ruhát már vagy három hete le sem vetettük. Napi elfoglaltságunk a tetvészkedés volt. Egymással versengve mondtuk be, hányat sikerült megsemmisíteni. Majd ismét teherautókba préselve, Lembergbe szállítottak.

A Kárpátokon túl, Ukrajnában már olvadt a hó.

A lebergi gyűjtőtábor valaha kaszánya lehetett, óriási helyiségeiből ítélve, de szörnyű állapotban volt. Vagy százunkat raktak be egy nagy helyiségbe. Semmi berendezés. A padlón ültünk, vagy aki elfért, az feküdt. Az ajtó zárva. Az ór egyenkint engedett ki WC-re. Ismerősök, földiek, mind együtt ültünk. Saját csoportjukban ültek az ukránok is. Állandóan kórusban énekeltek. Gyönyörű dalaik vannak. Kellemes őket hallgatni. Este tízig abba sem hagyták, minden nap.

Valaki figyelmeztetett minket, hogy a kabátokra és a nadrágokra varrjunk foltokat, bármilyen anyagból, mert akkor nem fogják ellopni. Foltos senkinek se kell. Varrtam is több foltot a Bocskai-kabátomra, és befoltoztam a nadrágom térdét, a zakóm könyökét is.

1927. június 30. – 2000. szeptember 8. E két dátum között pergett le a fenti szereplő, Ilkovics András – szlovák és cseh körökben: Adrián – élete, mely igencsak kalandosra sikeredett. Persze e kalandok nagy részéről szíves-örömmel lemondott volna, de személyes helyzete meg a történelem kényszere miatt ezt nem tehette meg.

Ilkovics András egy négygyermekes kassai kántortanító családjában nőtt fel nagy szeretetben, és komolyan készült a világháború utáni felnőtt évekre. Legénnyé érése azonban csupa félelmet és szenvedést hozott a számára. Kassa akkor még (újra) Magyarországhoz tartozott, de a háború vége felé már tudni lehetett, hogy hamarosan változások lesznek ezen a téren is. Egyik szomszédja – ki tudja, miért, milyen megfontolásból – 1945. január végén feljelentette, és a szovjet hatóságok súlyos börtönbüntetésre ítélték, természetesen, talán említenünk sem kellene: teljesen alaptalanul. Ezután szibériai munkaszolgálatra szállították, vagonokban, csaknem úgy, ugyanolyan körülmények között, mint a levágásra szánt marhákat. Megtapasztalta tehát ő is, a malenykij robotosokhoz és a hadifoglyokhoz hasonlóan, a hírhedett Gulágot, a szovjet kényszermunkatábor.

Pelyhes állú legénykeként vitték el, és 9 év múlva, 26 éves férfiként hozták vissza. 1953 decemberében szabadult. Később az otthontól távol töltött

időt ironikusan, rá jellemző humorral: üdülésnek nevezte. Erős szervezete, pozitív életszemlélete és olthatatlan akarata tartotta életben. Hazatérése után azonban bizalmatlanul fogadták a kommunista Csehszlovákiában, két okból is: munkaszolgálatos volt, és magyar. Fokozott erőfeszítéseket kellett tennie azért, hogy elfogadják, hogy megállja a helyét a mindennapi életben. Kitanulta az építésztervező mesterséget, a prágai egyetem japán tanszékén pedig tökéletesítette ennek a fogságban tanult exotikus nyelvnek az ismeretét, na és oroszul is megtanult. Így aztán a „megbízhatatlan” embert tudása sokszor tette nélkülözhetetlenné: a pártszervezetek és az állami hivatalok orosz és japán tolmácsként hívták rendezvényeikre, delegációk fogadására, kíséretére. Élete végéig szótárazott. S nem lett besúgó.

Közben felfedezte a Bibliát, melyet a leggyönyörűbb és a legsodálatosabb olvasmánynak tartott. Magyar és szlovák nyelven kivonatolta, egyes részeit sokszorosította, kereste Isten szavát. Barátai szerint megtalálta, mert kevés olyan emberrel találkozott, aki ekkora hittel bírt, aki soha nem lankadt, soha nem csüggedt. Kiterjedt baráti társasága volt. Kiválóan harmonizált és énekelt. Dalokat gyűjtött, kottázott. Salgótarjáni barátjához Magyarországra is átvitt egy kis zenélésre. Oszlopos tagja volt a vadvízi evezősök klubjának. Imádta a finom falatokat, az egy-két pohár bort. S mulatás közben sosem felejtette el megjegyezni a Szentírásból Jézus szavait: ne feledjétek, ahol ketten-hárman összejöttök az én nevemben, én ott vagyok közöttetek.

Ilkovicz András-Adrián – az egyházi anyakönyvi kivonatban Ilykovits – visszaemlékezését, amelyből a részleteket válogattuk, a salgótarjáni Rácz Gyula, az általunk ismert egyik magyarországi barát hozta el nekünk. A szerzőtől kapta, tegyen vele belátása szerint. Egyik példányát ő már elküldte Japánba, ahol egy leukémiás kisfiú édesanyja könyvként megjelentette, és a befolyt honorárium összegéből gyógyíttatta gyermekét. E hírre a Gulág-rab szívét mérhetetlen boldogság járta át: segíthetett.

Rácz Gyula felsőfokokban beszél a nála legalább negyedszázaddal idősebb barátjáról. Egy dunajeci evezőstúrán ismerkedtek össze még 1979-ben. Az akkor nagybáttonyi vasutast egy szlovákiai szakmatársa hívta meg, akivel a somoskőújfalui határállomáson gyakran cseverésztek, nemcsak műszaki dolgokról. Bandi bácsi volt a főzőmester, emlékezik vissza a vasúti biztosítóberendezések nyugdíjas tudora lelkesülten; senkit sem hagyott a bográcshoz nyúltni, de még csak beleszólni sem; mindenből finom ételt tudott készíteni. Nappal sportoltunk, este mulattunk, Bandi bácsi reggelig húzta – fogalmaz az emlékező, mintha hegedűről beszélne – a tangóharmonikájával. Zseni volt a zenében: a népzene-től a komolyzenéig minden műfajhoz értett. Mozartot szerette a legjobban. Mindig zakóban és nyakkendőben járt. Amit mondott, arra odafigyeltek, teljesítették a kívánságát, noha sosem parancsolt. A zsványtságot kitanulta, dörzsölt volt, de mindig csendes maradt, nyugodt és figyelő; ahogy az ilyenekre

mondják: szürke ember... Mit jelent az, hogy dörzsölt volt?... Azt például, hogy bárkitől bármit észrevétlenül el tudott lopni. De nem élt vissza soha a tudományával. Nem szerette a feltűnést, mert tábori életében megtanulta, hogy az rendszerint nem vezet jóra... Ennyi rossz, vagy rosszindulat nem volt benne, mutatja Rácz Gyula a körme hegyét. Magyaroknak tartotta magát... És gyakran játszotta a székely himnuszt is... A salgótarjáni lakásomban sokszor megfordult. Szeretett Magyarországra, illetve hozzám jönni. Ha hússzor nem volt itt, akkor egyszer sem. Haláláról az egyik gyöngyösi közös ismerősünk, egy magyartanár nő értesített. Salgótarjából négyen mentünk el a temetésére, vasutasok... Bandi bácsi soha nem nősült meg, de rengeteg barátja volt... Csodálatos, hatalmas szívű embert veszítettünk el benne.

Ilkovichs András emlékiratát olvasva az elhangzottakhoz felelősséggel tehetjük hozzá: a Gulág-rab kiváló alapanyagot szolgáltatott a szovjet kényszermunkatáborokról, tehát írónak sem volt rossz. Szinte csak a legszükségesebb helyesírási, stilisztikai kiigazításokra kényszerültünk. Fájt a szívünk, amikor döntenie kellett, mi hogyan kerüljön be e szűk folyóirati terjedelembé, és mi maradjon ki, továbbra is benn az ismeretlenségben. Ez a visszaemlékezés valóban könyv, a magyar Iván Gyenyiszovics több mint háromezer napja. S talán egyszer – a japán után – magyar kiadója is lesz e páratlan munkának.

1945 márciusának végén körülbelül 900 embert vagoníroztak be. A lebergi állomáson fél napot kellett guggolni, míg ránk került a sor. Ötvenöten kerültünk egy kis vagonba. Az egyik oldalon, olyan egy méter magasságban, polc húzódott végig. Ezen foglalt helyet magának tizenegy bandita. A vagon másik oldalán, az ajtón tátongott a WC-nyílás; négy összetákolts deszkából, mint cső, kivezetett a szabadba, s felül vízszintesen levágtak belőle, hogy rá lehessen ülni. A vagon közepén padlóhoz erősített kis vaskályha, csöve egyenesen vezetett ki a tetőn, mellette három nagy, vastag hasábfá. Menet közben a szél minden résen befújt, huzat volt a másik oldalról. Gyufa semmi, de muszáj volt valahogy tüzet gyújtani, mert még nagyon hideg volt. Rövid idő múlva, már dörzsölték, sulykolták a vattát. Legalább fél órát bajlódtak vele, s egy óra múlva pedig már égett a tűz. Minden szerszám, fűrész nélkül. Még kés sem volt a szigorú ellenőrzések miatt. Egy tűt nem tudott volna az őrségen áthozni senki. És mégis... Ezt a tüzgyújtást akkor én csodának tartottam. Papír és gyújtós nélkül tüzet gyújtani? De a végén meggyőződtem: az ember minden nehézséget meg tud oldani, ha rákényszerül.

Nappal a polcon csak a banditák ültek. Mi, a legtöbben, a szűk térben körbe-körbe sétálgattunk, s akik kifáradtak, leültek a padlóra.

A transzport elindulásától három napig semmit nem adtak enni, csak vizet ihattunk. Az első nap farkaséhesek voltunk, a második nap éhesek, a

harmadik nap megszoktuk, és már ki lehetett bírni. Akkor figyelmeztetett valaki, hogy ha most sós halat hoznak, csak abban az esetben szabad megenni, ha vizet is adnak hozzá; máskülönben kibírhatalan lesz a következmény. Úgy is volt. Hozták a kenyeret meg a halat, a víz elmaradt. Megettük tehát a kenyeret, a halat meg félretettük, akkorra, ha majd vizet is kapunk. De, ahogy ilyenkor lenni szokott, sokan megették a halat is, utána pedig láttuk azt a mérhetetlen szenvedést, melyet átéltek. Verték a vagon falát, kórusban ordítottak. Vizet persze csak fél nap múlva hozhattak nekik, amikor valahol megállt a szerelvény...

Máskülönben a banditák szimpatizáltak velem. Gyakran felhívtak magukhoz a polcra, és oroszul tanítottak. Valamennyien orosz katonatisztek voltak, akik Németországban lopást követtek el, vagy valami más bűncselekményt, ezért ítélték el őket. Tudták, csakis erőszakkal élhetik át, illetve túl a büntetésüket. Nézték a kabátomat, tetszett nekik, de mivel foltos, már nem volt értéke a számukra. A kabát belsejét viszont elkérték tőlem, az selyemből volt. Szívesen odaadtam nekik. Dohányzacskókat csináltak belőle... Dohányt úgy szereztek, hogy leszálltak a polcra, valakit kiszemeltek, összeverték, és egy inget lehúztak róla. Volt, akit tizenöt ing is takart. Az illető valahol összelopkodta a háborúban. Az inget aztán a banditák a vagon ablakának a nyílásán keresztül, a megállóhelyeken, dohányért ügyesen elcserélték... A levest ők osztották szét. A tetejét, a zsírosat maguknak levették, a sűrejét megették, a híg részt szétosztották. Én rendes kaját kaptam tőlük.

Május 9-én érkeztünk meg Szibériába, a krasznojarszki vasút mellett fekvő Resoti faluhoz közeli táborba. Épp a világháború befejezése napján. Először is fürdő, orvosi vizit. A 900 fős transzportból 800-an kórházba kerültek. Állítólag az őröket felelősségre vonták ezért, a brutális bánásmód miatt, és közölték, hogy a parancsnokukat ítélbírószám elé küldik. A vizitnél az orvos különhívott, mihelyt vége az ordinálásnak, menjek el hozzá, szeretné kicserélni a kabátomat, és még fizet is rá. Természetesen beleegyeztem. Olyan éhség uralkodott, hogy bárki egy darab kenyérért el is adta volna, de én csak kicseréltem. Munka után, mondta, mindennap menjek el hozzá, nála rendszeren jóllakhatom. Jártam is vagy két-három hétig, de aztán szégyelltem. Akkor küldött értem. Mi az, hogy szégyellem magam. Csak ne tegyem. Ők Litvániából — három litván orvos dolgozott a táborban — csomagot kapnak, nem eszik a tábori eledelt.

Naponta szénakaszálásra jártunk ki, négy-öt csoport, brigádonként körülbelül harminc ember. A géppisztolyokkal felfegyverzett őrök minden alkalommal elmondták a figyelmeztetést: egy lépés balra vagy jobbra szökésnek számít, és minden felszólítás nélkül használják a fegyverüket; világos? Erre hangosan kellett válaszolni: világos! Utána futás egy kis raktárba a szerszámokért.

A táborban kultúrbrigád alakult Linnik Nikolaj Nikolajevics orosz festőművész vezetésével. Idejövet a vagonban fent ült a banditákkal. Megkérdeztem, tudna-e valamilyen úton-módon levelet írni hazára, és a kint lakókkal feladatni, mert bentről írni nem lehetett. Minthogy papír nem állt rendelkezésünkre, egy könyv utolsó tiszta lapját tépte ki, és megírta a levelet: itt vagyok a táborban, küldjenek csomagot, én pedig aláírtam. Egy másik könyv utolsó lapjából borítékot csinált. A levél megvan otthon, ma is őrzöm: 1945. október 2-án adták fel Resotiban.

A táborban nagy volt az éhség. Egyedül a kenyér tartotta bennünk a lelket. Hatvan deka volt a napi adag. Nyáron, amikor kint feküdtünk az udvar füves részén, mindenki a fűvet legelte. Nem a közönséges lapos fűvet, hanem a vastag, hurkapálcika vastagságú kúszó fűvet, amely egy gyökérből egész bokorra ágazik szét. Nagyon ízletes. Valószínűleg vitamin is van benne. Munka után mindig hoztunk be belőle magunkkal. Apróra vágtuk, s mindenki saját fazékjában főzte. Az udvaron legalább száz tábortűz égett. A tűzgyújtást már természetesnek vettem. Mindenki tudott tüzet csiholni egy darab kő és egy eltört reszelődarab segítségével. Ez volt a mi katyusánk... Sokan együtt főzték nagyobb fazekakban a fűvet. Csakhogy kiéhezett gyomorba csupa fűvet enni elég veszélyes. Számosan hasmenést kaptak, s mivel ellenszere nem volt, elvitte őket. Szemlátomást fogytak le napról napra. Amit megettek, azonnal kiment belőlük. A végén már csak csont és bőr mindegyik. De elég sokáig bírták még így is. Attól függően, kinek milyen erős volt a szíve. Délután 3 és éjjel 3 óra között történt a legtöbb elhalálozás. Már tudtuk, hogy ha 3-ig nem hal meg a szerencsétlen, akkor még kapott a sorstól 12 órát... Semmiféle evőeszközünk nem volt. A fazekakat a vagonokról lelopott pléhdarabokból készítettük, minden szerszám nélkül, de olyan ügyesen, hogy gyár sem tudta volna szebben előállítani. Készen aztán kiégettük, hogy ne rozsdásodjon, s drótfogantyúval erősítettük az oldalunkhoz. Senki sem hagyhatta otthon a fazekát, mert azt már nem találta volna meg soha.

A barakkokban évekig csak deszkán feküdtünk. Semmi szalmazsák, fejpárna, takaró. A sapkával letakart cipő volt a fejpárnánk, a vékony vattakabát, a pufajka a matrac, s a hosszú kabáttal takaróztunk. Rengeteg poloska volt, így született a közmondás: Ha megölsz egy poloskát, ezren jönnek a temetésére. A kéthavonkénti, vasárnapi nagytakarítás ritkította ugyan a számukat, és talán egy hétig nyugtunk volt, de aztán ismét elszaporodtak.

Az egyik nyáron maláriajárvány tört ki. Elkaptam én is. Mivel a kórház csak egy szobával rendelkezett, lepedővel takarták el a fertőző betegeket a többiektől. Malária ellen Akrichin nevű keserű tablettát adtak, s pár nap pihenés után rögtön kivettek a kórházból, könnyebb, mezőgazdasági munkára.

A nap árnyékáról pontosan tudtuk, hány óra van. Még fogadtunk is egymás közt, hogy most 5 vagy 10 perc van még hátra a munkaidőből... Nyáron a nap már 2 órakor felkelt, és csak éjjel 11-kor tűnt el, rövid időre. Télen a fordítottja történt: 10 után jött fel, és 2-kor már sötétség volt... Később favágásra küldtek ki. Egy személyre nyolc köbméter volt a norma. Óriási munka ez, nagyon nehéz teljesíteni. Az igen gyenge koszt mellett hosszú ideig nem is lehet.

Minden kvartálban, azaz három hónaponként a központból kijött egy orvosi komisszió. Meztelenre vetkőzve kellett átmenni az orvosok előtt. Az egyik orvos megcsípte mindenkinek hátul az alsó testrészét, és keménység szerint bediktálta az I-es, a II-es vagy a III-as kategóriát. A IV-es kategóriás fogoly már munkaképtelenre fogyott, ezért beutalták az OP-re, azaz kétételes feljavító pihenésre. Az OP-n kötelező volt a pihenés, csak kevés mozgást engedtek. Ott két hét alatt felszedtek az emberek hat-hét kilót is magukra, majd a legnehezebb munkára dobták ki őket. Dolgoztak, mint az állatok, azért, hogy 10-20 deka kenyérrel nagyobb adagot kapjanak. Szép ránézni az ilyen nagy adagra, mindenki irigyli. De amikor láttuk, hogyan jutottak hozzá, inkább maradtunk a normánál. Ezeknek az OP-seknek a teste egyébként olyan volt, mint a harmonika. Egyszer meghíztak, a pihenőhely felhizlalta őket, utána megint teljesen lefogytak, a nehéz munka tönkretette őket. Sokan maradtunk inkább gyenge súlyban, és így tovább ki is tartottunk... Az I-es kategóriásokat küldték kőbányába, vagonrakásra, erdőkitermelésre, általában a legnehezebb munkákra. A II-es kategóriások fát vágtak, stábelt építettek és töltöttek fel az oda szállított hat és fél méteres fákkal. A III. kategória mezőgazdasági munkából állt: krumpliültetés, sárgarépa-, káposztatermesztés és a többi. Minden tábor igyekezett megtermelni magának a szükséges élelmet. A IV. kategóriások otthoni munkára voltak alkalmasak, a konyhában és a fürdőben alkalmazták őket, például szakácsként, borbélyként, fűtőként.

Télen beállt a vitaminhiányos betegség: a skorbut. Nagyon sok társamnak seb keletkezett a lábán, s nem forrt be, sokaké elgennyesedett. Erre a betegségre fenyőgallyakból teát készítettek, s mindenkinek kötelező volt inni belőle, orvosi felügyelet mellett. Máskülönbem nem kapott reggelit. Májusban már zöldel a természet, a foglyok egy cseremsának nevezett növényt hoztak be a táborba rendszeresen. Ez valami vadfokhagyma lehet. Ilyen az íze, a gyökere meg olyan, mint az újhagymáé, a levele pedig a gyöngyvirágéhoz hasonlít. Ettől azonnal elmúlt a skorbut. Nyáron nem is volt baj vele... Télen nagyon sok fogolynak lefagytak a lábujjai. Valószínűleg munka közben kilyukadt a csizmájuk. A lefagyást nem érzi az ember, de este már orvoshoz kellett menni. A főorvos tudta, hány nap múlva muszáj levágni az ujjakat. Semmilyen csillapító orvosság nem állt rendelkezésre, semmilyen fűrés, csak szkalpel. Az egyik műhelyben a foglyok készítették

ezt a vasfűrészszerűséget. Ezzel az amatőr szerszámmal operált az orvos. Asszisztáltunk neki. Fogtuk a páciens, hogy ne mozogjon. Az orvos először a húst a csonton körülvágta, majd lefűrészelte a lábujjat, utána bevarrta, és jöhetett a másik ujj. Naponta kettőnél több lábujjat nem vágott le, de amíg ezt csinálta, azt is szörnyű volt hallgatni!

A táborparancsnok gyakran bejött a konyhába ellenőrizni a tisztaságot. Svábbogár mindig akadt, azokat nem lehetett kiirtani. A megfagyott svábbogár, ahogy kiolvadnak a vékony lábai, azonnal mozogni kezd, s amint teheti, elfut. Ezt magam tapasztaltam. A bogarat 30 fokos fagyban egy ablakra tettem, s a bogár néhány nap elmúltával életre kelt. Le is szűrtem a tanulságot: ha ezt nem öli meg a fagy, akkor a bacilusokat sem.

Az orosz maffia a társadalomba erősen begyökerezett földalatti szervezet, s az egész alvilágban uralkodik. Szigorú törvényeik vannak, tagjai kizárólag oroszok. Törvényeik tiltják a munkát, még a tiltott zóna homokját sem szabad gereblyézniük. Akik betartják a törvényeket, azokat blatnoznak hívják, akik nem, azokat szukának. A blatnojok és a szukák állandó hadiállapotban vannak, gyakran gyilkolják egymást. A blatnoj fővezéréért cvetnoznak hívják. Nagyon kevés van belőlük: 6-8 táborra esik egy, de ezek a táborok mind az ő hatalma alatt állnak. A blatnoznak pályázó fiatal vagányok neve zsuk, azaz bogár. Mind gyilkolásért és banditizmusért került a táborba. Volt köztük egy jól öltözött, nagyon talpraesett, szép fiú, akivel nyugodtan el lehetett beszélgetni, és nem lehetett rajta észrevenni, hogy már tizenhét gyilkosság van mögötte. A zsukok nem jártak légerruhában, szereztek maguknak valahonnan elegáns öltözetet, és csináltatott csizmát hordtak. Velük nem lehetett rendet csinálni, ők voltak a legveszedelmesebbek. Egy alkalommal a cvetnoj a blatnojokkal beszélgetett, hol, merre, hány besúgó van a táborban, a zsukok hallgatták. A cvetnoj nem adott ki semmiféle parancsot, de reggelre 23 besúgó feküdt legyilkolva. A tetteseket újra elítélték; mivel halálos ítélet itt nem volt, visszakapták az eredetileg kirótt 25 évet.

A blatnojokat gyakran külön bebörtönözték, mert nem dolgoztak. Hogy ezt elkerüljék, igyekeztek valami úton-módon bekerülni a kórházba. Szimuláltak, lázat, fekélyeket csináltak maguknak. Injekciós tűvel cukros vizet fecskendeztek be a karjaikba vagy a lábszárukba, s a keletkezett fekélyvel és nagy lázzal már be is fektették őket a kórházba.

Minden táborban volt egy magasabb rangú tiszt, a parancsnokon kívül, akit teljhatalmú parancsnoknak hívtak. Egyedül ő hordhatott pisztolyt, de nem tartóban, hanem elrejtve. Joga volt bárkit agyonlőni, aki megtámadta volna. Ő szervezte be a besúgókat. A táborban minden fogoly számot kapott. A kabát háta közepére és a jobb láb térdére kellett felvarrni egy húsz centi széles és 8 centiméter magas fehér rongyot. A saját számomra jól emlékszem: E-931. Jó nagy számok voltak, messziről is könnyen el lehetett olvasni. A besúgóknak ez nagyon megfelelt, csak a számot kellett besúgni.

Két év eltelte után elkülönítettek minket, politikai foglyokat a mindenféle bűnözőktől. Akkor a száz százalék fölötti munkáért már fizettek is valamicskét... Emlékszem egy időszakra, amikor mindennap úgy éreztem, mintha temetésre mennék. A temetési ceremóniát mindannyiszor átéltem gondolatban. Csak nem otthon történt valami szerencsétlenség? Ki tudja? Otthonról ide nem jutott el hír.

Négy év eltelte után különválasztottak bennünket a banditáktól is, és tiszta politikai táborba vittek, vagy hatszázunkat egy transzportban. Ez a politikai gyűjtőtábor sokban különbözött az eddigi táboroktól. Minden ágyon szalmaszák volt, és mindenkinek takaró is jutott. Itt senki nem lopott. Gyönyörű májusi napsütésben érkeztünk meg. Szibériában májusban szokott lenni a legszebb idő. Már nincsen fagy, a sok kellemetlenséget okozó legyek még nem ébredtek fel téli álmukból, így kellemesen lehet a munkában kint tölteni a napot. A tábort az előttünk ott tartózkodó japánok gyönyörűen kiépítették. A barakkok egyformák, a tábori bejárat bal oldalán, egy sziklaemelvényen lendületes, kifejező, szép diszkoszvető szobor. A tábor közepén, a fő téren szökőkút. Nyári vasárnapokon működött is. Egy kisebb téren faragott női szobor, a nő kezében vizeskancsó. A barakkok között parkok, kibetonozott ország térképek, mind az öt világrészből. A fővárosok repülőterei, magasabb épületei modellezve, kis repülőgépekkel. Egy helyen még halastó is volt, aranyhalacskákkal. Nagyon jólesett kint sétálni az udvaron munka után vagy szabadnapokon. Csak hát arra már senkinek nem volt ideje, meg nem is gondolt rá, hogy mindezt karbantartsa! Így lassan minden tönkrement. Csupán a nagy faragott szobrok állták az idő viszontagságait.

Karácsony táján, egy téli estén szellemet idéztünk. Körbeültük a kis asztalt, az ujjaink összeérték, és egy kérdést tehetett fel mindenki. Ez pedig: mikor jön el a szabadulás ideje? Rám került a sor. Hány év múlva szabadulok? Az asztalka nem mozdult. Lehet, hogy csak hónapok vannak hátra? Szellemidéző komikus színész barátunk, Fezer ekkor rákérdezett a hónapra, és az asztalka hatszor emelkedett fel... Időközben, miután Sztalin elpusztult, a szabadulás reménye növekedett a köreinkben.

Pár hónap elteltével megjelent a szobánkban egy írnok, aki közölte, adjak le minden kincstári holmit, mert még ma indulnom kell a gyűjtőtáborba. Semmi többet nem mondott. Többen jöttek hozzám különböző pesszimista megjegyzésekkel: Ne hidd, hogy szabadulsz! Még akkor se, ha már a határnál vagy, ezek onnan is visszahoznak. Ilyen eset már ezerszer előfordult, csak bolondot akarnak csinálni belőled... Mindenesetre nekem mennem kell, és ez csak vezet valamihez.

A táborunkból csak ketten szabadultunk: egy olasz repülő tiszt és én. A gyűjtőtáborban már kibírható volt az élet, de még mindig nem közölték velünk, hogy hova visznek, mit akarnak, csak sejtettük...

Három hét múlva aztán marhakupékba bevagoníroztak, ugyanúgy, ahogy kifelé tették, azzal a különbséggel, hogy nem kopogtatták fakalapáccsal a vagon külső deszkáit, és nem számolgattak olyan gyakran bennünket. Tudták, hazafelé senki nem szökik meg.

Hazafelé utazni leírhatatlan boldogság. Sokat elgondolkoztam rajta, mi lehet nagyobb öröm ennél. Talán a pénz?... De ha egy milliót adnának, akkor se cserélném fel ezt az érzést!

Mint 17 éves diákot vittek el, az iskoláimat sem tudtam befejezni, mit fogok én csinálni otthon? Kilenc évig semmi levelet nem kaphattunk...

Társaimmal egyenesen a kassai dómba mentünk: imádkozni és hálát adni Istennek, hogy ilyen nehéz utat kibírva, szerencsésen hazakerültünk.

Otthon már nagy vendégfogadtatás várt. A sógorom, építésmérnök, elhívta vállalata igazgatóját, Malinovsky Viktort is, akivel valamikor egy gimnáziumba jártunk, és több jó barátját. Stamperlikkel kínálgattak, megoldódott a nyelvünk. Kérdezték, mi van kint, milyen az élet Oroszországban, mert itt csak rózsaszínben festik le. Emlékszem, elmondtam a visszafelé utazásunk látványosságait. Nem messze Moszkvától a vasúti sínek mellett a nyomortábor, ahol szőke gyerekek mezítláb, meztelenül futkostak. A viskókat az ott lakók tákolták össze, kátrányos pléhdobozokból kikalapálva, egynek sem volt rendes teteje. Téglá tartotta össze a pléhdarabokat, hogy a szél el ne vigye. Sehogy sem tudtuk megérteni ott, a vagonokban, hogy lehet ez a háború után kilenc évvel, ez a szegénység... A társaság távozása után a sógorom figyelmeztetett, vigyázzak a beszédemre, mert az egyik barátja kommunista, és ha mások előtt is ilyen formán nyilatkozom, akkor még akár le is csukhatnak. Jól van, feleltem: aki veled barátkozik, az nem lehet ellenség, de idegenek előtt ezentúl hallgatni fogok, de én nektek csakis a tiszta igazságot mondtam el.

Másnap egyedül kimentem a temetőbe, anyám sírját megkeresni. Tábori képzelgésemenek tehát valóságalapja volt. Személyesen akartam találkozni anyámmal, és hosszabb időt tölteni nála, ha már így hozta a sors. Most, hogy visszagondolok, most sem tudom elképzelni, hogyan találtam el hozzá. Olyan messze fekszik a kereszttől. Mi vezetett oda? Radar? Nem. Mert én minden keresés nélkül, egyenesen odamentem a sírjához. Sokáig, könnyezve álltam ott, átgondolva egész életemet, hogy – te jó Isten! – mi mindenben mentem keresztül.

Tekintetek és távlatok

Beszélgetés Nagy Lászlóval

NAGY CSILLA

Idén jelent meg a Balassagyarmatért Baráti Kör kiadásában a Portrék Balassagyarmaton innen és túl című interjúkötet, Nagy László szerkesztésében. A kötet egy hosszú folyamat eredménye: a szerkesztő 2005-ben hozta létre a Balassagyarmatért Baráti Kör internetes honlapot, amely az elmúlt években a Balassagyarmatról elszármazottak és az itt élők közös információforrásává és fórumává vált. A honlap egyik rovata olyan személyeket szólaltatott meg, akik szerepet játszottak, játszanak a város életében, illetve egyes írások „kitekintésre” is módot adnak, választ keresnek arra a kérdésre, milyen Balassagyarmat és Nógrád messzebből nézve. Az online anyag most nyomtatásban is megjelent. Nagy Lászlóval a honlap céljairól és a balassagyarmati gyerekkorról beszélgettünk.

– *Hogyan kötődik Balassagyarmathoz?*

– Itt születtem, az érettségiig itt is éltem. Az első éveket a Bajcsyban végeztem, majd az Ifjúság úti, azóta már lebontott általános iskolába kerültem. A növekvő tanulói létszám, a város vasúton túli terjeszkedése szükségessé tette egy új iskola megépítését, így kerültem én is, mint

közelen lakó, átírányításra. Nem bántam meg, ahogy a Bajcsy is, úgy az Ifjúság úti is nagyon jó iskola volt, remek tanári karral. Az utóbbiban Lisztes István, Bacsúr Sándor, Pásztor Sándor nagyon jó közösséget tartottak össze, ők pedig emberileg, szakmailag is kiválóak voltak, igazán szerették őket a gyerekek. A nyolcadik után kerültem a Balassiba, francia tagozatra. A francia nyelv kiemelt oktatása Versényi György igazgató kezdeményezésére, Unesco-kapcsolatai révén indulhatott be a hatvanas évek végén. Összetartó társaságot alkottunk, a hajdani osztályból került ki a Balassagyarmatért Baráti Kör „alapító” 8-10 tagja is. A kapcsolattartás, a találkozások azóta is rendszeresek, és ezt valódi közös élményként éljük meg. Mint oly sokan, én is Budapestre kerültem, családot alapítottam, azóta is ott élek. Pécssett művelődésszervező, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen pedig EU szakértő diplomát szereztem, nemzetközi kapcsolatok és kommunikáció területén, a Magyar Posta, és a Távközlési Vállalat, illetve jogutódjai kötelékében dolgoztam mindvégig.

– *Milyen volt az ötvenes, hatvanas években Balassagyarmaton gyerekeknek lenni?*

– Egyedüli gyerek vagyok, de rengeteg barátom volt. A mából visszatekintve is jól emlékszem, számunkra a város két része önálló életet élt, a vasúton inneni és azon túl lévő terület nemcsak földrajzilag különült el, hanem a mi gyerekkori kapcsolatainkban is. Sőt, a ritka bandaháborúk vagy kisebb-nagyobb konfliktusok is csak a környező utcák gyerekei között törtek ki, a városközpont fiataljait alig ismertük, de valójában ez nem is hiányzott. Mint „vasúton túl” élőknek a legemlékezetesebb az volt, hogy óriási területeket vehettünk birtokba: akkor még nem volt beépítve ez a városrész olyan mértékig, mint most. Emlékszem, hogy a Honti utca mögötti, a Nyírjes felé eső terület katonai terep volt, labirintusszerűen kiásott lövészárkokkal, ahol szaladgáltunk, sárkányokat eregettünk, bicikliztünk, szinte az egész napunk ezzel, ebben a szabadságban telt.

– *Milyen céllal jött létre a Balassagyarmatért Baráti Kör honlap?*

– Mivel sokan távolra kerültünk, úgy tűnt, az itthon maradt barátainkkal, rokonainkkal való kapcsolattartásnak, az információk átadásának megfelelő eszköze lehet egy internetes honlap. Kezdetben az alapvető cél az volt, hogy egyes eseményekről előzetes információt adjunk, majd megjelenítsük ezeket rövid írásokban. Később a fotók a helyi rendezvényekről, illetve a múlt és közelmúlt fontosabb történéseiről, neves személyeiről szóló terjedelmesebb írások is felkerültek a honlapra. Majd úgy próbáltuk a honlapot, az online tartalmat megerősíteni, hogy létrejöjjön egy hiteles adatbázis a városról, amihez bárki, aki a világhálón Balassagyarmatot keresi, hozzáférhet, tájékozódhat. Például elkészítettük a városi és a megyei kitüntetettek listáját: aki a világ valamely pontján erről a városról szeretne információt gyűjteni, a BBK honlapján megtalálja Madách-díjasokat, a

díszpolgárokat, a Pro Urbe díjasokat, továbbá megtudja azt is, hogy ezek az emberek miért kaptak kitüntetést. Azért kérjük el és közöljük a díjazottakról szóló laudációkat, hogy az érdeklődő ne pusztán adatokat, hanem részletes képet is kapjon a város fontos személyiségeiről. Létrejött egy névjegytár is, amely az írásainkban megjelenített, a balassagyarmati múlt és jelen kiemelkedő személyiségeit tünteti fel.

A honlap karbantartása, az életrajzi adatok változásainak követése, az archívum, a névjegytár frissítése időt igényel, nem is beszélve a helyi vagy éppen a kapcsolódó, de távoli eseményeken való részvételről. A Szent Anna-napi búcsúk, a Civitas Fortissima megemlékezések, Balassagyarmat barátainak budapesti találkozási kötelező riporthelyszínek, de írunk a honismereti, helytörténeti, egyházi eseményekről, sőt gyakran a helyi közélet dolgairól is. Deák Ottó barátom, Nagy Angela unokanővérem rengeteget tesznek azért, hogy naprakész legyen a tartalom, szerencsére kapunk anyagokat önkéntes segítőtinktől is, de a honlap bárkinek nyitott, nemcsak olvasás céljára...

A lényeg számunkra sosem az volt, hogy mindent nyomon kövessünk, hanem az, hogy a cikkeink részletesek legyenek. Ne csak annyi információt közöljünk, amennyi például egy meghívón elfér, amihez egy tényközlő újságcikkben hozzászoktunk, hanem közzétegyük a résztvevőket, lehetőleg az apró mozzanatokat is, néha szubjektív módon, sőt gyakran a beszédek teljes szövegét is megjelentetjük. Ha úgy tetszik, az emlékezet hiányosságát ellensúlyozva dokumentálunk, hiszen évek múlva ki emlékezne arra, mi történt velünk. Hozzáteszem, ennek hátránya is van, az internet korában az emberek annyi információt kapnak, hogy nincs idejük elolvasni a terjedelmes, részletes beszámolókat, interjúkat. Sokszor az olvasó csak belenéz, beleolvas, aztán tovább lép. Ennek ellenére mi azt tartjuk szem előtt, hogy megteremtsük a híradások mélységét, inkább annak kedvezzünk, aki komolyan érdeklődik egy-egy téma, személyiség iránt. Ha áttételesen is, de ez Balassagyarmat, Nógrád javára is válhat. Ez a részletesség jellemzi a most kötetben megjelent interjúkat is: mivel az online felületen nem volt terjedelmi korlát, ezért a legtöbb alanyról, úgy gondolom, árnyalt portrét tudtunk mutatni.

– A Portrék Balassagyarmaton innen és túl *egy sorozat első kötete. Milyen további tervei vannak?*

– Az első kötetet, illetve az alapjául szolgáló internetes interjúkat is a város, a megye iránti érdeklődésem hívta életre. Az utóbbi években szerencsére szabadidőm is több lett, foglalkoztat a Nógrádhoz, Gyarmathoz kötődő történelmi személyiségek életútja. Bár nem vagyok történész, nem kizárt, hogy hamarosan a történelmi múlt helyi, fontos személyiségével kapcsolatos kötettel jelentkezem a BBK sorozatában.

Márkus Péter kiállítása elé

SOMOGYI TAMÁS

Úgy érzem, magyarázattal tartozom, hogy miért nem egy hírneves művész, avagy egy tekintélyes műtész áll itt Önök előtt, hanem csak egy régi barát. Az ok egyszerű, Márkus Péter 23 évvel ezelőtt ugyanebben a térben rendezte meg élete első önálló kiállítását. Úgy látszik erre a furcsán sikerült eseményre mindenképpen reagálni kívánt, s ezért felkért engem – rám róva az emlékezés terhét –, hogy nyissam meg ezt a mostani kiállítást.

1989-90-ben a politikai rendszerváltás visszafordíthatatlanná vált korszakát éltük. A művészeti életben persze hamarabb elkezdődött ez a nagy, zűrzavaros átalakulás. Már főiskolás éveink meghatározó élménye volt ez, s szakmánk tanulása mellett fokozott szellemi tájékozódásra kényszerített. Miközben egyes kortársaink a főiskolai időszakban készült produkciói szinte egyenesen a kanonizált műtörténet lapjaira kerültek, mi művésszé érési folyamunkban ekkor jutottunk odáig, hogy önálló kiállításon mutassuk be eszmélődésünk első eredményeit. Csemniczky Zoltán jóvoltából pont itt, a Szerbtemplom terében. Talán épp erős szellemi önállóságra törekvésünk szülte az ötletet, nyissuk meg egymás kiállításait, kipróbálva magunkat ebben a műfajban is. Így aztán 1989-ben az én kiállításomon többen is beszédet mondhattak, 1990-ben Márkus Péter kiállítását én nyithattam meg.

Sajnos írásos nyoma nem maradt, csak emlékezetből próbálom rekonstruálni, mit is mondhattam. Azt tudom, hogy Daidalosz mitikus ősalakját is megidéztem, hogy jellemezni tudjam Péter tehetségének természetét. Vonzódását a különféle anyagok iránt, a velük való bánni tudást, jártasságot, az ebből fakadó, meg-megújuló inspirációt. Aztán próbáltam elemezni viaszveszejtési eljárással készült bronzainak különös dinamikát

* Elhangzott 2013. augusztus 2-án a balassagyarmati Szerbtemplom Galériában.

mutató terét, ahogy a térbeli vonalkötegek rajzolatai kitapogatják a teret, miközben magukba is engedik. Absztrakt faelemekből összeszerkesztett szobrainál a statikai helyzetüket találtam figyelemre méltónak, hogy billenékeny, labilis elemek egyensúlyozódnak ki, pillanatnyiságot, és valami élőlényyszerű érzékenységet sugallva. Azt hiszem, akkori megállapításaim helytállóak voltak, s a később született szobraira, akár e kiállítás anyagára is vonatkozathatóak.

De nem ettől vagy szónoki képességeim megcsillogtatásától vált emlékezetessé az a megnyitó. Hanem mert üres, nézőktől teljesen mentes térben kellett elmondanom. Történt ugyanis, hogy egy elemi erejű nyári vihar mind a Pestről várható kevés számú ismeróst, mind a helyi közönséget távol tartotta az eseménytől. A szobrok mellett nem volt itt senki, csak Csemniczky Zoli, mint házigazda, Márkus Péter, meg én.

Ez igen baljóslatú kezdet után, hál' istennek, Péter pályája szerencsésen alakult. Kitaró munkálkodását 1998-ban Munkácsy-díjjal jutalmazták, 2009-ben pedig már egy vastag monográfiában összegezte addigi életművét, Szombathy Bálint értő és alapos tanulmányával – hogy csak a legfontosabb állomásokat említsem.

Ahhoz, hogy a most itt látható, indiai korszakából való munkákhoz is néhány reflexiót fűzhessek, még nagyobb ívet kell húznom az időben. A kétezres években feltörő vágy India után, s a rendszeressé váló utazások Indiába, ennek gyökerei mélyen a gyerekkorba nyúlnak vissza. Édesanyja dolgozott Indiában, nagynénje neves indológus. Tehát családi indíttatásra, s nem valamiféle spirituális útkeresés miatt vágott bele ezekbe a mai napig elég kalandos körülményekkel terhes utazásokba. (Itt meg kell jegyezni, hogy többször tartott szobráskurzust Aurowille-ben, ebben a hetvenes években alapított, egyetemes szellemi központnak szánt városban. Jó kapcsolatai vannak a Rabindranáth Tagore által alapított Santinikétáni egyetemmel, ahová a húszas években Sass-Brunner Erzsébet és lánya zárandokolt a nagy költő után.) Dél-indiai tamil kézműves falvakba jár, hogy kitanulja az ottani nagyon ősi, de a mai napig élő hagyományú chóla-szobrászatot. Hindu isteneket megjelenítő szobrokat készítenek a hagyomány által minden ízében megkötött forma szerint, különleges bronzöntési eljárással. Számomra ebben az az érdekes, hogy tudatosan vagy alkatából adódóan Péter a legfrissebb kultúrantropológia elvei szerint jár el. Megismerni egy közösséget úgy tudunk a legmélyebben, hogy minél jobban hasonulva hozzájuk, részt veszünk mindennapi életükben, így nyerünk tapasztalatot. Ez a, tehát tudományosnak tekinthető, nagy alázattal végzett tevékenysége tisztán elkülönül autonóm művészi gyakorlatától. Furcsa továbbá, hogy ez a hatalmas India-élmény milyen szűk keresztmetszeten át szűrődik be művészetébe. Ez pedig az indiai kalligráfia felfedezése saját szobrászi elképzeléseinek megvalósítására. Az alapgondolat ez: síkbeli jelet térbeli

alakzattá transzponálni. Erre készít variációkat változatos anyagokból, kőből, alumíniumöntvényekből, hegesztett vasszerkezetekből, a virtuális tér számítógép adta lehetőségeiből. Érdekes ebből a szempontból vizsgálni a kiállítás anyagát. A kőből készült legősibb tamil jelek maradtak talán a legolvashatóbbak, itt a sík csak enyhén hullámzik, a felületek a régebbi szobrokról ismerős redőzöttséget kaptak. A hindu jeleket használó alumíniumöntvények a legjátékosabbak, amit a jelek kettőzésével, tükrözésével, elforgatásával ér el. A térben leginkább megmozgatottak a légies vázszerkezetből épített jelek, gyanítom, hogy itt a jelek belső arányain is módosított Péter. A virtuális térben tervezett szerkezeteken brutális hatást keltenek a burjánzó számítógép generálta elemek.

Végezetül egy sejtésemet szeretném megosztani Önökkel. Ha a címetek nézzük, feltűnik, hogy a számtalan jelből Péter világértelmező alapszavakat választ előszeretettel, föld, víz, tűz, levegő, vagy az üres tér indiai jele. Ez az irányultság eddigi szobrain is fellelhető. Ugy gondolom, valamiféle szemérmesen leplezett létfilozófiai érdeklődés munkál emögött.

S talán az sem véletlen, hogy a kiállítás fő darabja Síva isten, a „pusztítva teremtő” jele.

A szeretet ereje

Finy Petra: *Madárasszony*

SZEKERES SZABOLCS

A már fél évtizede gyerekkönyvekkel jelentkező Finy Petra első felnőtt olvasóknak szóló regénye olyan, akár egy pszichoanalitikus kezelés. Nem tudjuk pontosan, hova jutunk el és hogyan, de amennyiben minden jól megy, komoly esély mutatkozik a rehabilitációra. Különösen igaz lehet az akkor, ha fontos titkok, eddig elhallgatott traumák derülnek ki a múltunkból, így sok minden más mellett az is, hogy akit eddig az édesapánknak hittünk, valójában a nevelőszülőnk, és hogy az élettársunkhoz sem fűz minket szeretetteljes kapcsolat. Ezen a néha bizony gyötrelmes úton jár a *Madárasszony* narrátora, aki egyben az egyik főszereplő is, hiszen lehetőséget kap arra, hogy a múlt árnyait feledve, illetve inkább azokból építkezve új életet kezdjen.

A regény két főszereplője anya és lánya. Linger Lea festőművész húsz évvel édesanyja öngyilkossága után ellátogat családtagjaihoz, abban a reményben, hogy minél többet megtudjon a súlyos depresszióban szenvedő nő életéről. Ő meséli el a történetet, ahogy fröccsözik a nagypapával, vagy szarvasgombát gyűjt az első férjjel, később elmegy az Andrásy útra, hogy találkozhasson anyja gyermekkori barátnőjével, vagy éppen megpróbálja megérteni a karcos lelkű, a valamikori menyét még most is engesztelhetetlenül gyűlölő anyóست. Mindegyik helyszínen értesül fontos dolgokról, amelyek kissé más fénytörésbe állítják az emlékeiben élő alakot. A legégetőbb kérdés számára azonban az, hogy szerette-e őt egyáltalán az édesanyja, hiszen Lili asszony sokkal szívesebben töltötte idejét mondjuk

az erdei fülesbagoly, a fakopáncs, a búbos banka életének megfigyelésével, lábaik meggyűrűzésével, semmint a rokonok közötti kapcsolatok ápolásával. Nyolc fejezetben, nyolc különböző nézőpontból olvashatjuk a nő életének más és más epizódjait. Néha az az érzésünk, mintha egy lámpással világítanánk egy elhagyott, pókhálós szobát, és hol az ablakra, hol a parkettára, hol az asztalra vetnénk a fájdalmas titkok megismerését segítő fénycsóvát.

Ebbe a nyolc fejezetbe ékelődik a jelen: Lea viszonya a hisztérikus, tányértörős jelenetekről sem visszariadó Doriennel. A várva-várt fogantatás elmaradása nemcsak a kapcsolat kritikája, hanem annak is a bizonyítéka, hogy a lány életére kimondatlanul rányomja bélyegét Lili asszony emléke. Át kell tehát mennie Leának a tisztítótűzön, és meg kell ismernie, értenie a múltját ahhoz, hogy új életet hozzon a világra.

A rövid fejezetekből építkező regény legjellemzőbb stilisztikai fogása a hasonlatok gyakori alkalmazása, amelyek sokat elmondanak az elbeszélő figura személyiségéről és foglalkozásáról is. A mesélő az orvosként dolgozó Rill Ábrahámról szólva a következő találó képet vetíti elénk: „A halkan szűkülő kutyát lágyan ringatja a karjaiban, és finoman megütögeti, mint vérvétel előtt a nővérke a duzzadó vénát, hogy felfrissítse a vérkeringést.” (217.) A sokszor három-négy szóból álló és a hosszabb mondatok váltakozásainak ritmusa balladai feszültséget, és különös, baljós atmoszférát adnak a szövegnek. Ilyen például az édesanya egyik sikertelen öngyilkosságáról szóló Kenderkötél című fejezet, annak is különösen a vége: „Másnap két órán keresztül csépelem egy bottal a faágról lelógó kötelet, és kiabálok. Aztán ledőlök a fa alá. Cukott szájjal nyüszíték. Minek hangosan kiabálni, ha lehet csendben is.” (36.)

Hangsúlyos szerepet kap a regényben Lili asszony elmaradhatatlan társa, a holló. Ezzel a motívummal egy több ezer éves hagyományba illeszkedik a *Madárasszony*, hiszen ehhez a kétlábúhoz általában negatív konnotációkat kapcsol a köznyelv, ám az ókori Róma jóslással foglalkozó papjai, az augurok szívesen mondták meg a jövődőt az istenek szándékáról a hollók repülési irányából és a hangjából is. Változatos előjelűek a téma reprezentációi az irodalomban is. Charles Dickens méltatlanul elfeledett történelmi regényében, a *Barnaby Rudge*-ban az enyhén értelmileg akadályozott címszereplő nélkülözhetetlen háziállata a holló, aki még a zendülés legválságosabb pillanataiban, a börtönben sem hagyja magára gazdáját. Képes utánozni az emberi nyelv néhány kliséjét, és e mutatványokkal szívesen szórakoztatja a körülötte élőket. Edgar Allan Poe nevezetes, sokszor magyarrá fordított versében a reménytelenség és a félelem jelképe a madár.

Ezzel szemben a *Madárasszony*ban a holló szinte már-már emberi tulajdonságokkal felruházott lény, igazi lelki társ, amely több alkalommal is megmenti a valóságtól mindjobban elrugaskodó Lili asszony életét. Ha a

társadalom, az emberi kapcsolatok kiüresednek, és nemhogy reményt, de félelmet keltenek, nem marad más, csak a természet, amelynek természetesen ugyanúgy vannak kéllehetetlen törvényszerűségei, ám ezek mégis jobban elfogadhatóbbak (egy ideig) a betegesen érzékeny lélek számára. Erről a fordulatról szól az *Erdei fülesbagoly* című fejezet, amelyben már nem tudja elviselni az anya, hogy az általa nemrégiben meggyűrűzött fülesbaglyot időközben kíméletlenül elpusztította egy héja.

A depressziót megérteni olyan lenne, mintha érzékekkel próbálnánk közelebb kerülni a misztikához, vagy a földöntúli jelenségekhez. Finy Petra regénye szerencsére nem próbálja meg elmagyarázni a megmagyarázhatatlant, megértetni velünk a megérthetlent, inkább egy nem mindennapi személyiség sorsán keresztül ügyesen sejteti a családtörténet körvonalait.

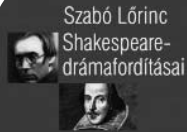
A Madárasszony könnyen olvasható, harmonikus szerkezetű, jó próza. Az olvasó némileg megtisztul, mire a végére ér, hiszen könnyen belátható a könyv alapján, hogy csakis egyféleképpen tudunk érezni, szeretni, és azt mindenki máshogyan teszi. A szeretet ereje azonban képes bárkit átsegíteni még a legnehezebb periódusokon is, hiszen az anya halála előtt egy másik hollót hagy a lányára, vigyázzon az rá, így Lea bármikor érezheti Lili szeretetét. Aztán már csak a lányon múlik, hogy mihez kezd a megtisztított emlékeivel, és a méhében időközben, édesanyjának első férjétől fogant nyolchetes magzattal.

(Libri, Budapest, 2012)

Fordítás, vagy amit akartok

Szele Bálint: *Szabó Lőrinc*
Shakespeare-drámafordításai

TÓTH LILLA

Szele Bálint Shakespeare drámafordításairól szóló monográfiájának kézbevétele során felmerül a kérdés, hogy mi lehet az, amit még nem írtak meg Shakespeare-ről vagy Szabó Lőrincről, illetve hogy mi a hozadéka ennek a monográfiának az irodalomtudományra vagy akár a fordítástudományra nézve. Szele Bálint 2012-es kötete valójában egy olyan korpuszt dolgoz fel filológiai igényességgel, amelyre még nem volt példa a magyar fordítás szakirodalmában. A monográfia ezen kívül fontos és részletes szakirodalmi bázist mozgósít, nemcsak a műfordítást illetően: egy pillanatra sem feledkezik meg arról a tényről, hogy a magyar irodalom és műfordítás-irodalom olyan jeles alakjának tollából származnak az általa vizsgált átültetések, mint Szabó Lőrinc. A tény, hogy minden műfordítás szépirodalmi alkotásként talál helyet, annak ellenére, hogy a fordítástechnika bonyolult folyamatai mennek végbe az átültetés során, alapvető jelentőségű Szele Bálint gondolatmenete számára. A fordítás mint szépirodalmilag jelentős szöveg vizsgálata, és a fordítás összetett folyamata – ennek a két elemnek a vizsgálata, a két szempont kiváló ötvözése jelenik meg Szele Bálint 2012-es drámafordításokról szóló monográfiájában.

A mű öt drámára és azok fordításaira koncentrálnak, az *Athéni Timon*, az *Ahogy tetszik*, a *Macbeth*, a *Troilus és Cressida*, a *Vízkereszt*, vagy: *amit akartok* című alkotásokra irányulnak a kérdések. A monográfia előszavában

olvashatjuk a szerző célkitűzéseit, amely nem kevesebbre vállalkozik, mint az öt dráma fordításának komplex elemzésére, „bemutatva Szabó Lőrincet, a műfordítót, a fordítások előéletét, a drámaszövegek reprezentatív részleteit, majd a fordítások fogadtatását és utóéletét” (5.). A kötet első fejezete valóban részletesen ismerteti Szabó Lőrinc műfordítói pályáját, teljesítményét, stratégiáit, illetve Shakespeare-hez fűződő viszonyát. Betekintést nyerhetünk Szabó Lőrinc műfordítói gyakorlatába, megtudjuk, milyen koncepciót követett, mi vagy ki inspirálta fordítói pályája kezdetén. Szele Bálint monográfiájának minden fejezete hivatkozik Szabó Lőrinc gondolataira, ezzel üdítő olvashatósságot, élményszerűséget nyer a szakmai szöveg. Babits Mihály 1912-es műhelytanulmányában az írja, hogy „Dantét csak költő fordíthatja” (Babits Mihály: *Dante fordítása* [online]. Nyugat, 1912/8. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00102/03282.htm>), Szabó Lőrinc Shakespeare-fordítói munkássága pedig alátámasztja ezt a tételt. Szele Bálint is ezt bizonyítja több ízben. Szabó Lőrinc szintén vallja, hogy „a kitűnő műfordítás kitűnő költészet” (Idézi Szele, 13.). Célja nem kevesebb, mint teljes formai és tartalmi hűség. Tény, hogy ennek az elérése lehetetlen, és Szabó Lőrinc munkásságán is látszik, hogy inkább a tartalmi hűség javára billen a mérleg. Az egyik legérdekesebb tény, hogy „Szabó Lőrinc sohasem fejtette ki műfordítói elveit olyan részletességgel, mint például Arany vagy Babits” (14.). Természetesen ez nem azt jelenti, hogy Szabó Lőrinc ne írt volna műfordítás szempontjából jelentős tanulmányokat, vagy ne tartotta volna fontosnak a műfordításokat, hiszen magát a keletkezés helyszínét és idejét is megadta, illetve valamely levelezéséből, feljegyzéséből derült ki. Ezeknek az információknak a rendszerezését is elvégzi a monográfia.

Minden elemzés figyelembe veszi a fordítás keletkezésének körülményeit, illetve a fogadtatását és a kritikákat, amelyek feldolgozása részletes, a szerző meglehetősen tájékozott. Az egyes fejezetek a drámafordítások fogadtatását, kritikáit, illetve esetleges utóéletüket is tárgyalják. Fontos és felettebb érdekes szakaszok ezek, szintén fontos eredményei a monográfiának. Szabó Lőrinc drámafordításai – ahogy Szele Bálint könyvéből megtudjuk – többnyire pozitív kritikát kaptak, de a korabeli műfordítás technika nem feltétlen díjazta azt az eljárást, miszerint Szabó Lőrinc olyan Shakespeare-világot teremtett, amely nem riad meg a huszadik századi megoldásoktól. Szabó Lőrinc, attól függően, mit kívánt meg a szöveg, köznapi, trágár vagy akár lírai megoldásokat alkalmazott.

Valójában azonban Szele Bálint könyvének legfőbb feladata Szabó Lőrinc Shakespeare-drámafordításainak valamely műfordítói technika alapján történő vizsgálata. Szele többnyire komparatív módszerekkel dolgozik: érdeme abban is megmutatkozik, hogy nem szorítkozik csupán a hagyományos, az eredetit és a fordítást összehasonlító módszerre, hiszen felhasználja a költő különböző fordításvariációit. Vagy az eredeti szöveget

veti össze a műfordítással, vagy Szabó Lőrinc fordításainak változatait elemzi párhuzamosan, hiszen, mint a szerző jelzi, köztudott, hogy a költő nemcsak szonettfordításait, hanem drámafordításait is javította. A tökéletesítéshez az esetek többségében felhasználta a kontrollszerkesztői javaslatokat, a fordítások így kerültek be az 1955-ös Shakespeare-összes kiadásba. A szerző azonban betartja a címben is jelölt keretet, és nem tér ki más fordítók régebbi (pl. Száz Károly) vagy akár újabb (pl. Nádasdy Ádám) munkáira.

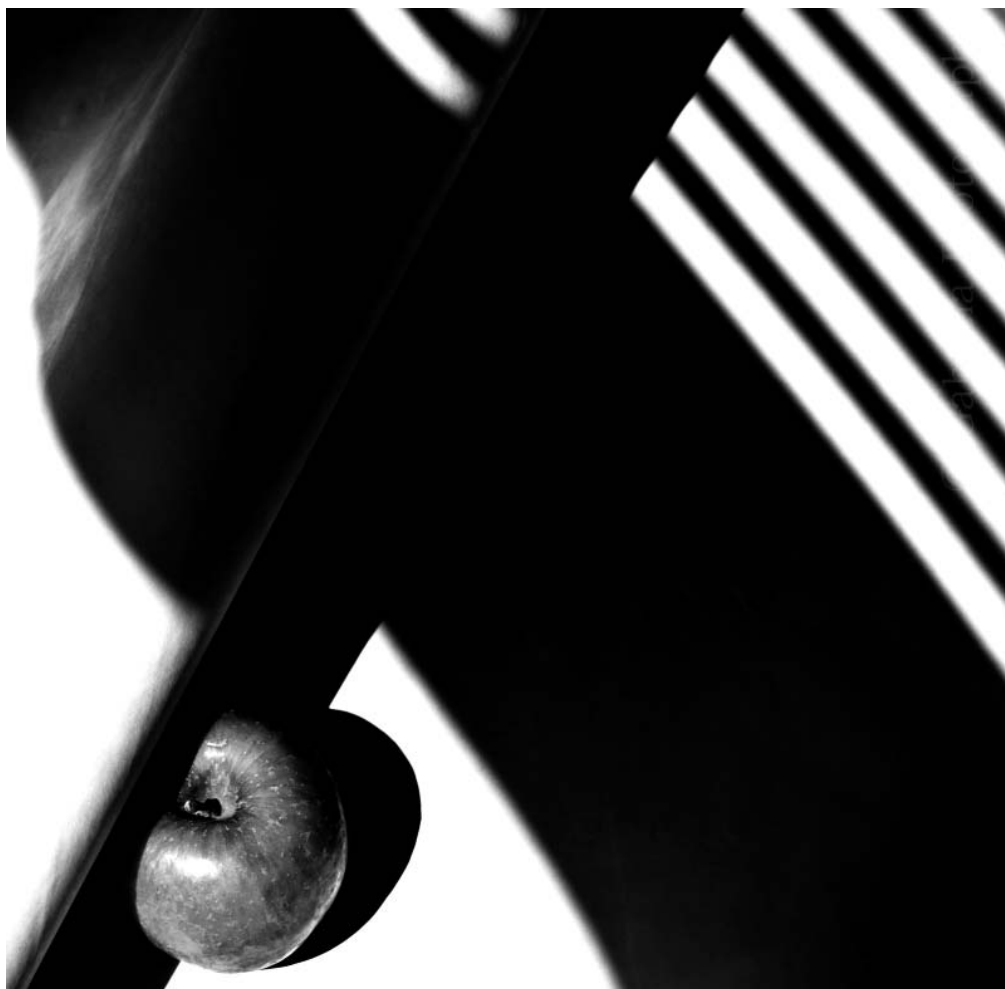
Szele Bálint művéről elmondható, hogy – figyelembe véve a műfordítás mint műalkotás sajátosságait – voltaképp a Klaudy Kinga-féle átváltási műveletek tengelyén, logikájával hasonlítja össze a forrásnyelvi és célnyelvi párokat, de folyamatosan érzékelteti, hogy a műfordítás mindig egyéni feladat, ahol sajátos szempontok érvényesek. Természetesen főként lexikai szintű átváltásokat vizsgál és támaszt alá, az interpretáció során példákkal illusztrálja a gondolatmenetet, ezáltal elemzése érthető. A szerző nem téveszti szem elől, hogy a műfordítás során sokszor a szubjektív megoldás, az alkotói szabadság a mérvadó, például ha a tartalom és a forma ekvivalenciája közt kell döntenet. Ahogy már fentebb említettem, az esetek többségében a költő-műfordító a tartalom ekvivalenciáját tartotta szem elől. Azért is fontosak a kötetben szereplő példák, mert Szabó Lőrinc különösen ügyelt a képvilág, a motívumrendszer átörökítésére vagy egyéni megoldással való helyettesítésére, csak úgy, mint a zeneiség kifejezésének bizonyos mértékű visszaadására is. A megfelelő angol-magyar párok bemutatása, a Szele által bemutatott példák pedig jól illusztrálják a költő-műfordító kreativitását. Szele Bálint több helyen a poétikai, főként verstani fordítási technikákat is elemzi, e tekintetben a legszemléletesebb az összefoglalásban megjelenő táblázat, amely három dráma és azok fordításainak verstani statisztikáját tartalmazza. Ez a táblázat többek közt Szabó Lőrinc formai változtatásainak folyamatát is bemutatja.

Szele Bálint monográfia fontosnak tartja, hogy ne csak a lexikai szinten történő jelentéstartalmak átváltásait vizsgálja, hanem megvizsgálja a szójátékok, illetve hangjátékok fordításban megjelenő megoldásait is. A shakespeare-i szójátékok fordítását az *Athéni Timon* fordításánál részletezi, Carlos Tindemans Shakespeare-kutató vitakijelentéséből kiindulva, miszerint „nincs olyan fordító, aki egy Shakespeare-darab összes szójátékát meg tudná találni; s ha meg is találná, csak egy töredékét tudná lefordítani” (29.). Ebben az esetben Szele Bálint annak a bizonyítására vállalkozik, hogy Szabó Lőrinc drámafordítói tevékenységének nagysága a szójátékok hú visszaadásában is tükröződik.

Mindenképp igaz, hogy a monográfia több szempontból üdítő színfolt a Shakespeare-fordításirodalom terén, emellett pedig a Szabó Lőrinc-életmű elengedhetetlen részét képező műfordítás-irodalom feldolgozásában is. „Szabó Lőrinc Shakespeare-fordítói tevékenységében az elemzések

nyomán két dolog keltheti föl a figyelmünket. Az egyik a műfordítói és a költői tevékenység közötti rendkívül szoros kapcsolat. A másik [...] Szabó Lőrinc Shakespeare-fordítói teljesítményének korszakalkotó jelentősége a magyar Shakespeare huszadik századi történetében”, írja Szele Bálint (122.). Ez alapján viszont annyit hozzátehetünk, hogy Szele Bálint munkássága is kihagyhatatlan Szabó Lőrinc Shakespeare-fordításirodalmának vizsgálata kapcsán. Véleményem szerint nemcsak teljesítette a meghatározott célkitűzéseit, hanem sikerült komplex képet teremtenie Szabó Lőrincről, a műfordító-költőről.

(Simmelweis Kiadó, Budapest, 2012)

„Az infósztrádáról Gutenberg világához”

PORTRÉ
BALASSAGYARMATON
INNEN ÉS TÚL

Nagy László, Varga Mária (szerk.):
Portrék Balassagyarmaton innen és túl

CSONGRÁDY BÉLA

A recenziósnak – látva a címet – átmenetileg gondot okozott, hogy Balassagyarmaton innen vagy túlról szólhat-e erről a könyvről, hisz ugyan salgótarjániként, de mindig is – mintegy „belülről” – nagy tisztelettel viszonyult az Ipoly-parti város, az egykori megyeszékhely páratlanul gazdag irodalmi, művészeti örökségéhez, nagyságrendjén messze túlmutató korábbi és jelenkori szellemi értékeihez. De a szerzők – Nagy László és Varga Mária, akik egyszersem szerkesztők is – gyorsan eloszlatták e dilemmát, amikor jelezték, hogy interjúkötetük nem csak balassagyarmatiaknak és nem csak balassagyarmatiakról szól. S e szándékuk maradéktalanul érvényesül is. Akiket ugyanis bemutatnak, azokra – Lengyel Anna gyarmati kötődésű, általános iskolai és gimnáziumi tanulmányait ott végzett, a várost bevallottan szerető jeles rádióriporter ajánló szavaival szólva – „[...] a maiak büszkének lehetnek, életük ismeretében pedig eltervezhetik, hogyan lesz ismét pezsgő polgárváros Balassagyarmat.”

A kötet értelmezéséhez, befogadásához fontos információkat közöl a szerkesztők előszava is. Nagy László Budapesten élő művelődésszervező, Európai Unió-szakértő – akinek szülővárosa Gyarmat, és akinek kezdeményezésére a Balassagyarmatért Baráti Kör internetes honlapja elindult – és dr. Varga Mária tanár, újságíró – aki az elmúlt években balassagyarmati

középiskolákban tanított magyar nyelvet és irodalmat, valamint angolt – kifejtik, hogy a 2006 februárja és 2013 májusa között lezajlott beszélgetések eredeti lelohelyének az említett honlap számít. Ennélfogva elmondható, hogy az ott „közzétett interjúk az infósztrádáról Gutenberg világához, a könyvnyomtatáshoz kanyarodva juthattak el újabb olvasókhoz.” Ez eleve ritkaságnak számít, fordított sorrendre inkább lehet példát találni, különösen „az infókommunikációban amúgy is halvány Nógrádban [...]”. Azt a természetszerűen azonnal felmerülő kérdést – hogy konkrétan kik és miért éppen ők lettek az interjúalanyok – a szerkesztők ugyancsak „melegében”, mindjárt a kötet elején igyekeznek megválaszolni. Olyan figyelemreméltó alkotókat, a közösségért munkálkodó személyiségeket szólaltattak meg és ezáltal mutattak be, akik munkássága – járván életük bármely szakaszában – értékteremtő és -őrző tevékenysége széles körben lehet példaadó. Persze ilyen emberekből – hála istennek – sok van manapság is, ezért nem lehetett könnyű a választás. A két szerkesztő ezt el is ismeri, amikor arra utal, hogy az arra érdemesek közül végső soron szubjektíven állították össze a megkérdezettek körét. Így került a honlapra, illetve onnan a könyvbe (az interjúk elkészítésének idősorrendjében, a kötetben használt írásmód szerint) dr. Szabó András, Majdán Béla, Gere József, dr. Leczki Lajos, Kunné Kubicza Erzsébet, Unterwéger József Zsolt, dr. Czibalmos István, Szugyiczki Zsolt, Kovács Gábor, Fejős Zoltán, dr. Zonda Tamás, Réti Zoltán, Nagy Csilla, dr. Limbacher Gábor, Matúz Gábor, Csach Gábor, Shah Timor, Nagy Imre, prof. dr. Majdán János, Balassa Zoltán, Baritz Sarolta Laura OP, dr. Bernard Le Calloc’h, Sinágel József, Pekár István, dr. Czudar Sándor és Praznovszky Mihály.

A fenti személyekről írott csaknem négyszáz oldalnyi – az átlagosnál nagyobb, 19x13 cm-es tükörméretű – szöveg viszont alaposan megnehezíti annak a dolgát, aki kivétel nélkül minden szereplőtől szeretne citálni néhány figyelemreméltó, tanulságos mondatot, egy-egy megszívlelendő gondolatot, mert kivétel nélkül valamennyiük válaszaiban bőven találni szakismeretekben, élettapasztalatokban és -bölcsségekben gazdag sorokat. Erre azonban huszonhat személy esetében egy recenzió nyújtotta keretek között nincs mód. Így marad a szerkesztők által is használt, bevallott módszer: a valamilyen egyéni szempont szerinti válogatás. Jelen esetben a személyes kapcsolat, a közös élmény, az illető által végzett munka ismerete, az abban való némi jártasság számíthat az említés, a kiemelés rendezőelvének, ami akarva-akaratlanul magán viseli az esetlegesség, sőt még a méltatlanság ismérvét is.

A legrégebben rögzített beszélgetés alanya dr. Szabó András irodalomtörténész, előadóművész, az ELTE Eötvös Kollégium könyvtárának akkori vezetője volt. Annak a Szabó Károlynak az egyik gyermeke a négy – ugyancsak pedagógus, azaz értelmiségi – közül, aki legendás tanára,

irodalmára volt Balassagyarmatnak és a *Nógrádi panteon* című könyvével alapművet tett le az asztalra. Szabó András – szintén publikál is a versmondás és a szobrászat (!) mellett – örömmel vette, amikor Nagy László megemlítette városszerte ismert és elismert felmenőjét. Annál is inkább, mert a szülői háztól kapta a kultúra – amelyet „az igényes emberi létezés alapformájának” tart – iránti szenvedélyes elkötelezettségét. Különleges szerepet tölt be Balassagyarmat közéletében a karakteres véleményalkotásáról is ismert Majdán Béla, amennyiben tudatosan és szisztematikusan foglalkozik a helyi zsidóság múltjával és ápolja emlékeit. Kovács Gábor fizika-matematika szakos középiskolai tanár a rendszerváltozás után a KDNP színeiben tekintélyes országos, megyei és helyi közéleti karriert futott be. Úgy emlékszik vissza, hogy az 1990-ben megválasztott „első parlament sokkal emberibb volt, mint amiket most (2007 augusztusában! Megj.: Cs. B.) látni a tévéközvetítésekben.” Dr. Zonda Tamás orvosként, pszichiátriai szakkönyvek szerzőjeként lett ismert, de felhívta a figyelmet magára verseivel, s még inkább a XIX. századi elfeledett nógrádi, balassagyarmati alkotók, úgynevezett „kismesterek” műveinek kutatásával, bemutatásával is. A kötet egyik legtöbbek által tisztelt, nagyrabecsült szereplője kétségkívül a rangidős – az idén immár kilencvenesztendő – Réti Zoltán festőművész, volt zeneiskola-igazgató, Rózsavölgyi Márk életútjának kutatója. Vele négy évvel ezelőtt beszélgetett Nagy László. Érdemes szó szerint ideidézni a mai fiatalságnak szánt üzenetét: „Tanuljanak. Mindent. Olvassanak sokat. Figyeljenek mindent. Az életet, másokat, önmagukat. Szeressék az életet. Becsüljék meg. Tanuljanak nyelveket, jó zenét, nézzenek jó képeket, és ha tehetik, járjanak hangversenytermekbe, múzeumokba, és hallgassanak tudományos előadásokat. Egy jó iskola ebből sok mindent tud nyújtani. Egy általam elképzelt jó iskola. Most azt tapasztalom, hogy manapság a művészi nevelésre nem sok gondot fordítanak. A műalkotások, az irodalmi művek szeretete az ember lényéből következik, így ismeretük nagyon fontos lenne.” Érdekes, hogy a legidősebb interjúalanyt a kötetben a véletlen folytán a legfiatalabb követi Nagy Csilla magyar-német szakos tanár személyében, aki huszonnyolc éves volt 2009-ben. Azóta doktori címet is szerzett a Miskolci Egyetemen, Szlovákiában a besztecebányai Bél Mátyás Egyetem Hungarisztika Tanszékének oktatója, és szerkesztője lett a jelen írásnak is helyet adó folyóiratnak, a Palócföldnek. Pedig a gyarmati gimnáziumi évei inkább a matematika és a kémia irányába mutattak, de végül is az irodalom lett a szakterülete, s úgy látja, hogy „rengeteg irodalmi, művészeti folyóirat, számos könyvkiadó van ma Magyarországon, nagyon sok új könyv jelenik meg [...]. A könyvvásárlás talán visszaszorult, de helyette internetet, internetes folyóiratokat, elektronikus könyveket, blogokat stb. olvasunk [...]. Az irodalom nincs elérhetetlen messzeségben, s az olvasó joga, feladata, hogy válogasson a saját ízlése szerint, és ez szerintem mindenkinek jó.”

Dr. Limbacher Gábor – aki korábban a gyarmati Palóc Múzeumban dolgozott, majd Nógrád megyei múzeumigazgató is volt – a beszélgetés idején, 2009-ben Veszprém megyében lett múzeumi főigazgató. Eredetileg gépészmérnökként végzett, majd szociológus és néprajzos diplomát is szerzett. Új helyén azt remélte – s erről beszélt Varga Máriának is – hogy arra a hivatásra és szerepre koncentrálhatnak munkatársaival, „amellyel a múzeumi terület hozzájárulhat a leromlott közállapotok újranevesítéséhez.” Matúz Gábor balassagyarmati születésű, az Ipoly partjáról jutott el az országos sajtónyilvánosságba: eleinte inkább a nyomtatott sajtóban publikált, később különböző televíziókban, a filmkészítésben találta meg az alkátának leginkább megfelelő kifejezési formát, hivatást. Mint az egyik fotó is bizonyítja, Navracsics Tibor miniszterrel és Medvác Lajos polgármesterrel együtt avatta fel 2011-ben a „Legbátrabb Város” Civitas Fortissima Múzeumát és Kiállítóhelyét, amely a helyi lakosok 1919. január 29-i dicső tettének, a cseh csapatok kiverésének emlékeit őrzi. Csach Gábor művészettörténész, diplomája megszerzése előtt a KINOPUSKIN tánczenekar létrehozója, volt népművelő, tévéstúdió-vezető, 2006 óta a kormánypártok képviselőjében frakcióvezető a megyei közgyűlésben, s nyolc éve Balassagyarmat alpolgármestere is. Impulzív, színes egyéniség, nem titkolt büszkeséggel vallja, hogy „nincs még egy olyan város a honban, ahol arányaiban ennyire nyitott és gazdag módon jelenhetne meg a művészet bármely ága, a provinciális, az amatőr, együtt a klasszikus és az avantgarde alkotókkal.” Afgán származása következtében kivételnek számít a kötetben a Salgótarján baglyasaljai városrészeiben élő Shah Timor, számos riport-, rövid- és dokumentumfilm készítője, de nem véletlenül adta a róla készült portréfilmnek Drexler Szilárd a „...talán magyar is vagyok” címet. Az apró örömekre, az emberi kapcsolatokra, a másik iránti érdeklődésre épülő életszemlélete, aktivitása alapján ugyanis „[...] talán kicsit tükröt tarthatunk sok magyarnak, akik reményvesztettnek látják, vagy éppen cselekvésmentesen élik saját életüket, sorsukat.” Másként vonzó, Mikszáthra hajazó, ironikus humorú személyiség a kötetzáró interjú alanya, a Nógrádból Dunántúlra került Praznovszky Mihály, aki ezer szállal – nemcsak a Mikszáth-, de Madách-kutatásai, múzeumi tevékenysége, a Palócföld élén végzett munkája, rokonsága, sok-sok barátja révén – kötődik „Palóciához”. „Nem az számít, hol élsz, hanem hogy mit hozol létre, mit adsz a társadalomnak [...] Az élethez, a sikerhez erős akarat kell. A körülmények lehetnek kedvezőtlenek – Nógrádban mindig azok voltak – de a feladat mindig izgalmas [...]” – mondta, és véleménye sok szempontból jó végszónak tekinthető.

Remélhetően a fentiek egyértelműen igazolják, hogy – nem kis mértékben a feltett kérdéseknek köszönhetően – mindenekelőtt élményszerű, olvasmányos, de adat- és gondolatgazdag is e fotókkal illusztrált portrékötet, amely ráadásul folytatást is ígér, hiszen a BBK (Balassagyarmatért Baráti Kör)

Könyvek 1. jelzetet viseli. Dokumentumértékét növelik, és egyszersemind kezelését megkönnyítik az életrajzi összefoglalók és az azok végén olvasható, 2013 májusában kelt utóiratok, amelyek ugyancsak – mint a szerkesztők írják – egyfajta összegzésre adhatnak alkalmat. A könyv valamennyi szereplője, létrehozója, támogatója – és bizonyára sok olvasója – nevében idézhetők Jobbágy Károly *Szülőföld* című versének sorai, amelyekkel a jeles lokálpatrióta, Kunné Kubicza Erzsébet, a millennumi zászló átadásakor felkért zászlóánya fejezte be vallomását: „Ha gondjaim, mint árnyak megzavarnak / hozzád futok haza – Balassagyarmat.”

(Buda 2001 Bt., Budapest/Balassagyarmat, 2013)

- ÁFRA JÁNOS (1987, Hajdúböszörmény) költő, szerkesztő ● BAKOS GÁBOR (1981, Salgótarján) film- és művészettörténész ● BARNA PÉTER (1988, Sárospatak) kritikus, szerkesztő, újságíró ● BÍRÓ JÓZSEF (1951, Budapest) költő, performer ● BÜKI MÁTYÁS (1951, Budapest) zenész, író ● CSONGRÁDY BÉLA (1941, Hatvan) újságíró, közíró ● DEBRECENI BOGLÁRKA (1981, Salgótarján) író, költő ● FILÓ MARIANN (1995, Gyula) költő ● H. NAGY PÉTER (1967, Budapest) irodalomtörténész ● KADLÓT NIKOLETT (1986, Salgótarján) költő, szerkesztő, újságíró ● MOLNÁR LAJOS (1960, Szeghalom) költő ● NAGYPÁL ISTVÁN (1987, Budapest) költő, szerkesztő ● OLÁH ANDRÁS (1959, Hajdúnánás) költő, író ● PAPP DÉNES (1980, Miskolc) író, költő ● SOMOGYI TAMÁS (1958, Budapest) szobrász ● SULYOK LÁSZLÓ (1944, Nagybátony) író, újságíró ● SZÁVAI ATTILA (1978, Vác) író ● SZEKERES SZABOLCS (1972, Budapest) kritikus ● TANDORI DEZSŐ (1938, Budapest) költő, író, műfordító ● TÉTÉNYI CSABA (1972, Budapest) író ● TÓTH LILLA (1989, Érsekújvár) kritikus ●

GUGÁNOVITY GABRIELLA

„A munkád erőssége abból ered, hogy másképp látod a dolgokat. Absztrakt stílusod rákényszeríti a közönséged, hogy más megközelítésben és szemszögből lássa a mindennapi tárgyakat. Ez egy nagyszerű, és csodálatos módja a fotózás kihasználásának. Mindened megvan ahhoz, hogy sikeres fotóművész légy. Egyrészt az előbb említett látásmódod miatt mondom ezt, másrészt pedig azért, mert hajlandó vagy keményen dolgozni, és mert nem adod fel addig, míg teljesen meg vagy elégedve, ez a tökéletességre való törekvés messzire vihet.” – Jeff Curto, fotóművész és professzor.

Jeffnek igaza van, szeretem kiforgatni a mindennapi dolgokat és lényegét adni azoknak a sajtóságoknak, amelyek mellett nap mint nap elmegyünk és mégsem látjuk igazán. A körülöttünk lévő tárgyaknak lényegük, lelkük van és gazdagok a maguk módján... Feladatomnak tartom, hogy fényképezőgéppel a kezemben ezeket a misztikus meséket keressem és hozzam napvilágra. Építészeti fényképeim a város csillogó épületeiről mesélnek, hol a szín és a forma fontosabb, mint az épület maga. Persze hogy lefényképezhetnem az amerikai nagyváros teljes pompáját, de azt már hányszor láttuk? Én apró részletekre bontom a csillogást, és kinagyítom azokat a sajtóságokat, amelyek mellett különben elmennénk.

- VÉGZETTSÉG ● Pedagógiai Akadémia, Szerbia; Művészeti Akadémia, fényképészeti szak, Chicago, USA; több fényképészeti tanfolyam, úgy Európában, mint Amerikában ● SIKEREK ● Fotópályázat győztese, Varsó, Lengyelország; ● LEGFONTOSABB CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSOK ● „the lovely bones”, Chicago, USA; „as we see it”, West Chicago, USA ● ÖNÁLLÓ KIÁLLÍTÁS „chicago topolyai szemmel”, Topolya, Szerbia ●

Helyreigazítás. Lapunk 2013/4-es számában Németh Zoltán tanulmányában Jékely Lajos helyett Jékely Zoltán neve szerepel (48. oldal).

**„S mindez lehetne másképp
– de nincs másképp.
Hadd háborogjon még megokoltabban
bennünk a jóakarát s értelem.”**

Petri György

